

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

На правах рукопису

ТОРОНЧУК ІВАН ЖЕЛУВИЧ

УДК: 34(477.85) «1918/1940»

БУКОВИНА У ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ РУМУНІЇ (1918–1940 рр.)

Спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави і права,
історія політичних і правових учень

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Науковий керівник –
Никифорак Михайло Васильович,
доктор юридичних наук, професор

Чернівці – 2011

Зміст

Вступ	4
Розділ 1. Історіографія та джерела дослідження	11
1.1 Історіографія проблеми.....	11
1.2 Джерельна база дослідження.....	20
Висновки до 1 розділу.....	27
Розділ 2. Історико-правові аспекти приєднання Буковини до Румунії	28
2.1 Румунська окупація Буковини.....	28
2.2 Юридичне оформлення анексії Буковини Румунією.....	34
Висновки до 2 розділу.....	53
Розділ 3. Румунська адміністрація Буковини	54
3.1 Вищі органи державної влади Румунії у міжвоєнний період.....	54
3.2 Місцеве управління Буковини у перехідний період 1918–1925 рр.....	66
3.3 Система органів управління Буковиною після адміністративної реформи 1925 р. у Румунії.....	71
3.4 Адміністрація Буковини у період королівської диктатури в Румунії (1938–1940 рр.).....	83
Висновки до 3 розділу.....	88
Розділ 4. Органи місцевого самоврядування Буковини	91
4.1 Повітове самоврядування.....	91
4.2 Самоврядування у міських та сільських громадах.....	98
4.2.1 Інститут примаря.....	98
4.2.2 Громадські ради.....	101
Висновки до 4 розділу.....	113
Розділ 5. Румунський каральний апарат на Буковині	115

5.1 Суд.....	115
5.2 Прокуратура.....	138
5.3 Поліція.....	143
5.4 Сигуранца.....	150
5.5 Жандармерія.....	156
Висновки до 5 розділу.....	165
Висновки	167
Список використаних джерел	173
Додатки	217

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Із здобуттям Україною незалежності значно актуалізувалося питання про встановлення тісних стосунків із сусідніми державами. Особливе місце серед них належить Румунії. Стабільність українсько-румунських відносин неможлива без об'єктивного вивчення їх історичного минулого.

Серед інших проблем наукового вивчення потребує питання про статус Буковини у правовій системі Румунії (1918–1940 рр.). У межах цього питання виділяють такі аспекти, як центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, каральні органи, їх соціально-політична роль і призначення, компетенція та функціонування, правове становище різних соціальних й етнічних груп.

Румунська влада майже не враховувала політичних та соціально-економічних інтересів українців краю, втілюючи в життя політику політичного поневолення українського населення, нищення української культури та румунізації. Уже тому розкриття удаваної румунської демократії стосовно українського населення, аналіз режиму управління, встановленого румунськими правлячими колами на Буковині в 1918–1940 рр., об'єктивне оцінювання місця Буковини у правовій системі Румунії (1918–1940 рр.) має винятково важливе значення.

Актуальність дослідження зумовлена також тим, що і у вітчизняній, і в зарубіжній історичній та історико-правовій літературі питання правового статусу Буковини у складі Румунії (1918–1940 рр.) досі малодосліджені.

Практичне значення дослідження полягає в широких можливостях ефективного використання його результатів у розвитку національної політики в Україні та Румунії, в удосконаленні українсько-румунських відносин.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація виконана в рамках науково-дослідної теми кафедри теорії та історії держави і права юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича «Право у системі соціальних норм» (державний реєстраційний номер 01116U000185).

Мета та завдання дослідження. *Мета* дисертаційної роботи полягає у здійсненні комплексного історико-правового аналізу статусу Буковини у правовій системі Румунії (1918–1940 рр.) на основі вивчення української й зарубіжної наукової літератури, нормативно-правових актів того періоду, архівних та опублікованих документів і матеріалів.

Для досягнення зазначеної мети визначено такі *завдання*:

- з'ясувати стан наукової розробки проблеми;
- проаналізувати джерельну базу дослідження;
- визначити історичні передумови встановлення румунської влади на Буковині в 1918 р.;
- розкрити особливості румунської окупації Буковини;
- проаналізувати процес юридичного оформлення анексії Буковини Румунією;
- дослідити особливості конституційно-правового статусу вищих органів державної влади Румунії в 1918–1940 рр.;
- вивчити особливості розвитку румунської адміністрації на Буковині;
- визначити компетенцію, структуру та функції органів самоврядування Буковини;
- дослідити систему румунських судових органів, які діяли на Буковині в 1918–1940 рр.;
- схарактеризувати правовий статус органів прокуратури, поліції, сигуранци та жандармерії, які діяли на Буковині в 1918–1940 рр.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини на Буковині в період її перебування у складі Румунії (1918–1940 рр.).

Предмет дослідження – правовий статус Буковини у складі Румунії (1918–1940 рр.).

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період з листопада 1918 р. по червень 1940 р., тобто від моменту приєднання території Буковини до Румунії і до встановлення в Північній Буковині радянської влади.

Територіальні межі дослідження охоплюють Буковину як область міжвоєнної Румунії.

Методи дослідження. Методологічну базу дисертаційної роботи склали філософські, загальнонаукові та спеціально-наукові методи дослідження. Дослідження проведено відповідно до принципів об'єктивності та історизму.

Діалектичний метод дозволив розглянути проблему в динаміці її розвитку. Структуру та функції румунських органів державної влади й управління Буковини 1918–1940 рр. визначено за допомогою структурно-функціонального методу. Історико-правовий метод використано під час вивчення специфіки становлення та функціонування румунських органів державної влади і карального апарату на Буковині як складової Румунії. Порівняльно-правовий метод дав змогу провести порівняльний аналіз політико-правових реформ (конституційної, адміністративної, судової, поліцейської), проведених на Буковині в 1918–1940 рр. Герменевтичний метод застосовано під час аналізу нормативно-правових актів, які регулювали правовий статус румунських центральних і місцевих органів управління та карального апарату.

Джерельну та історіографічну базу дослідження складають нормативні акти, що були чинними на території Румунії та Буковини у розглядуваний період (закони румунського парламенту, декретозакони і декрети короля, розпорядження уряду та окремих міністерств, розпорядження місцевих органів влади, що діяли у краї), архівні та опубліковані документи і матеріали, наукові праці як вітчизняних, так і зарубіжних авторів з досліджуваної проблеми. Використано також значну кількість буковинських періодичних видань того часу.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим в Україні комплексним дослідженням, у якому здійснено системний аналіз правового статусу Буковини в період її перебування у складі Румунії (1918–1940 рр.). До того ж:

уперше:

– досліджено діяльність центральних і місцевих органів виконавчої влади (міністра-делегата, префекта, претора, нотаря) на Буковині; визначено зміни в адміністративно-правовому статусі Буковини із встановленням королівської диктатури в Румунії в 1938 р. і створенням Сучавської області. Загальними ознаками румунського управління Буковиною в 1918–1940 рр. були: сувора централізація влади на місцях, румунські чиновники, румунська урядова мова та загальнорумунські закони;

– на основі румунського законодавства 1918–1940 рр. досліджено діяльність системи органів самоврядування на Буковині, що здійснювалося на двох рівнях – повітовому та громадському (міському і сільському). Їхня компетенція стосувалася винятково місцевих, переважно господарських питань; у міжвоєнний період вони були перетворені на слухняний додаток централізованої машини центральних і місцевих органів виконавчої влади;

– комплексно досліджено процес становлення румунської судової системи на Буковині та її реформування в міжвоєнний період. Встановлено, що судові реформи, які відбувалися в міжвоєнній Румунії, були спрямовані на створення єдиної уніфікованої системи загальних і спеціалізованих судів, регламентування правового положення судових органів і статусу суддів, визначення єдиних професійних вимог до кандидатів у судді, єдиних вимог щодо апеляційного та касаційного перегляду справ;

– проаналізовано місце і роль прокуратури в системі каральних органів на Буковині в міжвоєнний період, встановлено, що нормативне регулювання її організації та діяльності у краї мало свою специфіку у зв'язку з попереднім перебуванням цих земель у складі Австро-Угорщини;

– висвітлено організаційно-правові основи діяльності румунської поліції на Буковині, порядок комплектування її особового складу, основні напрямки, форми й методи її діяльності. Визначено, що поліцейські реформи, проведені в міжвоєнний період у Румунії, були спрямовані на зміцнення апарату поліції та його централізацію з метою забезпечення політики румунської влади на місцях. Розкрито особливості діяльності на Буковині румунської політичної поліції (сигуранци), проаналізовано її організацію та функціонування у краї. Визначено вплив сигуранци на суспільно-політичне життя на Буковині як головного карального органу Румунії, основним завданням якого була боротьба з антирумунськими виявами у краї. З'ясовано правовий статус жандармерії (сільської поліції) Буковини в період перебування у складі Румунії;

по-новому:

– обґрунтовано процес «узаконення» та міжнародного визнання встановлення румунської влади на Буковині;

– проаналізовано законодавчі основи організації та діяльності вищих органів державної влади Румунії в міжвоєнний період і представництво в них буковинців;

набули подальшого розвитку:

– історико-правовий аналіз процесу анексії Румунією Буковини в 1918 р.;

– вивчення радянсько-румунських відносин у червні 1940 р., підсумком яких стало об'єднання Північної Буковини з Українською РСР;

– положення про те, що на Буковині в період 1918–1940 рр. впроваджувалась активна політика централізації влади та румуніфікація краю.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає:

– у науково-дослідній сфері основні положення і висновки дисертації можуть бути використані для подальших історико-правових досліджень правового статусу Буковини у складі Румунії (1918–1940 рр.), історії та

сьогодення українсько-румунських відносин, правового становища українців у Румунії;

– у навчальному процесі основні положення і висновки дисертації можуть використовуватися у викладанні курсів історії держави і права України, історії держави і права зарубіжних країн, конституційного та адміністративного права України, державного права зарубіжних країн;

– у правозастосовній сфері результати дослідження можуть бути застосовані в роботі Чернівецьких обласної адміністрації та обласної ради, враховуючи прикордонне розташування області;

– у правовиховній сфері використання матеріалів дисертації сприятиме підвищенню рівня інформованості населення щодо історичного минулого краю.

Особистий внесок здобувача. Дослідження є самостійно виконаною науковою працею, підготовленою переважно на основі першоджерел, значний масив яких уведено до наукового обігу вперше. У разі використання матеріалів інших дослідників зроблено відповідні посилання.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертаційної роботи обговорено, рецензовано і схвалено на засіданнях кафедри теорії та історії держави і права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Окремі положення дисертації доповідалися на Міжнародній науковій конференції «Восьмі осінні юридичні читання. Актуальні проблеми юридичної науки» (м. Хмельницький, 13–14 листопада 2009 р.); VIII Всеукраїнській науково-практичній конференції «Регіональний вимір сензитивності механізмів управління: правовий, фінансово-економічний, психологічний аспекти» (Чернівці, 10–11 грудня 2009 р.); Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Проблеми правотворчості очима науковців» (м. Тернопіль, 9 лютого 2010 р.); Науково-практичній конференції, присвяченій 70-річчю Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника «Правова політика Української держави» (м. Івано-Франківськ, 19–20 лютого 2010 р.); Звітній

науковій конференції факультету з підготовки слідчих Львівського державного університету внутрішніх справ (м. Львів, 26 лютого 2010 р.); Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Державно-правовий розвиток України в умовах політичних змін» (м. Тернопіль, 9 квітня 2010 р.); II Міжнародній науково-практичній конференції «Государство и право в условиях глобализации: реалии и перспективы» (м. Сімферополь, 16–17 квітня 2010 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання реалізації чинних національних та міжнародних нормативно-правових актів» (м. Одеса, 16–17 квітня 2011 р.); XXV Міжнародній історико-правовій конференції «Судова влада в Україні і світі: історія, сучасність, перспективи розвитку: матеріали» (м. Саки, 16–18 вересня 2011 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дослідження викладено в 19 публікаціях, з яких 8 статей опубліковано у виданнях, визнаних фаховими з юридичних наук, 11 – у випусках матеріалів наукових конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Структура та обсяг дисертаційної роботи зумовлені метою та завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів (поділених на п'ятнадцять підрозділів), висновків, списку використаних джерел (517 найменувань) та додатків (А–М). Повний обсяг рукопису дисертації становить 228 сторінок, з них 172 – основний текст, 44 – список використаних джерел і 12 – додатки.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛА ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 Історіографія проблеми

Історії розвитку українських земель у складі інших держав у першій половині ХХ ст. належить помітне місце в сучасній вітчизняній історико-правовій науці. Її актуальність та багатоаспектність зумовлюють значний інтерес з боку істориків права і до місця Буковини у правовій системі міжвоєнної Румунії.

Дана проблема малодосліджена як в Україні, так і в Румунії. Зокрема, це викликано тим, що більшість джерел, які знаходяться в архівах Румунії, донедавна були засекреченими. Навіть тепер значна кількість матеріалів періоду 1918–1940 рр. у Румунії або засекречена, або призначена для обмеженого користування. Вітчизняна джерельна база невелика у зв'язку з тим, що вся офіційна документація велась тоді румунською мовою, якою більшість дослідників не володіє, а наявні українські джерела міжвоєнного періоду висвітлювали переважно питання соціально-економічного, культурного та національного характеру, обминаючи із-за діючої тоді жорсткої цензури державно-правові аспекти.

Найбільш обширною із досліджуваної проблематики є міжвоєнна румунська історіографія. Її вивчення дає можливість простежити процес встановлення і організації румунської влади на Буковині після її анексії у листопаді 1918 р., з точки зору учасників тих подій.

По суті, румунські дослідження адміністративно-правового статусу Буковини у складі Румунії започаткував І. Ністор. Румунська влада саме йому доручила обґрунтувати історичну приналежність Буковини до Румунії та законність встановлення тут румунської влади. Він особисто брав участь у

творенні тодішньої історії Буковини та Румунії (був міністром-делегатом в румунському уряді від Буковини у Бухаресті, міністром, депутатом, сенатором). Саме йому належить обґрунтування концепції «історичного права» Румунії на Буковину, оскільки українці на Буковині – «українізовані румуни». Він одним із перших звернув увагу на необхідність дослідження законодавчої регламентації й організації діяльності румунських органів влади у краї в міжвоєнний період [459–462]. Так, у збірнику праць «Десять років від об'єднання» ним зроблена спроба проаналізувати особливості організації румунських органів влади на Буковині, довести їх перевагу перед раніше діючими австрійськими. Також ним вперше систематизовано в окрему збірку документи, на основі яких румунська влада намагалась надати видимість законності акту анексії Буковини [461].

У І. Ністора було чимало послідовників. Наприклад, про процес встановлення румунської влади на Буковині йде мова у праці Д. Бучевського, яка є лише переказом поглядів І. Ністора на румунську належність краю [184]. Послідовниками І. Ністора можна вважати також І. Йосифа [441], Н. Чібіна [423], Н. Чуперке [424].

Окремої уваги заслуговують румунські публікації, в яких розглянуто порядок організації та діяльності центральних і місцевих органів влади на Буковині. Деякі аспекти даного питання досліджені у підручниках з румунського адміністративного та конституційного права міжвоєнного періоду, зокрема Г. Алексіану [133, 395–398], Р. Боїла [412, 413], П. Негулеску [457, 458], В. Онішора [466] та А. Теодореску [487]. Ними зроблена спроба порівняти систему організації влади на місцях в Румунії з існуючими тоді зразками у європейських країнах. Вони також звертали увагу на «декларативність» існування та діяльності органів місцевого самоврядування у королівстві.

Актуальність проблеми історії центральних і місцевих органів влади в Румунії, румунське місцеве виборче законодавство до проведення реформи 1929 р. аналізуються в працях М. Верару [496, 497].

Найбільший внесок у дослідження історії судової влади на Буковині зробив практикуючий правознавець, доктор права О. Терневяну [488]. Він, як один із редакторів журналу «Юридичний кур'єр», (румунський правовий часопис), був відповідальний за висвітлення питань здійснення правосуддя на Буковині й ознайомлення з цими матеріалами правознавців королівства.

Одну із перших спроб проаналізувати діяльність прокуратури та судової поліції на Буковині зробив у курсі кримінального процесу відомий румунський правознавець міжвоєнного періоду І. Іонеску-Долж [438, 439]. Досліджуючи діюче кримінально-процесуальне законодавство Румунії та приєднаних до неї територій, він зробив спробу створити уніфікований проект, для регулювання діяльності прокуратур всієї держави. При цьому автор проекту зазначав, що «буковинське (австрійське) процесуальне законодавство» було більш прогресивним у питаннях забезпечення правоохоронними органами прав і свобод людини, ніж румунське, тому відповідні положення повинні враховуватись при створенні нового проекту кримінально-процесуального кодексу об'єднаної Румунії [438; с. 18–19].

Аналіз розвитку діяльності інституту прокуратури та суду присяжних, особливостей їх функціонування на Буковині, зробили у колективному дослідженні кримінально-процесуального законодавства Румунії М. Васіле, В. Дімітріу та П. Пастя, відзначаючи необхідність поширення законодавства про прокуратуру старого королівства на Буковину з врахуванням всього позитивного, чим регламентувалась діяльність прокуратури там [494].

Нечисленною є історіографія діяльності поліції на Буковині у міжвоєнний період. Це пов'язано із тим, що більшість праць на цю тему була для внутрішнього користування, а деякі – ще й під грифом «таємно». Особливої уваги заслуговують праці професора Бухарестського університету Д. Біану (виконував обов'язки генерального директора поліції та сигуранци Румунії) [405, 406]. Вони вважалися одними із кращих на той час в якості практичних посібників для працівників поліції.

Деяким питанням організації та діяльності органів поліції присвячені праці Д. Минтулеску (очолював відділ інформації генеральної дирекції поліції) [448]. Він зробив порівняльний аналіз діяльності органів державної безпеки Румунії, Франції, Англії та Радянського Союзу з метою виявлення шляхів покращення роботи румунської політичної поліції (сигуранци). Багато уваги ним приділено питанням взаємовпливу політики та поліції, підсумком чого став висновок: чим сильніший поліцейський апарат, особливо в період кризи, тим міцніша держава.

Окремі аспекти діяльності поліції Буковини та проблеми, які зустрічалися в її роботі у міжвоєнний період, відображені у міжгалузевому дослідженні «Існуючі проблеми на Буковині» Г. Авіреску. У роботі, яка мала форму звіту перед палатою депутатів, автор підкреслював необхідність проведення реорганізації системи органів поліції Румунії [403].

Потрібно відзначити, що після встановлення радянської влади у Північній Буковині дослідження питань історії краю міжвоєнного періоду в Румунії 1940–1990 рр. майже не проводилися, за винятком кількох видань під авторством І. Бітолсану [407, 408], М. Мушата й І. Арделяну [455, 456]. Складається враження, що дослідження політичних подій, які мали місце на Буковині у 1918–1940 рр., румунській владі хотілося викреслити із історії Румунії.

Такий стан справ в румунській історіографії досліджуваної проблеми зберігався до повалення режиму Чаушеску. Після цього активізувалися дослідження політичних процесів міжвоєнного періоду, у межах яких особлива увага зверталася на політичні відносини на Буковині у 1918–1940 рр. Але, на жаль, як зауважує румунський академік В. Требіч, для них залишається характерною неповна об'єктивність, зумовлена небажанням визнавати помилки своїх попередників, триваючим акцентуванням на румунській приналежності Буковини [490].

Серед сучасних румунських науковців, які присвятили свої дослідження історії Буковини, можна назвати В. Аріма [402] та Н. Чакіра [422]. Останнім зроблена спроба аргументувати легітимність румунської анексії Буковини.

Процесу встановлення румунської влади на Буковині присвятив також свою монографію «Об'єднання Буковини 1918 р.» («Unirea Bucovinei 1918») [429] сучасний румунський дослідник Р. Економу, який, незважаючи на прорумунський виклад певних історичних подій, розкрив деякі питання, що далі замовчувались в румунській історіографії.

Окремі аспекти правового розвитку Буковини у міжвоєнний період розглядаються і в інших румунських історичних дослідженнях. Найпомітніше з них здійснене І. Скурту. У своїх працях він дослідив процес створення «Великої Румунії^{*}» у 1918 р., місце Буковини у ньому [476–478].

З поваленням комуністичного режиму у Румунії почали інтенсивніше досліджувати історію діяльності каральних органів. Так, у праці К. Тронкоте «Історія румунських секретних служб: від Кузи до Чаушеску» простежується процес діяльності поліції в Румунії та на Буковині у міжвоєнний період [491]. Окремі аспекти розвитку інституту поліції в Румунії з 1918 р. по 1940 р. розглянуті у працях «Історія румунської поліції» В. Бобеску [409-410] та «Історія румунської поліції від моменту створення до 1949 р.» Л. Киржана [419].

Питання про діяльність жандармерії у міжвоєнний період розглядається у праці сучасного румунського дослідника О. Мірона «Румунська жандармерія у міжвоєнний період (1919–1941 рр.): міфи та реальність» [452].

Загальне уявлення про систему органів влади та каральний апарат у міжвоєнній Румунії надають нам сучасні підручники з історії держави та права Румунії. Потрібно відзначити, що у даних підручниках майже не згадуються особливості організації владного апарату у той період на Буковині [421, 499].

* Велика Румунія – така назва румунської держави використовувалися у законодавчих актах після приєднання до неї у 1918 р. нових територій.

Перші публікації радянської історіографії міжвоєнного періоду історії Буковини представлені дослідженнями С. Канюка [330] та Г. Піддубного [355]. Але, на жаль, політичні процеси, які відбувалися на Буковині, висвітлені в них однобічно, лише через призму класової боротьби та встановлення радянської влади у краї.

Такий підхід до історії Буковини у 1918–1940 рр. зберігся й після возз'єднання Північної Буковини з Українською РСР і утворення Чернівецької області. Так, акції протесту, які відбувалися на Буковині у 1918–1940 рр., історики В. Курило, М. Ліщенко, О. Романець, В. Ботушанський, А. Глуговський, І. Гриценко у працях «Північна Буковина, її минуле і сучасне» та «Нариси з історії Північної Буковини» також висвітлили на тлі боротьби буковинців за встановлення у краї радянської влади. Практично без уваги залишився той факт, що це була боротьба українців за своє самовизначення [339, 345]. Досліджуючи міжвоєнний період історії Буковини, названі автори детальніше розглянули соціально-економічні аспекти розвитку краю, оминаючи питання про адміністративне управління, самоврядування, організацію та діяльність каральних органів. Разом з тим саме ці праці можна вважати першими сучасними узагальнюючими дослідженнями історії Буковини. Такий же підхід простежується у «Нарисах історії Чернівецької обласної партійної організації» [347] та у збірці документів і матеріалів «Споконвічна українська земля» [367].

Про окремі аспекти історії Буковини згадується у дослідженнях радянських вчених з історії Румунії: В. Виноградова, М. Лебедева, А. Язькової, М. Єрещенко [326, 329, 335, 354, 394]. Заслуговує уваги монографія С. Мадієвського «Политическая система Румынии: последняя треть XIX – начало XX в.», в якій розглядаються питання організації та діяльності вищих органів державної влади [340].

Новий етап історіографії Буковини розпочався з проголошенням незалежності України. Для цього періоду характерне звільнення історико-правової науки від цензури, класовості та партійної заангажованості.

Більшість досліджень з питань історії Буковини у міжвоєнний період здійснюється науковцями факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича В. Ботушанським, С. Гакманом, О. Добржанським, Ю. Макаром, О. Масаном, Г. Скорейко та іншими. Було видано ряд ґрунтовних праць з історії Буковини. На жаль, у них, майже не приділено уваги питанням адміністративно-правового статусу краю у 1918–1940 рр. [311–313, 315, 317, 321, 322, 344].

Дослідженням етнополітичної історії Буковини займається І. Буркут. У праці «Політичні процеси: історія, міфи реальність» він проаналізував місце Буковини у планах міжвоєнної Румунії [319, 320]. 2009 р. вийшла з друку праця чернівецького дослідника В. Старика «Від Сараєва до Парижа. Буковинський Interregnum 1914–1921», у якій автор висвітлює окремі аспекти встановлення румунської влади на Буковині у 1918 р. і боротьбу проти цього українців краю [368].

Проблеми міського самоврядування у досліджуваній період розглянуто у збірнику статей «Чернівці: історія та сучасність», присвяченому 600-річчю першої письмової згадки про Чернівці. Особливої уваги в ньому заслуговує стаття чернівецького дослідника І. Піддубного про організацію та діяльність румунських місцевих органів влади на Буковині [356–362, 391].

Про політико-економічний стан краю у міжвоєнний період йде мова у історичній розвідці Ф. Чев'юка та В. Захарчука «Буковина та буковинці (Про історію краю і життя людей)» [390]. Особливу цінність представляють поміщені у книзі спогади мешканців краю про діяльність румунських органів влади на Буковині у 1918–1940 рр.

Дослідженню питань історії Буковини міжвоєнного періоду також присвячено ряд дисертаційних робіт. Але у більшості з них досліджено соціально-економічний розвиток краю у 1918–1940 рр. Лише в дисертаційних

роботах С. Гакмана [502], М. Петрова [508], І. Піддубного [504] звертається увага на політичні процеси, які відбувалися на Буковині у міжвоєнний період. Також цікавими для нашого дослідження є кандидатські дисертації О. Шиби [510] («Крайове самоврядування на Буковині (1861–1914 рр.)) та Л. Городницької [503] («Суд і судочинство на Буковині (остання чверть XVIII – початок XX ст.))»). Міжнародно-правові аспекти проблеми розкриваються в дисертаціях І.Адамчука [506], Ю. Сайфуліної [505]. Важливе теоретичне та методологічне значення для нашого дослідження мало вивчення матеріалів кандидатської дисертації Л. Присташ [363, 364, 509].

Останніми роками на Буковині активізувалися дослідження історії діяльності різних державних органів, які діяли у краї. Так, у 2009 році побачили світ дві праці: «Історія митної справи на Буковині (XIII-початок XXI ст.)» [392] та «Історія управління фінансово-економічними відносинами на Буковині» [308].

Важливе значення для розуміння специфіки процесу організації влади на Буковині в перші роки після встановлення румунського панування має дослідження М.В. Никифорака, оскільки цей процес спочатку здійснювався за австрійським зразком та австрійським законодавством [350].

Особливо потрібно відзначити науковий доробок відомого вітчизняного історика права В. Макарчука [341–343]. У своїх роботах автор детально висвітлив питання правового статусу західноукраїнських земель у 1939–1945 рр.

Заслуговує на увагу монографія І. Адамчука, у якій досліджено питання міжнародно-правового визнання державного кордону України з Румунією [306].

Певний внесок у дослідження організації та діяльності румунських органів влади, діючих на Буковині у міжвоєнний період, зроблено у фундаментальній праці «Нариси історії державної служби в Україні» [346].

Окремі аспекти організації самоврядування на Буковині розкриваються і в монографії львівського дослідника П. Гураля «Територіальна громада в Україні: історико-правове дослідження» [323].

Ряд питань про правовий статус Буковини у складі Румунії стали предметом аналізу й у підручниках та навчальних посібниках з історії держави та права України [336, 369].

Цінний внесок у дослідження проблеми зробила українська діаспора. Зокрема, під авторством Д. Квітковського, Т. Бриндзана та А. Жуковського вийшла у 1956 р. з друку праця «Буковина, її минуле і сучасне» [316]. Представляє інтерес дослідження адміністративно-правового розвитку Буковини в період її перебування під владою Румунії, здійснене І. Новосівським [352, 353].

Ряд публікацій з історії Буковини міжвоєнного періоду належить австрійським дослідникам Х. Хофбауеру [389] та М. Гауслейтнер [434]. Безперечно, найбільший інтерес для нас представляє монографія М. Гауслейтнер «Румунізація Буковини: здійснення національно-державних претензій Великої Румунії у 1918–1944 рр.», видана 2001 р. у Мюнхені. У даній праці досліджено процес встановлення на Буковині румунської влади у 1918 р. та правове становище національних меншин краю у 1918–1940 рр.

Справі активізації історико-правових досліджень минулого буковинського краю (в т. ч. і міжвоєнного періоду) сприяло відновлення у 1991 р. роботи юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, створення у 1992 р. університетського науково-дослідного центру буковинознавства, який підтримує тісні наукові зв'язки із центрами буковинознавства у Радівцях та Аугсбурзі.

1.2 Джерельна база дослідження

Основні джерела дослідження, залежно від характеру інформації, яка в них містяться, можна поділити на: 1) джерела правового характеру (нормативно-правові акти різної юридичної сили); 2) документи і матеріали фондів центральних та обласних українських і румунських архівів; 3) збірники опублікованих документів і матеріалів; 4) матеріали тогочасної та сучасної періодики.

Для нашого дослідження найважливішими є джерела правового характеру, тобто, нормативно-правові акти, які діяли у Румунії та на Буковині у міжвоєнний період. Основу законодавчої бази дослідження становили, перш за все, конституційні акти та закони румунської держави, діючі у 1918–1940 рр. До таких актів, зокрема, належать:

1. Конституційні закони «Про адміністративну уніфікацію» 1925 р., «Про організацію місцевих адміністрацій» 1929 р., «Адміністративний закон» 1938 р. Даними конституційними законами у міжвоєнний період регламентувався порядок організації місцевих виконавчих органів і органів місцевого самоврядування.

2. Закони, які регламентували порядок організації каральних органів, серед яких: «Про уніфікацію й організацію судочинства» 1924 р., «Про палату касації та правосуддя» 1925 р., «Про організацію судочинства» 1938 р., «Про вищу палату касації та правосуддя» 1939 р., «Про діяльність поліції» 1903 р. та 1908 р., «Про створення державної поліції» 1929 р., «Про організацію поліції» 1938 р., «Про створення корпусу сільської жандармерії Румунії» 1918 р., «Про організацію сільської жандармерії» 1929 р. тощо.

Також у процесі дослідження було проаналізовано цілий ряд інших нормативно-правових актів, спрямованих на виконання та конкретизацію

законодавчих актів, серед яких: декретозакони, регламенти, розпорядження міністерств.

Основна частина архівних документів і матеріалів з даної проблеми знаходиться у фондах Державного архіву Чернівецької області (ДАЧО), а також у румунських архівах – Arhivele Statului București (Державний архів у м. Бухарест) та Arhivele Naționale ale României (Direcția Județeană Suceava) (Румунський національний архів (Дирекція Сучава)). Більшість із них не була опубліковані.

Найбільше значення для дослідження мали архівні документи, які знаходяться в ДАЧО. Різноманітні за своїм характером та інформативністю історичні джерела знаходяться у різних фондах даного архіву.

Вагому частку джерел склали документи фондів: 1240 – «Державний міністр у справах Буковини 1921–1926 рр.», 6 – «Бюро президії міністра – делегата Буковини м. Чернівці» (опис 1), 13 – «Другий міністерський Директорат Буковини, м. Чернівці 1929–1931 рр.» (опис 1), 26 – «Королівський намісник округу Сучава у м. Чернівці 1938–1940 рр.» (опис 1), 23 – «Комісія з питань ліквідації австрійських установ на Буковині 1919–1923 рр.» (опис 1), 24 – «Комісія з питань уніфікації австрійських адміністративних установ на Буковині, м. Чернівці 1920–1923 рр.». У зазначених фондах містяться декретозакони, інструкції, розпорядження центральних і місцевих органів влади з питань організації та компетенції адміністративних установ на Буковині, порядку проведення змін в адміністративно-територіальному устрої краю, списки службовців, звіти адміністративних місцевих органів про свою діяльність, їх листування із центральними урядовими установами, демографічні відомості по повітах із зазначенням назв міст і сіл тощо.

Порядок організації та діяльності органів самоврядування на Буковині був неможливий без дослідження справ з фонду 43 – «Примарія міста Чернівці 1918–1940 рр.» (опис 1–11). Тут містяться документи, які визначили процес заміни органів австрійського самоврядування на румунські,

регламентували їх структуру та компетенцію, статuti відділів примарій, штатні розписи, звіти комісій рад. Також у фонді є чимало справ, які стосуються діяльності тимчасових (інтеримарних) комісій та постійних делегацій, порядку їх створення, складу, компетенції, звітування та листування з місцевими та центральними органами влади.

Справи про розвиток судоустрою й порядок судочинства містяться у фондах: 126 – «Апеляційний суд Буковини 1919–1940 рр.» (описи 1–8), 284 – «Чернівецький повітовий трудовий суд 1930–1940 рр.» (опис 1–4), 118 – «Чернівецький повітовий трибунал 1919–1940 рр.» (опис 1–11), «Військово-польовий суд 8-ї піхотної дивізії 1918–1940 рр.», 25 – «Адміністративний суд Буковини 1924–1940 рр.» (опис 1) та ще у шести фондах повітових і десяти змішаних судів. У даних фондах містяться відомості про порядок організації судів, юрисдикцію, статистичні звіти, акти перевірки їх діяльності; декретозакони, інструкції, листування, повідомлення з питань ведення діловодства й архівів; особові справи суддів краю та персоналу судових установ, матеріали про притягнення працівників суду до дисциплінарної відповідальності; списки присяжних тощо.

Стосовно діяльності прокуратури на Буковині та дослідження архівних документів з даного питання, треба відзначити, що більшість з них містяться у справах фондів судів краю, при яких вони діяли, за винятком одного окремо існуючого фонду № 128 – «Прокуратура Чернівецького повітового трибуналу 1919–1940 рр.» (описи 1–4). Інтерес для нашого дослідження становлять: декрети, розпорядження, інструкції, звіти з питань організації їх діяльності та компетенції при здійсненні загального нагляду та у судових процесах; листування з місцевими та центральними органами влади, особові справи працівників прокуратури, облікові картки засуджених, звинувачувальні висновки тощо.

Заслужують на увагу справи фонду 272 – «Чернівецька окружна фінансова прокуратура 1918–1940 рр.» (опис 1). У даному фонді містяться матеріали про справи, якими вона займалася: про стягнення боргів перед

державою, захист інтересів державних установ, стягнення податкової заборгованості тощо.

Виняткове значення для вивчення порядку організації та законодавчого регулювання питань діяльності органів поліції, сигуранци та жандармерії у 1918–1940 рр. на Буковині мали документи фондів: 12 – «Секретаріат міністерства внутрішніх справ Буковини, м. Чернівці» (описи 1–4), 30– «Чернівецький обласний інспекторат поліції, м. Чернівці 1919–1940 рр.» (опис 1–7), 38 – «Квестура поліції м. Чернівці 1918–1940 рр.» (описи 1–5), 119 – «Особливий відділ сигуранци м. Чернівці 1919–1929 рр.» (описи 1–3), 815 – «Командування жандармерії на Буковині м. Чернівці 1918–1940 рр.» (опис 1), 514 – «Обласний інспекторат жандармерії м. Чернівці 1918–1940 рр.» (описи 1–5). У цих фондах зберігаються документи, що висвітлюють обставини установа румунської влади на Буковині, процес ліквідації австрійських установ у краї та створення румунських, накази командування 4-го армійського корпусу та 8-ї піхотної дивізії з питань організації правопорядку у краї, донесення комісарів поліції та префектів про стан справ на підвладних їм територіях, відомче та міжвідомче листування румунських силових структур з місцевими органами влади, зберігаються розпорядження буковинської адміністрації та різноманітне листування виконавчих органів державної влади щодо підготовки та проведення виборів до парламенту та місцевих рад з 1920 р. – 1923 р. Важливими є також матеріали про штати поліцейських органів краю, організацію взаємодії між ними; справи про діяльність жандармських постів і особливих відділів сигуранци; протоколи, доповідні записки, рапорти поліцейських органів з проведення спостереження за населенням краю, особливо за іноземцями, свідoctва про моральну та політичну благонадійність мешканців краю.

На жаль, у архівних фондах відсутні матеріали про організацію адвокатури краю в міжвоєнний період, крім деяких справ про окрему практику адвокатів.

Конкретний фактичний матеріал, який збагатив джерельну базу дисертаційного дослідження, відібрано також з ряду фондів Державного архіву у м. Бухарест та Румунського національного архіву (Дирекція Сучава) [106–108]. Опрацьовано укази, донесення, листи, телеграми виконавчих органів державної влади, імперативні документи установчого характеру. Серед них проект складу уряду Буковини 1918 р. [108], а також документи, які визначали порядок організації діяльності каральних органів на Буковині у 1918–1940 рр. [109–112].

Архівні джерела доповнюються збірниками документів опублікованими, як в Україні, так і в Румунії [367, 402]. До них, зокрема увійшли акти установчих зборів українського народу земель колишньої Австро-Угорської імперії, Української Центральної Ради, УНР, ЗУНР, Української СРР.

Окремий вид джерел дисертаційного дослідження складають матеріали періодичних видань. Автором використані публікації українських і румунських друкованих органів. Провідним виданням після встановлення румунської влади на Буковині стала газета «Голос Буковини» («Glasul Bucovinei»). Її матеріали мають значний науковий інтерес тому, що в них висвітлювалась більшість подій, які були важливими для суспільного та політичного життя краю. Україномовне видання «Час», в силу окремих причин мало уваги приділяло адміністративно-правовим процесам, які відбувались на Буковині.

Серед іншої дослідженої періодики можна назвати насамперед бухарестські часописи «Ранок» («Dimineața») та «Велика Румунія» («România Mare»). Особливе значення мало дослідження матеріалів часопису «Офіційний вісник» («Monitorul Oficial»). Його цінність пов'язана з тим, що це був офіційний друкований орган румунської влади, у якому публікувались всі нормативні акти того періоду. Акти, прийняті місцевими органами влади Буковини, друкувались у «Буковинському віснику» («Monitorul Bucovinei»), який донині залишається малодослідженим, а багато його номерів – узагалі втрачено.

Дослідження розвитку правової системи Румунії й особливостей включення до неї Буковини у 1918–1940 рр. стало можливим також завдяки аналізу спеціалізованих часописів з питань правознавства того періоду. Починаючи з 1923 р., у Румунії з метою популяризації права почали видавати загальнорумунський довідник «Загальної юриспруденції», де на основі дослідження законодавства та судової практики надавалися рекомендації щодо особливостей застосування загальнорумунських законів на Буковині та в інших новоприєднаних до Румунії землях [443–446].

Під керівництвом професора К. Редулеску з 1927 р. на Буковині виходив щомісячний часопис з питань права, соціології та кримінології «Буковина» («Bucovina»). У ньому висвітлювалися найактуальніші проблеми розвитку права на Буковині та Румунії в цілому, обговорювалися питання проведення законодавчих реформ, удосконалення діяльності правоохоронних органів, аналізувалась судова практика.

Також у міжвоєнний період на Буковині з ініціативи Чернівецької апеляційної палати почав друкуватися журнал «Юридичні сторінки» («Pagini juridice»), на шпальтах якого розглядалися питання уніфікації законодавства (особлива увага зверталася на питання міжнародного та податкового права), здійснення правосуддя, організації діяльності державних органів тощо.

Важлива для дослідження інформація міститься у довідковій літературі. Серед неї чільне місце посідають щорічні покажчики «Календар Голос Буковини» («Calendarul Glasul Bucovinei») та «Народний календар» («Calendarul poporului»). У них друкувалась інформація про склад місцевих органів влади. У щорічнику муніципія Чернівців («Anuarul general al Municipiului Cernăuți») друкувалась інформація про діяльність усіх органів, установ і підприємств міста.

Деякі публікації, що розкривають порядок організації та діяльності органів влади на Буковині, її адміністративно-територіальний устрій у міжвоєнний період, містяться в енциклопедичних виданнях Румунії. Найбільший інтерес серед них викликає «Енциклопедія Румунії», видана у 1938 р., в якій дано адміністративно-територіальну характеристику повітів

держави в історичному ракурсі [516]. Про розвиток конституційного законодавства у Румунії, діяльність парламенту, уряду, короля та політичних партій йде мова у «Історичній енциклопедії Румунії» 2001 р. [515].

На початку 90-х рр. ХХ ст. у Румунії опубліковано велику кількість мемуарів визначних політичних діячів, учасників подій міжвоєнного часу, документальних (частково архівних) матеріалів, про які раніше не було відомо [405].

Серед українських публікацій такого роду чільне місце займають збірники «Бажаємо до України!» і «Змагання за українську державність на Буковині (1914–1921 рр.). Документи і матеріали» О. Добржанського та В. Старика. У них вміщено спогади, хроніки, щоденникові записи про події Першої світової війни на Буковині, Буковинське народне віче 1918 р., встановлення та діяльність української влади в краї, входження Буковини в ЗУНР та окупацію Румунією. Деякі матеріали надруковані вперше, інші були опубліковані в 20–30-ті роки ХХ ст. і вже давно стали бібліографічною рідкістю [314, 325].

Великий внесок у формування документальної бази дослідження міжвоєнного періоду історії Буковини зроблено науково-дослідним центром буковинознавства при Чернівецькому національному університеті ім. Ю.Федьковича. Завдяки дослідникам центру перевидано працю Е. Прокоповича «Кінець австрійського панування на Буковині» [365], започатковано публікацію збірників документів консульств європейських країн, які діяли на Буковині протягом 20–40 років ХХ ст. Наведені у даних збірниках документи сприяють розумінню політичних процесів на Буковині у міжвоєнний період і ставлення до них міжнародного співтовариства через свої представництва у краї [314, 318].

Висновки до 1 розділу:

1. Проведений історіографічний аналіз свідчить, що різні аспекти правового статусу Буковини у складі Румунії (1918–1940 рр.) були предметом наукових досліджень, але не системних і комплексних, а фрагментарних. Тому, ця проблема залишається актуальною для вітчизняної історико-правової науки.

2. Аналіз стану вивчення теми засвідчив, що тривалий час об'єктивність дослідження цієї проблеми визначалася ставленням офіційної влади (румунської, радянської) до питання українського державотворення у 1918–1940 рр.

3. Використання джерел, зосереджених в українських і румунських архівах, дало можливість ввести у науковий обіг значну кількість нового матеріалу, об'єктивніше та аргументованіше дослідити питання про місце Буковини у правовій системі Румунії (1918–1940 рр.).

РОЗДІЛ 2

ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРИЄДНАННЯ БУКОВИНИ ДО РУМУНІЇ

2.1. Румунська окупація Буковини

Під час Першої світової війни Буковина постраждала не тільки внаслідок бойових дій, які тут мали місце (три рази переходила із рук в руки воюючих сторін), але і внаслідок дипломатичної боротьби Австро-Угорської та Російської імперій, які у пошуках союзників перетворили її у «розмінну монету». Це все викликало невдоволення у мешканців краю та дало поштовх для відродження національних рухів українців та румунів [462, с. 29–30]. Виснажена війною Австро-Угорська імперія, незважаючи на посилення каральних заходів, вже не могла належним чином протидіяти їм. Намагаючись, урегулювати дану ситуацію австрійський імператор Карл I підписав 16 жовтня 1918 р. Маніфест до народів монархії, пообіцявши утворити у її складі національні автономні утворення [324, с. 172; 502, с. 49]. Але події, які відбувалися на фронтах у середині осені 1918 р., віщували неминучу поразку Габсбурзької імперії у Першій світовій війні. Такий розвиток подій та знесення австрійської влади на місцях надав можливість з більшою силою активізуватись національним рухам українців і румунів у жовтні-листопаді 1918 р. за реалізацію свого права на самовизначення.

25 жовтня 1918 р. представниками українців був створений Український крайовий комітет Буковини на чолі з О. Поповичем у складі понад 30 представників [325, с. 828, 991]. А 27 жовтня 1918 р. (а не 27 березня 1918 р. як вказують австрійський дослідник Х. Хофбауер і румунський – В. Роман) [389, с. 47] представниками румунів була створена Румунська національна рада [309, с. 67–68; 325, с. 820].

Фактично встановилося тривладдя, тому що діючий ще тоді президент краю граф Й. Ецдорф відмовився зректися влади на користь будь-якої із сторін, які заявили про свої права на самовизначення, відзначивши, що зробить це тільки із приходом військ Антанти [316, с. 321; 459, с. 211]. Його дії були зрозумілими, бо тільки так можна було уникнути конфлікту між представниками українців і румунів, які не могли знайти спільної мови з питань поділу влади на Буковині.

3 листопада 1918 р. у Чернівцях з ініціативи Українського крайового комітету відбулося Віче, у якому взяло участь від 8 до 10 тис. осіб. На ньому було проголошено: «...про встановлення української влади на Буковині та об'єднання української частини Буковини із Україною. Місто Чернівці, відтак політичні повіти Заставна, Кіцмань, Вашківці та Вижниця цілі, а Чернівецький та Серетський повіти за виїмкою громад^{*}, вказаних із двох останніх переписів як переважно румунські; вкінці ті громади Сторожинецького, Радівецького, Сучавського і Кімполунгоського повітів, у котрих два останні переписи виказують українську більшість – творять окрему від румунської частини краю українську територіальну область» [348, с. 52]. Також краєве віче висловилося за потребу «виготовити конституцію для української області бувшої австрійської держави... на основах загального, рівного, тайного і безпосереднього (тобто – прямого) голосування», чим було визнано і рівноправність національних меншостей на території краю», що свідчить про бажання українців краю за допомогою компромісу розв'язати національні проблеми на Буковині [348, с. 18–19; 366, с. 307]. Віче висловило протест проти рішення, прийнятого 27 жовтня 1918 р. Румунською національною радою, за яким уся територія Буковини мала перейти до Румунії, чим «брутально нехтувався принцип самоозначення народів», які мешкали на території краю. Тому з метою недопущення цього учасники Віча закликали буковинську делегацію Української Національної

* Громада була найнижчою адміністративною одиницею територіального самоврядування (хутір, село, місто і т.п.).

Ради перебрати управління українською частиною краю. Такий розвиток подій та втрата 2 листопада зв'язку із Віднем змусили графа Ецдорфа відновити перемови із представниками від українців і румунів з метою дипломатичним шляхом вирішити конфлікт про поділ влади у краї. Але це не дало ніякого результату. Причиною стало небажання радикально налаштованих представників Румунської національної ради погодитися на поділ влади у краї за етнічним принципом, а м. Чернівці залишити у спільному управлінні (4 листопада 1918 р. граф Ецдорф на зустрічі із представником румунів Флондором запропонував йому взяти управління у краї разом із представниками українців, але той відмовився, заявивши, що територія Буковини не може бути поділена [429, с. 14]) [316, с. 307].

6 листопада 1918 р. граф Ецдорф з ініціативи представників українців краю на чолі із О. Поповичем (які ще 5 листопада 1918 р. узяли під свій контроль приміщення жандармерії, пошти, телеграфу, залізниці [429, с. 16]) офіційно передав управління Буковиною представникам від українців і помірковано налаштованих румунів, серед яких був представник Румунської національної ради та депутат Австро-Угорського парламенту А. Ончул [325, с. 821–822]. Процес передачі влади у краї представникам українців і румунів відбувся мирним шляхом, а не військовим, як це намагаються представити сучасні румунські дослідники історії Буковини міжвоєнного періоду Р. Економу та Д. Хренчук [437, с. 170]. Про офіційність факту передачі влади на Буковині представникам українців та румунів свідчить підписаний того ж дня президентом краю і депутатами Австро-Угорського парламенту (І. Семакою, М. Спинолом, А. Ончулом) урядовий протокол [348, с. 16–17, 120–121]. У даному протоколі А. Ончулом зазначено, що він готовий передати «владу на Буковині представникам румунської та української національностей, особливо тим представникам, які згодні прийняти владу на основі взаєморозуміння» [429, с. 143]. Комісаром від українців обрали О. Поповича, а від румунів – А. Ончула для румунських повітів. Місто Чернівці залишалось у спільному управлінні, комісаром тут було призначено

О. Безпалка, а його заступником мав стати румун. Про це було опубліковано відповідний маніфест українською, румунською і німецькою мовами. Наступного дня службовці краю склали службову присягу перед представниками новоустановленої влади (службовці української частини краю – главі української адміністрації О. Поповичу, службовці румунської частини краю – главі румунської адміністрації А. Ончулу).

Такому розвитку подій намагалася протидіяти Румунська національна рада на чолі із Я. Флондором та Д. Бежаном, яка була проти поділу Буковини за етнічним принципом [305; 183, с. 3]. З метою встановлення румунської влади у краї та під приводом відновлення правопорядку і подолання анархії представники Румунської національної ради попросили 2 листопада 1918 р. військової допомоги у румунського короля та уряду [435, с. 73]. Представник Румунської національної ради В. Боднареску на прохання Я. Флондора перетнув кордон з Румунією поблизу Маморніци (Дорогойський повіт) і прибув до Ясс. Там він зустрівся із главою уряду Румунії А. Маргіломаном, який пообіцяв прислати на Буковину підрозділ жандармерії [437, с. 175]. Вже 3 листопада 1918 р. А. Маргіломан, посилаючись на отримані відомості про події, які відбувалися на Буковині, та з метою недопущення поділу краю на дві частини, з власної ініціативи, не погоджуючи це попередньо із відповідними міністрами та королем Румунії, розпорядився: «...Хай прикордонні війська візьмуть під свій контроль міста Сучаву та Іцкань і забезпечують там охорону правопорядку та населення» [429, с. 84].

5 листопада 1918 р. А. Маргіломан для отримання підтримки та узаконення його розпорядження про введення військ на територію Буковини відправив міністру закордонних справ Румунії П. Карпу телеграму до Бухареста, в якій зазначалося: «Прошу Вашої допомоги для термінового повідомлення міністру Дембліну, про те, що Румунські національні збори від 27 жовтня 1918 р. у Чернівцях, а також населення Сучави, Ушканю, Гура Гуморулуй наполегливо домагаються протекторату від Румунії. Ми розпорядилися використати силу та віддали відповідне розпорядження

військам підготуватися до вступу в Буковину для порятунку населення. Верховна влада імперії покинула край напризволяще, через що поліція згорнула боротьбу з анархією, яка захоплює край» [517, с. 84]. Я. Флондор просив військової допомоги у кількості 10 тисяч військових з метою «позбавлення Буковини від українських загарбників, у іншому випадку він змушений буде залишити Буковину» [429, с. 176].

Румунський уряд того ж дня схвалив відповідне рішення про введення військ на територію Буковини, розуміючи, що це єдиний можливий спосіб установити румунську владу на всій території Буковини без підтримки від місцевого населення. А вже 6 листопада 1918 р., незважаючи на проведення політичних реформ у Румунії та призначення нового прем'єр-міністра генерала Г. Коанде, було оголошено про мобілізацію 8-ї дивізії на чолі з генералом Задіком для надання підтримки національному конгресу Буковини. Того ж дня румунські прикордонники 5-ї роти на чолі із майором А. Іонеску отримали наказ протягом ночі взяти м. Сучаву, що було успішно виконано до 5 год. ранку наступного дня.

Бажаючи якнайшвидше встановити румунське панування на всій Буковині, міністр війни генерал Хиржиу наказав генералу Задіку невідкладно рушити до Чернівців. Для виконання поставленого завдання йому у підпорядкування надавалися 3-й та 8-й кавалерійські полки, 16, 29 та 27 піхотні полки, підрозділи жандармів і прикордонників, які перебували у прикордонній зоні краю і по одній артилерійській батареї із полків 8-ої дивізії. Також було наказано, щоб військові, які братимуть участь у поході на Чернівці, були належно забезпечені всім необхідним і пайком на 6 днів [462, с. 37].

Всього в окупації Буковини офіційно брали участь біля 3000 солдатів, дві артилерійські батареї та одне моторизоване відділення. З метою полегшення командування та підвищення боєздатності румунські військові одиниці, які мали брати участь у захопленні Буковини, були реорганізовані у три бойові загони: «Драгош», «Александру чел Бун» та «Сучава» [463, с. 8].

Румунську військову окупацію Буковини намагався зупинити А. Ончул. Для цього він зустрівся із генералом Задіком у Сучаві. Але ця зустріч ніякого результату не дала, а А. Ончул за такі його «зухвалі» дії, як їх охарактеризувала тодішня румунська преса, згодом був заарештований. Перед початком введення румунських військ на територію Північної Буковини була проведена відповідна пропаганда серед населення краю. У найбільших містах із аеропланів були розкидані листівки, в яких від імені генерала Задіка, як уповноваженого румунської влади, зазначалося, що єдиною метою введення румунських військ на територію Північної Буковини є забезпечення та захист прав і свобод мешканців краю [517, с. 85].

8 листопада 1918 р. румунські підрозділи перетнули кордон та зайняли с. Глибока (незважаючи на протести з боку представників української влади на Буковині, які були представлені генералу Задіку перед початком військової окупації с. Глибока, а не с. Герци, як відзначає румунський дослідник Д. Хренчук [437, с. 176]) [317, с. 223]. 11 листопада 1918 р. румунські війська зайняли і столицю Буковини Чернівці (загін «Драгош» встановив контроль над поліцейськими постами, а загін «Александру чел Бун» – над мостами на р. Прут і залізничними пунктами Жучка та Магала) [462, с. 43].

Такий розвиток подій дав можливість розпочати процес установаження у краї румунської влади [30, арк. 9; 434, с. 70]. Першими ж її кроками вже 12 листопада стало прийняття рішення про введення стану облоги («...в повіті Чернівці, на півночі Буковини між Прутом та Дністром, а також у повітах Вижниця, Вашківці, Радівці і Сторожинець...») і продовження військової окупації території всієї Буковини [12, арк. 13–14; 13, арк. 16; 67, арк. 11]. Уряд ЗУНР у відповідь на початок анексії Буковини Румунією надіслав їй ноту протесту, але, маючи підтримку від країн Антанти, Румунія не звернула на це увагу.

Подальша окупація Північної Буковини зустріла опір з боку добровільних військових формувань українців, які зайняли оборону під

Ленківцями та Мамаївцями. Наприклад, добровільне військове формування під проводом В. Угричука примусило перші румунські військові підрозділи, що направлялися у Кіцмань, відступити назад до Чернівців. Румунські війська змогли відновити свої наступальні дії (незважаючи на кількісну перевагу) тільки після одержання артилерійської підтримки. Найбільші бої за буковинський край між румунськими військами та добровільними українськими військовими формуваннями відбулися між Лужанами та Шипинцями, а також під Кіцманем [316, с. 319]. Про ці події у румунських дослідженнях майже не згадується. Це пов'язано із тим, що румунські дослідники намагаються продемонструвати окупацію Буковини румунськими військами як мирний процес встановлення румунської влади на Буковині, що був підтриманий мешканцями краю.

Бойові дії проти румунських військ тривали на Буковині до 20 листопада 1918 р., коли добровільні військові формування буковинців змушені були відступити до Галичини перед переважаючими силами румунської армії, підтриманої артилерією. Повністю територію Буковини румунські війська зайняли 24 листопада 1918 р., про що було офіційно оголошено представниками румунської влади.

2.2 Юридичне оформлення анексії Буковини Румунією

Після захоплення території всієї Буковини постало питання про легітимізацію встановлення тут румунської влади. Для того, щоб надати видимість «законності» даному загарбницькому акту, Румунська національна рада 28 листопада 1918 р. скликала у Чернівцях Генеральний конгрес Буковини, до участі в якому були запрошені представники всіх національностей краю [184, с. 9; 323, с. 405]. Намагання румунських істориків довести, що на конгресі були представлені всі національності краю,

не відповідають дійсності. Згоду взяти участь у конгресі дали представники поляків і німців краю, а представники української та єврейської громад відмовилися від цього.

Основним питанням на конгресі було узаконення приєднання Буковини до Румунії. Підсумком засідання конгресу стало прийняття рішення про «злуку з королівством Румунії Буковини, без кондицій (умов) і назавжди у своїх старих кордонах по Черемош, Колячин і Дністер» [316, с. 321; 449, с. 29–30]. Конгрес зі свого складу обрав делегацію з п'ятнадцяти осіб, яка того ж дня виїхала до Ясс, де перебував король, щоб подати йому прийняте рішення «Про об'єднання Буковини з Румунією». У цей самий день представники Генерального конгресу Буковини відправили телеграму раді міністрів Румунії з проханням «прийняти під свою опіку визволену Буковину» [402, с. 186–187]. Щоби заручитися міжнародною підтримкою та узаконити анексію українських земель, такого роду телеграми були відправлені італійському, великобританському та французькому урядам. У телеграмах зазначалося, що «...населення Буковини, на підставі права на самовизначення, одногolosно прийняло рішення про злуку території Буковини з королівством Румунії» [402, с. 188]. Але треба сказати про те, про що не бажає говорити більшість румунських істориків, а саме: про нелегітимність прийнятого на даному конгресі рішення. Це пов'язано з тим, що без участі офіційних представників від українців та євреїв краю конгрес не був уповноважений вирішувати долю краю. Та, на жаль, у подальшому ніхто на це не звернув уваги [437, с. 178, 184–185].

Наступними кроками внутрідержавної легітимізації приєднання Буковини до королівської Румунії стало прийняття відповідних нормативних актів королем і парламентом. 19 грудня 1918 р. прийнято декретозакон* № 3344 про приєднання Буковини до Румунії, де зазначалося, що «Буковина,

* Декретозакон – нормативний акт, що мав силу закону та приймався королем у період коли румунський парламент не міг виконувати покладені на нього законодавством обов'язки.

в цілісних кордонах, які чекали історичної долі, є і залишатиметься невід'ємною частиною Румунського королівства» [447, с. 34]. А 29 грудня 1919 р. новообраний румунський парламент першочергово на початку своєї роботи прийняв закон про ратифікацію декретозакону 1918 р. про приєднання Буковини до Румунії [328, с. 555]. Королем цей закон був промульгований* 31 грудня 1919 р.

Внутрішнє узаконення приєднання Буковини та інших територій до Румунії вимагало міжнародного визнання, на що й було спрямовано основні дипломатичні зусилля. Першим кроком стала відмова Румунії від Бухарестського договору 9 листопада 1918 р., укладеного між нею й Антантою у серпні 1916 р. Розірвання зазначеного договору стало єдиним можливим кроком для Румунії втілити в життя свої плани щодо приєднання всієї території Буковини, бо цей договір обмежував права Румунії на буковинські землі лише до р. Прут [250]. Досягнути своєї мети для Румунії було неважко, адже вона отримала після війни підтримку більшості держав-союзниць (Франції, Англії, США тощо) [231]. Міністр закордонних справ Великобританії А. Бальфур пообіцяв повну підтримку Румунії на Паризькій мирній конференції з боку свого уряду. З такою ж декларацією 6 листопада 1918 р. на підтримку узаконення приєднання до Румунії нових територій виступили представники США [332, с. 56; 418, с. 8]. Така підтримка державами Антанти королівської Румунії пов'язана з визнанням її своєю союзницею та однією із найбільш постраждалих внаслідок війни країн.

Вирішення подібних конфліктних територіальних питань після закінчення Першої світової війни покладалося як одне із завдань на Паризьку мирну конференцію, яка розпочала свою роботу 18 січня 1919 р. [405, с. 194]. У її діяльності взяли участь 32 делегації від різних держав-учасниць. Згруповані вони були у делегації від великих країн (з необмеженими

* Промульгація – офіційне проголошення (оприлюднення) закону, прийнятого парламентом. Означає санкціонування законопроекту королем у встановлені терміни, а також опублікування закону в офіційному віснику.

інтересами) та делегації від малих країн (з обмеженими інтересами), а кількісний склад їх делегацій коливався від однієї до п'яти осіб [322, с.163; 502, с. 76; 429, с. 92]. Румунію віднесли до малих країн. Учасницею Конференції французький уряд визнав її 30 грудня 1918 р. а уряд США – 16 січня 1919 р. Інтереси Румунії на мирній конференції представляли два делегати (хоча вона претендувала на більше місць). Рішення про це було прийнято верховною радою Паризької мирної конференції 23 січня 1919 р. [407, с. 271; 418, с. 8]. Румунська делегація відразу почала інформаційно-агітаційну роботу для отримання міжнародної підтримки. Так, у Парижі 20 січня 1919 р. румунські делегати оприлюднили меморандум, у якому стверджувалося, що «...від Румунії 150 років тому виокремлено частину Молдавського краю і віддано Австрійській короні... в результаті дипломатичних комбінацій під назвою – Буковина...» [492, с. 23]. У меморандумі підкреслювалося також, що «австрійська адміністрація всіляко намагалася зменшити румунську частину населення, сприяючи заселенню українського елемента, який постійно прибував на ці землі, але становив меншість». Як підсумок, у меморандумі до Паризької мирної конференції румунські представники «просили міжнародного визнання приєднання всієї Буковини до Румунії, як етнічних румунських земель» [449, с. 56]. Насправді, відомості, оприлюднені представниками румунської делегації у меморандумі, не відповідали дійсності, бо українців на Буковині було більше, ніж румунів. Про це свідчать висновки проведеного перепису населення Буковини у 1910 р. [316, с. 426].

Для розв'язання територіальних проблем, які стосувалися Румунії, 1 лютого 1919 р. на пленарному засіданні мирної конференції була створена спеціальна комісія з територіальних питань, яку очолив А. Тардьє – на той час редактор відділу зовнішньої політики французької газети «Le temps», відомий своїми прорумунськими настроями. Зазначена комісія неодноразово розглядала територіальні кордони Буковини, в межах яких вона мала бути приєднана до Румунії. До складу комісії входили представники США,

Франції та Великобританії. Представники США не погоджувались повністю із вимогами Румунії щодо приєднання до неї території всієї Буковини, тому дебати комісії були дуже гострими, оскільки ці вимоги підтримували інші країни-члени комісії через своїх представників [332, с. 57; 447, с. 53]. Позиція США щодо Буковини на Паризькій мирній конференції була висловлена ще 21 січня 1919 р. у так званих двох книгах – Чорній та Червоній. Тут був визначений кордон Румунії та поділ Буковини за етнічним принципом (на дві зони – українську та румунську), залишаючи місто Чернівці під владою Румунії (кордон мав проходити на відстані однієї милі на північний захід від Чернівців) [479, с. 40]. Вирішення у такому руслі даного питання викликало бурхливе обговорення у решти членів комісії, особливо у представників Румунії, які наполягали вирішити територіальні питання щодо Буковини відповідно до її вимог.

У зв'язку з неможливістю досягнення згоди між представниками комісії з питань, які стосувалися територіальних претензій Румунії, 5 березня 1919 р. було прийнято рішення передати питання про встановлення кордонів Буковини на вивчення спеціальній підкомісії. 6 квітня 1919 р. проведені нею дослідження були представлені комісією з питань делімітації кордонів (рапортом №1) на розгляд Верховної Ради. Було запропоновано провести делімітацію кордону за етнічним принципом, запропонованим раніше представниками США [437, с. 196]. Попередньо відповідне рішення щодо делімітації кордонів на Буковині за етнічним принципом було схвалене 9 квітня 1919 р. Центральним територіальним комітетом, 23 травня 1919 р. Радою міністрів закордонних справ, а 21 червня – Радою чотирьох Паризької мирної конференції [479, с. 42]. Прийняття такого рішення було зумовлене, як справедливо тоді відзначили представники американців, тим фактом, що не можуть бути передані Румунії території, де мешкають 85000 українців та 300 румунів (на що в подальшому, на жаль, вони не звертали увагу) [437, с. 196].

Про прийняте рішення з установлення кордонів між Румунією та Польщею на Буковині 2 липня 1919 р. було повідомлено представників румунської делегації. Схвалене рішення викликало у них невдоволення, що було відображено у спеціальному меморандумі, представленому учасникам Паризької мирної конференції 4 липня 1919 р. У меморандумі серед основних економічних і стратегічних аргументів, які мали визначити подальші кордони Буковини, відзначався той факт, що поділ Буковини негативно вплине на економічний та стратегічний стан краю, який був зорієнтований на Румунію. Обґрунтовувалось це тим, що Румунія не може відмовитися від території між Прутом і Дністром з наступних причин:

1. Місто Чернівці, найбільший політичний, культурний, економічний та військовий центр Буковини, залишилось би безпосередньо на кордоні.
2. Джерела води, які забезпечують місто, знаходяться на цій території.
3. Єдине шосе, яке зв'язує Чернівці з Хотиним, також проходить через цю область.
4. Єдина залізниця, яка зв'язує Буковину та північ Бессарабії з північчю Молдови, проходить з Чернівців до Новоселиці теж через цю територію. Якщо втратити цю залізницю, економічні взаємини між вищевказаними регіонами можуть бути зовсім розірваними, оскільки найближча залізниця, яка б могла здійснювати такий зв'язок, проходить через Ясси, Бельци, Окницю, роблячи об'їзд у 250–300 км.
5. У першому ж військовому конфлікті з нашими сусідами місто буде у повному розпорядженні ворога.
6. Нарешті, хоча ця область сьогодні у великій мірі русифікована, все ж можна з легкістю довести, що ця русифікація проводилася силою. У 1775 р., коли Буковина була відібрана у нас, край був населений у цілому румунами і входив у кордони провінції» [322, с. 168; 437, с. 198].

Беручи до уваги аргументи румунської делегації, Комісія з питань делімітації кордонів Паризької мирної конференції прийняла рішення переглянути раніше схвалений проект делімітації кордонів на Буковині, що і було здійснено на засіданнях 22 та 23 липня 1919 р. Це викликало гострі дебати серед учасників даної конференції, які тривали до 30 липня 1919 р.,

коли комісія з територіальних питань свої кінцеві положення щодо вирішення даного питання передала Верховній Раді (попередньо було вирішено задовольнити територіальні претензії Румунії щодо Буковини у зв'язку із тим, що у Польщі не було ніяких претензій до території, розташованої між річками Прут і Дністер) [322, с. 168]. Верховна Рада затвердила подане їй рішення, але у зв'язку з погіршенням відносин між Румунією та Союзними й Асоційованими країнами вирішила довести до її відома про це після підписання нею договору з Австрією.

Румунське королівство уповноважило представляти її інтереси на Паризькій мирній конференції прем'єр-міністра І. Бретіану [511, с. 121]. Від Буковини до делегації, яка представляла інтереси Румунії на Паризькій мирній конференції, були залучені лише два експерти – Н. Флондор (з фінансових та економічних питань) та О. Вітенку (з географічних та етнографічних питань). І. Бретіану не погоджувався із формою організації та проведення конференції. Він виступав із критикою «диктату» великих держав на міжнародній арені з приводу недопущення малих держав до підготовки проектів міжнародних угод, автори яких не враховували політичні, соціальні та економічні інтереси цих держав щодо створення єдиних національних держав. Під час конференції міжнародна спільнота вимагала від представників Румунії підписання додаткових гарантій забезпечення прав національних меншин, що не влаштувало І. Бретіану. Він, заручившись підтримкою радника французького прем'єр-міністра А. Тардьє, який був головою спеціальної комісії з територіальних питань Буковини, відмовився підписати додаткові домовленості щодо прав національних меншин і демонстративно залишив конференцію 21 липня 1919 р. [478, с. 12–16]. Такі дії викликали невдоволення учасників конференції, які пригрозили навіть розірванням дипломатичних відносин із Румунією, але завдяки втручанню короля Румунії Фердинанда дипломатичного конфлікту вдалось уникнути [417, с. 26]. За свою «зухвалу поведінку» пан Бретіану 27 вересня 1919 р. був змушений піти у відставку,

але саме його дії примусили міжнародну спільноту все ж таки переглянути висунені додаткові вимоги до Румунії. Газета «The New York Times» від 7 грудня 1919 р. про умови, які ставились перед Румунію, відзначила, що це «... умови несумісні із суверенністю держави та ... зводять нанівець досягнення, отримані внаслідок війни» [418, с. 11].

Наступником І. Бретіану після нових парламентських виборів у листопаді 1919 р. став новий прем'єр-міністр Вайда-Воєвод. Завдяки його сприянню генералом Коанде, що представляв інтереси Румунії на мирній конференції, 10 грудня 1919 р. підписано Сен-Жерменський договір (ратифікований румунським парламентом у серпні 1920 р., а набрав чинності 4 вересня 1920 р.) і Нейїський договір (набрав чинності 9 серпня 1920 р. [402, с. 270]) із додатковими пунктами про забезпечення прав меншин [316, с. 322]. За Сен-Жерменським мирним договором (ст. 59) «...Австрія відмовлялася без жодних претензій на Буковину на користь Румунії, кордони якої мали визначитися Союзними державами» [402, с. 268; 492, с. 101].

Після підписання даних договорів 22 грудня 1919 р. головуєчий на Паризькій мирній конференції Ж. Клемансо повідомив голові ради міністрів Румунії про рішення, прийняте 18 грудня 1919 р. Верховною Радою Союзних і Асоційованих Сил, про визначення кордонів Румунії зі Східною Галичиною на Буковині від Дністра до старого кордону між Угорщиною та Галичиною. Румунська влада тоді королівським декретом від 23 грудня 1919 р. створила при міністерстві закордонних справ спеціальну комісію з питань забезпечення виконання норм міжнародних мирних договорів і додатків до них. До компетенції даної комісії входили організація, контроль і забезпечення виконання міжнародних мирних договорів, укладених на Паризькій мирній конференції. Представники даної комісії призначалися за поданням міністра закордонних справ королівським декретом [121].

Визнання території всієї Буковини за Румунією країнами Антанти було здійснено також за Тріанонським мирним договором від 4 червня 1920 р. із Угорщиною. Згідно із ст. 27 та ст. 45 даного договору за Румунією

закріплювалася територія Трансільванії та Буковини [360, с. 188]. Угорщина за даним договором відмовилась від будь-яких претензій на території колишньої Австро-Угорської імперії.

Остаточне ж визнання та закріплення буковинських територій за Румунією відбулося за Севрським договором (його ще називають договором про кордони) від 10 серпня 1920 р. [417, с. 13]. Севрський договір від імені Румунії підписали представники румунського уряду Н. Тітулеску та Д. Гіка [435, с. 81]. Статтею 3-ю згаданого договору були визначені кордони Польщі, Румунії, Югославії та Чехо-Словаччини. Але під владою Польщі за даним договором опинились і деякі буковинські громади: Бабин, Лука, Прилипче, Звинячин і Хрещатик, на яких діяла тимчасова румунська адміністрація. Тому для остаточного вирішення питання про делімітацію кордонів між Румунією та Польщею було створено спеціальну міжурядову комісію з представників урядів даних держав. Діяла дана комісія із 1921 р. до 1935 р. Нею проведено шість пленарних засідань на урядовому рівні [322, с. 173]. Остаточне ж вирішення питань кордону між Польщею та Румунією здійснено на п'ятому пленарному засіданні міжурядової комісії, на якому підписана румунсько-польська прикордонна конвенція (26 січня 1928 р.) [399, с. 255–270]. За цією конвенцією до Румунії перейшли вищезгадані п'ять громад, що остаточно закріпило й узаконило панування румунської влади на всій території Буковини [316, с. 323; 360, с. 188; 459, с. 34].

Отже, згаданими договорами передано суверенітет від одних держав над певними територіями до інших (або, як тоді говорили, закріплено відмову від суверенітету над колишніми окупованими територіями). Для набрання юридичної сили схвалені у 1918–1920 рр. міжнародні договори були ратифіковані румунською владою 26 вересня 1920 р. законом, який містив лише одну статтю [143]. В ній зазначалося, що Румунія зобов'язується виконувати укладений 10 вересня 1919 р. договір між Союзними та Асоційованими державами й Австрією та договір про права національних меншин від 9 грудня 1919 р.

Сучасні чернівецькі історики С. Гакман та І. Піддубний, розглядаючи проблему Буковини на Паризькій мирній конференції, наголошують на неодностайності тодішніх західних політиків щодо передачі всієї території Буковини Румунії. Наприклад, президент Чехословаччини Т. Масарик дотримувався думки, що українці Закарпаття, Буковини та Галичини мають входити до складу української держави [437, с. 191]. Також проти включення всієї Буковини до складу Румунії виступали американські та британські дипломати, які відзначали той факт, що територія між річками Прут і Дністер заселена українцями [322, с. 170; 360, с. 188]. Але дані політичні погляди залишилися на момент остаточного визначення подальшої долі Буковини на Мирній конференції без уваги.

Під час Паризької мирної конференції дипломатичну боротьбу за Буковину вели й представники УНР і ЗУНР. Українська Національна Рада 28 жовтня 1918 р. у Львові розпочала потужну інформаційну боротьбу за Буковину. Так, пресове українське бюро видало брошуру «Буковина» французькою мовою, де описувався історичний розвиток даної території та національний склад населення, підкреслюючи та доводячи до відома міжнародного співтовариства, що це український край, який має право на самовизначення та приєднання до України. А зі створенням ЗУНР українську частину Буковини передбачалось прилучити до неї. Як зазначає буковинський дослідник В. Старик, «З точки зору державного права ЗУНР, яке ґрунтувалося на засадах маніфесту цісаря Карла I від 16 жовтня 1918 р., та доктрини президента США В. Вільсона про право націй Австро-Угорщини на самовизначення, всі території колишньої наддунайської монархії з переважно українським складом населення розглядалися як вічні і невідчужувані володіння західноукраїнської держави. Це повною мірою стосувалося і буковинської України, окупованої румунськими військами у листопаді-грудні 1918 року. Законодавчо належність української частини Буковини до ЗУНР була закріплена конституційними актами ЗУНР – Статутом Української Національної Ради як Конституанти всіх Українців

Галичини, Буковини і Закарпаття та прокламацією української Конституанти про утворення української держави у складі Східної Галичини, Закарпаття та північно-західної Буковини з містами Чернівці, Сторожинець і Серет (обидва документи ухвалені 19 жовтня 1918 р.), Універсалом Буковинської делегації Української Національної ради про перебрання нею влади над українською частиною Буковини від 6 листопада 1918 р., Тимчасовим основним законом про державну самостійність українських земель колишньої Австро-Угорської монархії від 13 листопада 1918 р., актом Злуки УНР і ЗУНР від 22 січня 1919 р. тощо» [368, с. 115].

Як справедливо відзначає І. Піддубний, «...позиції української місії на Мирній конференції базувалися на тому баченні проблеми соборності українських земель, яке складалося в період існування Української Держави і оформилося Актом Злуки». Представниками українців на Паризькій мирній конференції кордони Буковини були представлені на основі спеціально прийнятого документа про «Визначення державних меж Української Народної Республіки» і мали виглядати так: «...До Вишова, далі до Кирлибаби, звідки межа переходить на Буковину і іде на Руську Молдавицю, Виків, Сторожинець, Чернівці, зупинається півкругом до Радівців, йде на м. Серет, Глибоке, Боян і Новоселицю...» [360, с. 183].

Все це давало можливість українській делегації на Паризькій мирній конференції відстоювати історичну належність краю Україні. Так, 15 листопада 1918 р. уряд ЗУНР висловив протест до держав Антанти та нейтральних країн проти окупації Буковини румунськими військами. У даному протесті зазначалося, що «Українська Національна Рада як законна заступниця суверенності Західної Української Народної Республіки протестує отсим перед цілим світом проти порушення її нейтральності і територіяльної цілості королівським румунським військом, яке, всупереч праву самовизначення народів, вступило 9 падолиста 1918 р. на українські етнографічні частини бувшого австрійського коронного краю Буковини». Ще один протест до урядів Сполучених Держав, Англії, Франції та Італії

26 грудня 1918 р. був направлений Є. Петрушевичем – головою Національної Ради Західно-Української Народної Республіки проти окупації Польщею Галичини та Румунією – Буковини. Є. Петрушевич у даному протесті просив «...щоби український народ подібно, як і інші народи бувшої австро-угорської імперії міг сам становити о собі на своїй висше згаданій землі і користуватися без перешкод своїм правом самоозначення по думці засад, які обстоює коаліція» [368, с. 133].

Особливо активно діяли президенти української делегації на Паризькій мирній конференції Г. Сидоренко та М. Тишкевич (з 22.08.1919) [434, с. 108; 512, с. 339]. Вони неодноразово зверталися до президента Паризької мирної конференції з посланнями (від 25 лютого, 18 березня 1919 р.) проти приєднання Буковини до Румунії, як такого, що суперечить принципам самовизначення народів. Г. Сидоренко після поширення відомостей про приєднання до Румунії всієї Буковини 17 травня 1919 р. звернувся до Паризької мирної конференції не приймати поспішного рішення з даного питання, не вислухавши українську сторону. У даному зверненні він обґрунтував історичну належність північної та західної частини Буковини до України (про що свідчило проведене буковинське Віче 3 листопада 1918 р., на якому було прийнято рішення про приєднання Буковини до України). Серед основних фактів, указаних у зверненні, які підтверджували належність Буковини до українських земель, визначені такі:

«...1. Буковина охоплює територію в 10000 км.², з чого 4500 творять компактну територію, приналежну цілковито до української території Галичини. В 1919 р. начислялося 800000 мешканців, з яких українці становили 38,4%, а румуни 34,4%, отже, українці мали релятивну більшість. Буковина була поділена на 28 судових повітів, з яких сім (під числами 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8) були (без жидів, розпорошених по всьому краю, і деяких мало чисельних німецьких та угорських колоній), виключно українськими; один (ч. 6) майже увесь український, один (ч. 9) з українською більшістю, три (чч. 10, 11, 12) із сильною українською меншістю (понад 20% населення) і тільки

два (чч. 21, 22) з населенням під 1%. В той час румуни творили тільки в одному повіті (ч.22) більш як три чверти населення і в семи (чч. 1, 5, 7 і 8) менше як 1%;

2. Ніхто не ставив під сумнів український характер Буковини північної і західної; румуни самі це визнають;

Що більше, Висока Міжнародна Команда в Букарешті, генерал Бертело, під час зустрічі з надзвичайною місією Уряду Західної України 7-го квітня, визнала український характер Буковини північної і західної як незаперечний, внаслідок чого зобов'язалася переслати український меморіал відносно питання Буковини до Урядів Союзних Потуг;

3. Історичні мотиви, якими користуються румуни в своїх імперіалістичних вимогах, спираються виключно на факті, що цей край від 1400 до 1774-го становив частину князівства Молдавії. Другий факт, також історично незаперечний, це те, що не тільки Буковина, а й сама північна Румунія входили до складу Української Галицько-Волинської Держави. Цей факт вони промовчують;

4. Ніяка підстава географічного порядку не підтверджує румунських вимог, навпаки, правий берег Черемоша і простір між Прутом і Дністром становить природне становище Галичини вже самим своїм положенням;

5. Договір, заключений між Румунією і Союзниками 17-го серпня 1916 р. визнає український характер Буковини і як границю майбутньої Румунії – Прут, а не Дністер...» [316, с. 325–326].

Звертаючи увагу на всі ці обставини, Г. Сидоренко нагадав Ж. Клемансо, що навіть угода 1916 р. між країнами Антанти та Румунії передбачала можливий кордон Румунії після війни по р. Прут, а не по р. Дністер. Також українська делегація у своєму зверненні до Паризької мирної конференції просила створити спеціальну «Міжсоюзну Комісію» для делімітації кордонів Буковини між Румунією та Україною, щонайменше по лінії Кирлибаба–Сторожинець–Чернівці–Хотин. Із такими проханнями у формі «Меморіалів» українська делегація зверталася і до президента США, наголошуючи в них на

історичній належності Буковини до України із Вижницьким, Заставнівським і Кіцманським повітами повністю та частково Сторожинецьким, Серетським і Чернівецькими повітами. Але ці заходи були малорезультативними і мали тимчасовий ефект, зобов'язуючи Румунію лише гарантувати права національним меншинам.

Для з'ясування реальної ситуації Антанта відправляла на Буковину різні комісії [434, с. 121–122]. Діяльністю таких комісій, як видно із донесень місцевих префектів, румунська влада була серйозно стурбована, особливо об'єктивним ставленням до проблеми Буковини «високих гостей з Англії та Франції на чолі з генералом Грінлі» [7, арк. 1; 280]. Представники влади на місцях прагнули продемонструвати українцям Буковини, що приїзд місії Антанти є свідченням міжнародної підтримки Румунії. Очевидно, що результати роботи місії не відповідали інтересам румунської сторони, оскільки, за її свідченням, Я. Флондор «підняв питання: за чийого сприяння в Чернівці була відправлена англо-французька місія, що діє на користь України? Який зв'язок має прибуття місії з появою у закордонній пресі статей про те, що північ Буковини потрапляє до сфери інтересів України? Чи не ховаються під французькими мундирами українські агенти?» [422, с. 97]. Незважаючи на зібрані місією матеріали, остаточне рішення щодо статусу Буковини залежало від політичної волі керівництва Паризької конференції, яка вже попередньо виказала свою прихильність, що свідчить про формальний характер діяльності даних комісій та необ'єктивність міжнародної спільноти [429, с. 94]. Надії українців повернути Буковинські землі до України остаточно були втрачені і з відкликанням 26 грудня 1919 р. місії УНР на Паризькій мирній конференції, а в подальшому із виїздом уряду України до еміграції.

На процес прийняття рішень із територіальних питань, які цікавили Румунію, важливий вплив мала позиція більшовицької Росії, яка не припиняла діяльність із розповсюдження своїх планів щодо «світової революції». Більшовики, будучи переконаними в сприятливих можливостях

розповсюдження революційних ідей на захід, вели активну боротьбу проти приєднання Буковини до Румунії. Так, Голова Ради Народних Комісарів і комісар зовнішніх справ України Х. Раковський 8 лютого 1919 р. вислав радіограму із протестом президенту Паризької мирної конференції Ж. Клемансо та президенту США В. Вільсонові [492, с. 6]. Він же 2 травня 1919 р. відправив румунському міністру зовнішніх справ радіограму № 107 із нотою-ультиматумом, у якій виступив проти окупації Румунією Буковини, зазначаючи, що «робітники і селяни Буковини, звільнені з-під ярма династії Габсбургів, колишніх поневолювачів, насильно одержали не меншого володаря, а ще більшого, румунського поневолювача та румунську династію Гогенцолернів» [492, с. 7; 429, с. 96]. У радянському ультиматумі румунській владі зазначалося, що королівській Румунії надається 48 годин (зазначений термін закінчувався 4 травня о 2 годині), щоб звільнити Буковину від їхнього ярма.

Незважаючи на складну міжнародну ситуацію навколо Буковини та прояв такого радикалізму від уряду Х. Раковського, Севрським договором всю територію Буковини залишили за Румунією [367, с. 338–339]. Радянський Союз на цьому не зупинився і далі продовжував ініціювати, питання, про надання права трудящим Північної Буковини на самовизначення. Так, 12 серпня 1924 р. головою радянської делегації на заключному засіданні англо-радянської конференції в Лондоні оголошено декларацію про право трудящих Північної Буковини на самовизначення. У даній декларації зазначалося, що за допомогою союзників, серед яких і Великобританія, Румунія за Сен-Жерменським договором отримала територію, заселену українцями, а саме – Буковину. Даний акт насилля із сторони румунського уряду був здійснений з порушенням договору, підписаного Румунією, з однієї сторони, і Росією та іншими союзниками – з іншої сторони, 4 серпня 1916 р. Називаючи дані факти, радянська делегація від імені радянського уряду рішуче протестувала проти акту анексії Буковини Румунією, відзначаючи, що

населенню Буковини має бути надане право самим вирішити свою долю до кого приєднатися [306, с. 50; 367, с. 359].

Але всі ці спроби привернути увагу до територіальних претензій Радянського Союзу щодо українських земель, і зокрема Буковини, були даремними, бо своє рішення з цього питання країни Антанти схвалили ще у 1919 р. і не бажали його переглядати, щоб уникнути подальшого розповсюдження ідей комунізму. А Румунія завдяки отриманій міжнародній підтримці від країн Антанти, після завершення Першої світової війни, збільшила свою територію майже у два рази. Так, після війни територія Румунії збільшилися з 131,3 до 295 тис. кв. км., а населення – з 6,7 до 18 млн. людей. Усе це дало змогу правлячій верхівці, як відзначає український дослідник В. Яровий, розгорнути пропагандистську кампанію стосовно побудови «Великої Румунії» [393, с. 374], а для цього румунська влада почала проводити жорстку політику денаціоналізації нерумунських народів і їх румунізації. Важливу роль відіграла у даному процесі цілеспрямована колонізація новоприєднаних територій румунами-переселенцями з інших частин Румунського королівства [320, с. 33].

Отже, після завершення Першої світової війни королівська Румунія за підтримки країн Антанти на Паризькій мирній конференції узаконила анексію території всієї Буковини всупереч праву української частини населення Буковини на самовизначення. А що стосується України, то міжнародні події та внутрішня політична нестабільність не дали їй можливості протистояти анексії українських територій Румунією.

З початком Другої світової війни міжнародне становище СРСР дозволило без побоювань негативної реакції міжнародного співтовариства 26 червня 1940 р. о 22-й годині вручити румунському послу в Москві Г. Давідеску ноту ультимативного характеру, в якій зазначалося: «У 1918 р. Румунія, користуючись військовою слабкістю Росії, силою відірвала від Радянського Союзу (Росії) частину його території – Бессарабію, і тим порушила вікову

єдність Бессарабії, населеної головним чином українцями, з Українською Радянською Республікою...

Уряд СРСР вважає, що питання повернення Бессарабії органічно зв'язане з питанням про передання Радянському Союзові тієї частини Буковини, населення якої в своїй величезній більшості зв'язане з Радянською Україною як спільністю історичної долі, так і спільністю мови і національного складу. Такий акт був би тим більш справедливий, що передання північної частини Буковини Радянському Союзові могло б стати – щоправда, незначною мірою, – засобом відшкодування тієї величезної шкоди, що була заподіяна Радянському Союзові і населенню Бессарабії 22-річним пануванням Румунії в Бессарабії.

Уряд СРСР пропонує королівському урядові Румунії:

1. Повернути Бессарабію Радянському Союзові.
2. Передати Радянському Союзові північну частину Буковини в кордонах згідно доданої карти.

Уряд СРСР висловлює надію, що королівський уряд Румунії прийме ці пропозиції СРСР і таким чином уможливить мирне розв'язання затяжного конфлікту між СРСР і Румунією.

Уряд СРСР чикає відповіді королівського уряду Румунії протягом 27 червня ц.р.» [316, с. 392–393].

Отримавши ультимативну ноту від Радянського Союзу, Румунія негайно приступила до активних політичних консультацій та нарад, намагаючись водночас знайти міжнародну підтримку у Греції, Туреччини, Югославії, Італії та Німеччини. Однак останні, оцінивши реальну геополітичну ситуацію, яка склалась тоді у світі, надіслали пропозиції румунському урядові поступитися вимогам СРСР. Наприклад, за дорученням Ріббентропа німецький посол у Бухаресті повідомив міністра закордонних справ Румунії Ч. Джигурту про офіційну позицію Німеччини, зазначаючи, що «для запобігання війни між Радянським Союзом ми спроможні порадити румунському урядові поступитися домаганням радянського уряду» [404, с. 148–149].

У Румунії, в свою чергу, пошук шляхів виходу із ситуації було покладено на королівську (коронну) раду. Так, 27 червня відбулися два засідання (за участю членів уряду) [428, с. 167]. Її голова та міністр закордонних справ повідомили про радянські вимоги, висловивши при цьому намір домогтися переговорів. Дискусії на обох засіданнях королівської ради проходили під знаком політичної ізоляції Румунії. Дві основні точки зору, які були представлені під час дискусії:

- 1) опір радянському ультиматумові;
- 2) його прийняття.

Засідання королівської ради проходили в дуже напруженій обстановці без порозуміння між її членами щодо питання прийняття ноти протесту або відхилення її. Сприяли завершенню дискусії виступи військового міністра та начальника Генерального штабу Румунії. Їх промови звелись до того, що: навіть якщо Румунія витримає перший фронтальний удар, у неї немає запасів і матеріалів для довготривалої війни. Таким чином, поразка Румунії ставала аксіомою, тому що її промисловість була дуже слабкою і не мала запасів сировини, а отже очевидним і найменш безболісним був крок, спрямований на прийняття ультимативної ноти, але з намаганням, як найдовше відтягнути час введення радянських військ на дані території [427, с. 94–95]. Остаточний розподіл голосів був таким: 19 – за прийняття ультиматуму, 6 – проти, 1 – утримався [455, с. 117–118].

Цьому посприяло, можливо, й те, що членів Ради було проінформовано про отримані відповіді, особливо від Німеччини, а також інформація про те, що 27 червня о 16-й годині Шуленбург звернувся до Молотова з проханням продовжити термін отримання відповіді Румунського уряду на вказану ноту і йому відповіли, що “при відсутності позитивної відповіді, радянські війська почнуть воєнні дії опівночі” [486, с. 23].

27 червня 1940 р. після проведених консультацій та нарад офіційний Бухарест у відповіді на радянську ноту зазначив: «...Натхненний тим же, що й Радянський уряд, бажанням мирними засобами розв’язати всі питання, які

могли б викликати незгоду між СРСР і Румунією, королівський уряд заявляє, що він готовий приступити негайно, в найширшому розумінні, до дружнього обговорення за спільне узгодження всіх пропозицій, висунених Радянським урядом.

Відповідно до цього королівський уряд прохає Радянський уряд зволити вказати місце і дату, які він бажає зафіксувати для цієї мети...» [316, с. 393].

27 червня 1940 р. із отриманням відповіді румунського керівництва уряд СРСР, вважаючи її «неповною, бо в його відповіді не сказано прямо, що він приймає пропозиції радянського уряду про негайну передачу Радянському Союзові Бессарабії та північної частини Буковини», висунув новий ультиматум з вимогою протягом 4 днів, починаючи з 2 години дня за московським часом 28 червня, очистити румунським військам територію Бессарабії та північної частини Буковини, а радянським військам за цей же період зайняти територію Бессарабії і Північної Буковини [315, с. 451]. Також, зазначалося, що 28 червня радянським військам потрібно зайняти Чернівці, Кишинів та Акерман з метою контролю за процесом евакуації, а королівський уряд Румунії був зобов'язаний забезпечити цілісність всіх стратегічних об'єктів (залізниць, мостів, адміністративних споруд, складів).

Відповідь на другий ультиматум Радянський Союз від Румунії отримав вже об 11 годині ранку 28 червня. У ній зазначалось: «Для того, щоб запобігти важким наслідкам, які б спричинилися застосуванням сили та початком воєнних дій у цій частині Європи, румунський уряд змушений прийняти умови евакуації, які визначені у радянській ноті».

У другій половині дня 28 червня 1940 р. радянські війська вступили на територію Північної Буковини та зайняли Чернівці [505, с. 89].

Юридично акт приєднання нових територій було закріплено 7 серпня 1940 р. Указом Президії Верховної Ради СРСР [349, с. 42]. У складі УРСР створювалась нова Чернівецька область [317, с. 256; 505, с. 113]. Відповідно було внесено і зміни в статті конституцій СРСР і УРСР про територіальний склад УРСР.

Висновки до 2 розділу:

1. Перша світова війна та перерозподіл політичних сил у Європі із падінням Австро-Угорської та Російської імперій дали поштовх для активізації на Буковині українського та румунського національних рухів. Небажання буковинських румунів поділити територію краю за етнічним принципом стало основною причиною зародження політичного конфлікту між ними та представниками українців краю, які так само заявили про своє право на самовизначення.

2. З метою подолання українського національного руху на Буковині, який отримав більшу підтримку у населення, ніж румунський, про що засвідчило проведене 3 листопада 1918 р. Віче у Чернівцях, Румунія, скориставшись міжнародною політично сприятливою ситуацією та бажанням збільшити свою територію, за допомогою війська захопила всю Буковину, чим позбавила українців краю можливості самовизначитись та взяти участь у творенні власної національної держави.

3. Румунія за підтримки країн Антанти на Паризькій мирній конференції узаконила анексію території всієї Буковини всупереч праву української частини населення Буковини на самовизначення. Міжнародні події та внутрішня політична нестабільність не дали Україні можливості протистояти анексії українських територій Румунією.

РОЗДІЛ 3

РУМУНСЬКА АДМІНІСТРАЦІЯ БУКОВИНИ

3.1 Вищі органи державної влади Румунії у міжвоєнний період

Утвердження румунської влади на анексованих нею у 1918 р. територіях, серед яких була й Буковина, розпочалось із поширення юрисдикції вищих органів державної влади на нові провінції. Організація та діяльність вищих органів державної влади королівської Румунії регламентувалася на той час румунською Конституцією 1866 р. (створеної за зразком бельгійської Конституції 1831 р.), котра зазнала суттєвих змін у 1917–1919 рр. [499, с. 385]. Вона діяла до 29 березня 1923 р., тобто до прийняття нової Конституції Румунії. Та була майже ідентична старій, якщо не враховувати несуттєвих змін, що стосувались організації діяльності вищих органів державної влади та розширення комплексу прав і свобод громадян.

Конституція Румунії 1923 р. складалася з восьми розділів (1. «Про територію Румунії», 2. «Про права румунів», 3. «Про державну владу», 4. «Про фінанси», 5. «Про збройні сили», 6. «Загальні положення», 7. «Про перегляд конституції», 8. «Перехідні та додаткові положення») та 138 статей [478, с. 65].

Румунія проголошувалась унітарною державою, а її територія – недоторканною (ст. 1). Також передбачався поділ території на повіти, які, у свою чергу, поділялись на громади у кількості, що мали визначатися спеціальними законами про адміністративно-територіальний устрій.

У березневій Конституції другий розділ був присвячений правам та свободам громадян Румунії, що проголошувалися непорушними та мали дотримуватися всіма представниками вищих і місцевих органів державної влади. Так, стаття 5 гарантувала рівність усіх перед законом незалежно від

національності, мови, віросповідання та соціального походження. Також декларувалось рівність прав чоловіків і жінок, за винятком політичних, регламентація яких мала встановлюватися спеціальними законами.

З особистих прав і свобод були закріплені: право на життя (застосування смертної кари заборонялось, крім винятків, передбачених Військовим кримінальним кодексом, і тільки під час війни (ст. 16)); право на свободу й особисту недоторканність (ст. 11); право на недоторканність житла (ст. 13); право на таємницю листування та телефонних розмов (ст. 27); право на свободу віросповідання (але у ст. 22 зазначалося, що православна та греко-католицька віра – румунські релігії...).

Серед політичних прав, гарантованих Конституцією, були такі: право брати участь у виборах до органів державної влади і місцевого самоврядування; право на об'єднання у політичні партії та громадські організації (ст. 29); право на свободу проведення зборів (ст. 28). Іноземці позбавлялися політичних прав.

Із соціально-економічних прав і свобод були закріплені права на придбання та відособлення майна (ст. 17), свободу вибору професії (ст. 21) тощо. Тільки румунські громадяни та натуралізовані іноземці мали право власності на нерухомість у селах, всі інші цього права позбавлялися (ст. 18). Статтею 15 заборонялася конфіскація майна.

Серед культурно-духовних прав і свобод було закріплено право на освіту (вперше передбачалась обов'язкова безкоштовна загальна початкова освіта для громадян Румунії у державних навчальних закладах (ст. 24)) і свободу літературної та наукової діяльності (ст.ст. 25–26).

Насправді гарантовані Конституцією права та свободи на практиці мали лише декларативний характер (найбільше утискалися і порушувалися права представників національних меншин, що майже повністю обмежувало їх участь у реалізації свого права на народовладдя).

Конституціями 1866 р. та 1923 р. (розділ 3) джерелом влади у Румунії був проголошений румунський народ, який мав можливість здійснювати її

тільки шляхом делегування своїх владних повноважень вищому представницькому органу (національним зборам) і королю [397, с. 355]. У конституційному законодавстві королівської Румунії було закріплено демократичну структуру влади, з поділом її на три гілки: виконавчу, законодавчу та судову [369, с. 505]. Але у конституційних актах досліджуваного періоду не визначалась форма державного правління Румунії. Досліджуючи чинне тоді конституційне законодавство, можна зробити висновок, що це була конституційна монархія. Деякі науковці того періоду визначали її як парламентську монархію, але це дискусійне питання, беручи до уваги той факт, що більшість владних важелів належали саме королю [397, с. 82–83].

Король займав центральне місце в системі вищих органів державної влади Румунії. Перед вступом на престол він був зобов'язаний присягнути на спільному засіданні представників обох палат парламенту у вірності румунському народу, дотриманні Конституції та румунських законів. У його руках були сконцентровані засоби впливу на всі органи влади. Стаття 39 Конституції 1923 р. закріпила положення про те, що виконавча влада належить королю [499, с. 386]. Особа короля оголошувалась недоторканною. Акти, видані королем, мали бути контрасигновані відповідним профільним міністром. Він, а не король, потім і ніс відповідальність за контрасигнований ним акт. Законодавство Румунії наділяло короля такими правами:

- санкціонувати й обнародувати закони;
- призначати та відкликати міністрів;
- призначати посадових осіб до органів державної влади;
- представляти державу у міжнародних відносинах та укладати від її імені договори;
- скликати позачергові сесії парламенту, відкривати та закривати їх;
- достроково припиняти повноваження парламенту (міг розпустити як обидві палати, так і тільки одну, але нові вибори мали проводитись упродовж двох місяців, а новий парламент мав розпочати свою роботи за три місяці);

- присвоювати вищі військові чини;
- карбувати монету;
- здійснювати амністію та помилювання [328, с. 567].

Король був уповноважений видавати законодекрети. Вони мали силу закону та могли вносити зміни до законів. Видавалися законодекрети королем у виняткових випадках, зокрема тоді, коли парламент був недієздатним, або у міжсесійний період [397, с. 361]. Король був головнокомандувачем збройних сил.

За міжвоєнний період у Румунії на монаршому престолі побували три королі. До 1927 р. на престолі був король Фердинанд, за якого майже завершився процес об'єднання Румунії та румунізації анексованих територій. Правонаступником Фердинанда мав стати його син Кароль, оскільки, згідно із румунським законодавством, право престолоспадкування передавалося тільки по чоловічій лінії. Але він відмовився від престолу та виїхав за кордон у 1925 р. Тоді правонаступником Фердинанда на спільному засіданні обох палат 4 січня 1926 р. був оголошений неповнолітній син Кароля принц Михайл, який посів престол після смерті Фердинанда у 1927 р. При королі Михайлі, згідно із діючим тоді законодавством, було створено регентську раду у складі трьох радних. На регентську раду покладался обов'язок допомагати неповнолітньому королю у вирішенні державних справ.

За правління короля Михайла у Румунії розпочалися реформи, спрямовані на децентралізацію влади у державі. Такий розвиток подій не влаштував більшість націоналістично налаштованих румунських політиків того часу, що стало причиною початку активної боротьби за повернення до престолоспадкування Кароля. За підтримки більшості політичних лідерів того часу Кароль 8 червня 1930 р. був проголошений королем Румунії [515, с. 103].

Правління Кароля залишається одним із найдискусійніших в історії Румунії, але одне очевидно: з його приходом на престол почали зникати і так крихітні прояви демократії, встановлюється справжнє домінування

королівської влади. Вибори до парламенту 1937 р. дали можливість Каролю розпочати боротьбу за верховенство влади короля. Цього він досягнув завдяки слабкому уряду та схваленні шляхом плесбіциту 24 лютого 1938 р. нової Конституції (проект даного акту був розроблений університетським професором права І. Міческу) [326, с. 27–30, 54]. Плебісцит був фарсом, за його проведенням стежили представники каральних органів, а голосування здійснювалось спочатку вербально і лише потім фіксувалось письмово у присутності представників комісії, що позбавляло виборців права самостійного вибору через побоювання можливих переслідувань. Про це свідчать підсумки плесбіциту. Із загальної кількості виборців 4303064, що взяли участь у голосуванні, за проект нової Конституції проголосувало 4297581 виборців, а проти – 5483 (0,13%), хоча насправді противників проекту було набагато більше [515, с. 17]. Нова Конституція була промудльована Каролем II 27 лютого 1938 р. і надрукована у «Офіційному Віснику» (Monitorul Oficial) 28 лютого 1938 р.

Лютнева Конституція структурно складалась з восьми розділів, але кількість статей була зменшена до ста.

Однією з її особливостей було закріплення у другому розділі «Про обов'язки та права румунів» на першому місці не прав громадян, а обов'язків, з чого можна зробити висновок про встановлення пріоритету державних інтересів над людськими. Де-юре залишилась закріпленою гарантована попередньою Конституцією більшість прав і свобод громадян, але де-факто вони мали декларативний характер. А у зв'язку із введенням стану облоги в державі було знято мораторій на смертну кару за вчинення політичних злочинів [393, с. 385–386].

Конституція 1938 р. фактично скасувала принцип поділу влади на три гілки й узаконила зверхність влади монарха, проголосивши його главою держави та встановивши ст. 31, що законодавча влада здійснюється не спільно королем і парламентом, а королем через парламент [478, с. 125]. Також, згідно із ст. 97 Конституції 1938 р., румунський парламент втратив

своє право законодавчої ініціативи з питань про внесення змін до Основного Закону, що було передбачено раніше Конституцією 1923 р. (ст. 129). Парламент отримав лише можливість консультувати короля щодо поданих ним на затвердження обом палатам пропозицій про внесення змін до Конституції. Міністри стали відповідальними перед королем, а не парламентом, чим була завершена ера появи зародків парламентської монархії. З установленням авторитарного режиму Кароля були заборонені політичні партії (31 березня 1938 р.) і проведення акцій протесту проти влади тощо [354, с. 354; 433, с. 266]. Також, було прийнято новий виборчий закон у 1939 р., яким встановлювалися виборчі цензи (віковий, професійний та освітній [414, с. 237–243]. Так, до палати депутатів мали право балотуватись вже тільки громадяни, яким виповнилось 30 років, а виборцями могли бути тільки освічені громадяни, що мало наслідком значне зменшення кількості виборців. Король отримав також право призначати сенаторів [499, с. 418]. Отже, король замінив «суверенний народ», зосередивши у своїх руках єдину і неподільну державну владу.

Законодавча влада у Румунії, згідно зі ст. 34 Конституції 1923 р., належала спільно королю та парламенту, який складався із двох палат (палати депутатів і сенату) [515, с. 14]. Тому процес поширення румунської влади на анексовані території вимагав проведення нових реформ, які мали б забезпечити участь у формуванні вищих органів державної влади, особливо парламенту, громадян усієї держави, а не лише старого королівства*.

Першими реформами, які мали забезпечити участь у формуванні парламенту представників анексованих територій, стало прийняття нормативних актів у галузі виборчого законодавства. Так, для Буковини був прийнятий у 1919 р. спеціальний декретозакон про вибори, за яким буковинці отримали право обирати своїх представників до палати депутатів і сенату. Представником палати депутатів за декретозакonom про вибори для

* Старе королівство (регат) – румунська держава до приєднання нових територій у 1918 р.

Буковини 1919 р., положення якого потім були закріплені Конституцією 1923 р., і законом про вибори 1926 р., міг бути обраний громадянин Румунії, який був «цивільно та політично дієздатним» (ст. 66 Конституції Румунії 1923 р.) і досягнув 25-річного віку. Правом голосу на виборах наділялися румунські громадяни, які досягли 21 року. Згідно із положеннями декретозакону 1919 р., один депутат обирався від 50000 осіб, а сенатор – від 100000 осіб. Буковина поділялася на 26 виборчих округів для палати депутатів та 11 виборчих округів для виборів до сенату.

У першому складі парламенту Буковину мали представляти 26 депутатів та 13 senatorів. Але у зв'язку з тим, що Конституції Румунії не визначали кількісний склад як палати депутатів, так і сенату, наступними виборчими реформами кількість представників від Буковини постійно зменшувалася [15, арк. 56; 105, арк. 2–6]. Так, згідно із виборчим законом 1926 р., у повітах Буковини мало бути обрано: Чернівецькому повіті – 6 депутатів та 2 сенатори; Кимполунзькому повіті – 2 депутати, 1 сенатор; Сторожинецькому повіті – 3 депутати, 1 сенатор; Сучавському повіті – 3 депутати, 1 сенатор; Радівецькому повіті – 4 депутати, 2 сенатори. Усього у 1926 р. на Буковині мало бути обрано 18 депутатів і 7 senatorів [221, с. 2].

Законодавством про вибори також гарантувалося представництво у парламенті депутатів від національних меншин пропорційно їх кількості у відповідному виборчому окрузі [413, с. 2]. Але на Буковині реалізувати дане право українцям самостійно було майже неможливо, тому вони йшли у коаліцію з різними румунськими партіями. Незважаючи на такі кроки, права українців постійно нехтувались. Наприклад, представниками від українців у парламенті, якщо взяти у пропорційному відношенні щодо кількості українського населення, мало бути чотири сенатори та дев'ять депутатів, але реальне представництво українців у законодавчому органі було набагато меншим. Найбільше місць у парламенті представники від українців отримували у період від 1928 р. по 1931 р. Тоді до сенату був обраний В. Залозецький, а до палати депутатів – В. Дутчак, О. Шкраба,

Н. Заболотний, Г. Андріяшук та К. Кракалія [195; 316, с. 349]. Серед буковинців, які у румунському парламенті намагалися захищати права національних меншин, були також Я. Пістінер, Г. Григорович, Р. Гайдош, Г. Івануса.

Перші вибори на Буковині під владою Румунії відбулися 2 та 7 листопада 1919 р. [462, с. 14], а перше засідання парламенту, в якому взяли участь представники від буковинців, відбулось вже 20 листопада 1919 р. [391, с. 195; 450, с. 83]. У зв'язку з тим, що жодна з партій тоді не отримала більшості у парламенті, було створено парламентський блок, до якого приєдналися представники партії об'єднаних демократів Буковини (на Буковині до січня 1923 р. дана політична сила була однією із найвпливовіших, про що свідчать результати виборів до сенату у 1919 р., де вона набрала у краї 78,9 %, та результати парламентських виборів 1922 р., де нею були отримані 16 мандатів у палаті депутатів та 8 – у сенаті) [328, с. 555]. Даний парламентський блок сформував уряд під керівництвом А. Вайда–Воеводи.

Протягом 1918–1938 рр. на Буковині за отримання мандатів у румунському парламенті змагалися ще такі найбільші у краї румунські політичні партії: Націонал-цараністська (селянська), Націонал-ліберальна, Партія об'єднаних демократів (у січні 1923 р. увійшла до складу Націонал-ліберальної), Народна ліга (у грудні 1927 р. стала складовою частиною Націонал-цараністської партії), Інтернаціональна соціал-демократична партія Буковини тощо.

Серед українських партій, представники яких отримали депутатські мандати до румунського парламенту, були Українська народно-демократична партія (на парламентських виборах 1926 р. її у парламенті представили А. Лукашевич та Ю. Лисан) та Українська національна партія (на парламентських виборах 1931 р. виборола два мандати та була представлена у парламенті О. Шкрабою та В. Дутчаком, а у 1932 р. виборола вже три

мандати і була представлена В. Залозецьким, Ю. Сербинюком, Д. Маєр-Михальським).

Сенат, як друга палата представницького органу, складався із senatorів виборних та по праву [412, с. 373]. Конституція 1923 р. дала можливість збільшити кількість senatorів по праву, що, на думку тодішніх конституціоналістів, зменшило авторитет і ефективність роботи даної палати [412, с. 373]. Право бути обраним до складу сенату надавалося громадянам Румунії, які досягли 40 років і володіли «цивільною та політичною дієздатністю» (ст. 75 Конституції Румунії 1923 р.). Виборних senatorів обирали загальні збори ради повіту разом із представниками рад громад (міських і сільських), об'єднаних в одне засідання від кожного повіту. Професорський склад кожного університету країни також мав право обирати, згідно зі ст. 71 Конституції 1923 р., одного senatora. 30 травня 1926 р. професорський склад Чернівецького університету обрав senatorом І. Ністора [213, с. 1]. Senatorами по праву були спадкоємці трону, яким виповнилось 18 р., президент румунської академії наук, представники від релігійних громад, визнаних державою, тощо. Також senatorами по праву ставали президенти ради міністрів, які пробули на даній посаді не менше чотирьох років, особи, які пробули на посаді міністра не менше шести років, колишні прим-президенти вищої палати касації та правосуддя та голови Національних Зборів міст, де було проголошено об'єднання із Румунією у Чернівцях, Кишиневі та Алба Юлії у 1918 р. Senatorом по праву від Буковини був митрополит. Перше засідання сенату новообраного румунського парламенту у 1919 р. відкрив митрополит Буковини В. Репта як найстарший за віком [459, с. 44].

Керував роботою кожної палати голова, який представляв її перед іншими органами влади та був уповноважений розглядати процедурні питання (постановка питань на голосування, дозвіл бути присутнім іншим особам на пленарних засіданнях тощо). При ухваленні важливих рішень або при політичних кризах король консультувався із головами палат, хоча це

мало формальний характер. Тогочасним діючим конституційним законодавством парламенту було гарантовано незалежність від інших гілок влади, що забезпечувалося депутатською недоторканністю для представників обох палат. Діяльність палат парламенту здійснювалась і організовувалась через бюро*, секції, комісії та комітети. У палаті депутатів утворювалось 9 секцій, а в сенаті – 7. Вони мали профільний характер і відповідали за різні сфери суспільного життя (промисловість, сільське господарство тощо) [412, с. 430]. Обиралися на один рік.

Сесії парламенту були черговими та позачерговими. Чергові сесії розпочиналися 15 жовтня кожного року, позачергові скликалися королем стільки разів, скільки було потрібно. Тривалість чергових сесій мала бути не більше п'яти місяців (15 жовтня – 15 березня), а позачергових не більше семи місяців у визначених законодавством випадках [412, с. 462].

За румунським законодавством право законодавчої ініціативи мав король і представники обох палат парламенту. Закони вважалися прийнятими після схвалення більшістю голосів обох палат і санкціонування королем.

Міжвоєнний період у Румунії можна визначити як політично нестабільний для парламенту, про що свідчить проведення з 1919 по 1939 рік 11 виборчих кампаній до нього [476, с. 15]. Лише обраний у 1922 р. склад парламенту відпрацював визначений законодавством чотирирічний термін [434, с. 137].

Проведення парламентських виборів у Румунії часто супроводжувалося складною передвиборчою боротьбою, де були виправданими всі засоби. Так, для забезпечення участі виборців у голосуванні було дозволено штрафувати їх у випадку неучасті без поважних причин у виборах на 500 лей, оскільки здійснення виборчого права було обов'язком кожного громадянина, що передбачалось конституційним законодавством [215, с. 1–2]. Особливий

* Бюро – структурний підрозділ в органах державної влади, на який покладался обов'язок виконувати завдання, передбачені законодавством міжвоєнної Румунії.

негатив несло також втручання жандармерії у процес виборів на підставі різного роду розпоряджень. Одне з них було прийняте 19 травня 1926 р. під номером № 130, і давало жандармам право перевіряти «всіх та все», щоб не було розповсюджено ніяких друкованих засобів масової інформації без дозволу префектури [19, арк. 105; 196; 234, с. 1].

Отже, румунський парламент у 1918–1940 рр. не відігравав належної ролі в системі вищих органів державної влади, будучи перетвореним у слухняну маріонетку короля та уряду.

Згідно із чинним у Румунії конституційним законодавством у 1918–1940 рр., виконавча влада здійснювалася від імені короля радою міністрів. Вона була уповноважена приймати спеціальні акти, які мали назву «журналів ради міністрів». Вони були обов'язковими для всіх органів влади на місцях, а у випадку невідповідності Конституції та законам могли бути оскаржені у судовому порядку [118, с. 35].

Про компетенцію уряду в законодавстві післявоєнного періоду майже нічого не зазначалося. Тривала така законодавча нерегламентованість до 2 серпня 1929 р., коли був прийнятий закон про організацію міністерств, з чого розпочався новий етап в організації діяльності румунського уряду [433, с. 256]. Міністерства створювалися та ліквідовувались законом. Роботою міністерства керував міністр, якому допомагали декілька субсекретарів. Міністрами могли бути призначені тільки громадяни Румунії, які були такими у третьому поколінні, крім винятків, передбачених законодавством [515, с. 20]. Законодавством було закріплено право депутатів суміщати депутатський мандат із міністерським (так, сенаторські повноваження представник Буковини І. Ністор суміщав із міністерськими). Представники королівської родини не могли бути призначеними на посади міністрів. Згідно із законом від 2 серпня 1929 р. було передбачено створення 10 міністерств (внутрішніх справ; закордонних справ; фінансів; юстиції; освіти та релігії; збройних сил; сільського господарства; промисловості та комерції; державних справ і сполучення; праці, охорони здоров'я та соціального

захисту) (ст. 9). Незважаючи на законодавче закріплення кількості міністерств, вона не була стабільною та залежно від політичної ситуації і наявності бюджетних коштів у 1918–1940 рр. коливалася від 8 до 16 [515, с. 130–141]. Кожне міністерство у свою чергу складалися із управлінь, відділів, секцій та бюро [458, с. 204]. Особливістю діяльності ради міністрів міжвоєнного періоду є призначення до її складу міністрів без портфелів, завданням яких було кураторство певними питаннями (наприклад, для Буковини були призначені два такі міністри-делегати, посади яких були створені після листопадових подій 1918 р.) [499, с. 389].

Очолював раду міністрів президент, якому за законом 1929 р. король міг делегувати повноваження формувати склад уряду (ст.ст. 1, 28). Президент ради міністрів міг очолювати також одне із міністерств (внутрішніх або закордонних справ). Повноваження заступника голови ради міністрів покладалися на віце-президента.

Центральне місце в румунському уряді належало міністерству внутрішніх справ. Усі органи місцевої влади та управління були підконтрольні та підзвітні йому. До компетенції даного міністерства також належало формування складу органів місцевої влади та забезпечення правопорядку у країні (ст.ст. 31–32).

Румунський уряд фактично відповідав за втілення державної політики на місцях, але ця відповідальність перед парламентом мала лише декларативний характер. Політична нестабільність у країні та відсутність політичної єдності в парламенті привели до зміни 38 урядів Румунії за 1918–1940 рр. [328, с. 565]. Така часта зміна урядів негативно впливала на розвиток внутрідержавної політики, особливо на місцях.

З метою прискорення централізації владних важелів у руках короля в березні 1938 р. було створено королівську раду як дорадчий орган при ньому. Склад ради визначався самим королем і кількісно не обмежувався. Даний орган міг бути наділений королем спеціальними повноваженнями з вирішення державних питань у різних галузях управління. Королівська рада

засідала на вимогу короля як самотійно, так і разом із радою міністрів [478, с. 126].

У третьому розділі Конституції 1923 р. визначались конституційні основи організації правосуддя, яке мали право здійснювати тільки судові органи, створені у визначеному законодавством порядку. Створення надзвичайних судових органів або комісій із судовими повноваженнями заборонялось. Судова гілка влади проголошувалася незалежною від двох інших. Вона була наділена правом контролю за дотриманням законодавства всіма органами влади. Питання конституційності актів, прийнятих вищими органами влади, розглядалися вищою палатою касації та правосуддя, що була вищою судовою установою у Румунії. Статтею 105 було передбачено діяльність судів присяжних. До їх юрисдикції належало право на розгляд кримінальних справ та деяких справ, пов'язаних із політичними злочинами та деліктами, пов'язаними із діяльністю преси. Рішення судових органів приймалися на основі закону та від імені короля (ст. 41). Статтею 107 конституційно закріплювалось існування військових суддів і зазначалось, що організація їх роботи має регулюватися спеціальними законами (детальніше про це у підрозділі 5.1).

Конституційне реформування 1938 р. торкнулось і судової влади. Було передбачено ліквідацію судів присяжних та створення замість них кримінальних секцій при апеляційних палатах. Даний крок скасував єдину можливість громадян Румунії впливати на судочинство, а проголошення права судової влади на контроль за законністю діяльності інших органів державної влади мало декларативний характер. Це пояснювалось тим, що суди були лише каральним інструментом у руках короля та уряду.

3.2 Місцеве управління Буковини у перехідний період 1918–1925 рр.

Після анексії Румунією Буковини у листопаді 1918 р. розпочався процес створення у краї румунських органів влади. Так, 12 листопада 1918 р.

Румунська Національна Рада прийняла тимчасовий закон про організацію влади на Буковині. Даний закон проголошував Румунську Національну Раду вищим органом управління на Буковині. Очолював її президент, якому допомагали три віце-президенти і директор бюро [461, с. 113]. Усі вони обиралися представниками ради зі свого складу.

Румунська Національна Рада була уповноважена приймати рішення з будь-яких питань, що стосувалися регламентації суспільно-політичного життя краю. Прийняті новоствореним законодавчим органом рішення набирали юридичної сили лише після їх оприлюднення за умови підписання даних актів президентом, двома віце-президентами та директором бюро Румунської Національної Ради. Законом від 12 листопада 1918 р. було встановлено, що виконавча влада також належить Румунській Національній Раді, яку вона здійснює через обрану нею раду державних секретарів, що була урядом краю. До складу крайового уряду входило 14 державних секретарів [461, с. 113]: з питань зовнішніх справ, внутрішніх справ, оборони, юстиції, фінансів тощо. Президентом крайового уряду та державним секретарем юстиції був обраний Я. Флондор [461, с. 115; 462, с. 137; 108, f. 69]. Крайовий уряд під його керівництвом діяв до початку січня 1919 р., коли в повному складі подав у відставку, що спричинилося проведенням Румунією нової політики щодо Буковини, спрямованої на ліквідацію наявних у неї автономних прав [183, с. 11, 39].

Новий етап формування органів влади Буковини на румунський лад був започаткований королівським декретом, надрукованим в «Офіційному Віснику» від 1 січня 1919 р. «Про організацію Буковини» [126, с. 1]. Для управління краєм передбачалося створення при румунському уряді двох посад міністрів без портфелів (один із міністрів-делегатів для Буковини мав резиденцію у Чернівцях, інший – у Бухаресті) [461, с. 190–191]. Рішення, які приймалися румунським урядом щодо Буковини, обов'язково підписувались одним із міністрів-делегатів краю.

Міністр-делегат із резиденцією у Чернівцях був уповноважений видавати в межах діючого румунського законодавства розпорядження з питань організації влади та кадрового забезпечення місцевих органів влади краю. На 1 січня 1919 р. міністром-делегатом із резиденцією у Чернівцях був призначений Я. Флондор, а із резиденцією у Бухаресті – І. Ністор [422, с. 96]. Перед вступом на посаду вони склали присягу на вірність королю та румунському народу [222].

При міністрі-делегаті з резиденцією у Чернівцях створювалася посада генерального секретаря. Він був уповноважений допомагати міністру-делегату виконувати покладені на нього повноваження з правом заміщувати його у випадку відсутності. Ст. 6 згаданого вище королівського декрету передбачала, що міністр-делегат сам міг доручати це і комусь іншому із службовців краю. При необхідності замінити міністра-делегата більше ніж на вісім днів, це потрібно було узгодити з головою ради міністрів Румунії.

Для галузевого управління справами на Буковині королівським декретом передбачалося створення дев'яти секретаріатів з питань внутрішніх справ, юстиції, фінансів, промисловості та соціального забезпечення, освіти та віросповідань, громадських робіт, землеробства та державного майна, охорони здоров'я, торгівлі. На чолі кожного секретаріату призначався секретар-шеф. Завдання секретаріатів полягало в нормалізації соціально-економічного життя краю, хоча через постійну ротацію кадрів цього було дуже важко досягти. Наприклад, з 18 грудня 1918 р. до 25 квітня 1920 р. секретаріат юстиції очолювали В. Боднареску, колишній секретар фінансової прокуратури м. Чернівці, А. Прідіє – колишній віце-президент Сучавського трибуналу, Є. Мандічевські – радник вищої касаційної палати та правосуддя [462, с. 137].

Поза компетенцією міністра-делегата та секретаріатів були залишені питання зовнішніх відносин, пошти, телеграфу, телефонного зв'язку, організації війська, державних позик, діяльності митниць та залізниць [126; 476, с. 14]. Дані галузі були передані під пряме управління центральних

органів влади. Але, згідно із королівським декретом, перше призначення на посади керуючих галузями пошти, телеграфів, телефонного зв'язку та залізниць здійснювалося при погодженні з міністром-делегатом. Для забезпечення правопорядку та державної безпеки місцева жандармерія та поліція були передані у розпорядження міністра-делегата.

Вищі посадові особи краю залежно від посади, яку займали, призначалися за поданням міністра-делегата із резиденцією у Чернівцях королівським декретом або міністерськими постановами.

Управління Буковиною після приєднання до Румунії супроводжувалося постійними непорозуміннями та політичними скандалами, особливо між Я. Флондором та І. Ністором. Я. Флондор офіційно виступав проти політики І. Ністора та румунського уряду щодо ліквідації автономних прав Буковини. Але, не отримавши підтримки, Я. Флондор подав у відставку та залишив політичну діяльність у квітні 1919 р. [422, с. 98]. З його відставкою І. Ністор отримав повноту влади у краї. Перші його кроки були спрямовані на здійснення кадрових змін. Ним був призначений новий генеральний секретар для Буковини – Й. Тома. Це надало йому активну можливість втілювати в життя свої політичні наміри щодо обмеження автономних прав краю [284, с. 1].

Скориставшись політичною нестабільністю у краї, посаду міністра-делегата для Буковини із місцем перебування у Чернівцях король ліквідував. Замість неї декретозакonomом від 3-4 квітня 1920 р. [462, с. 13] було створено нову посаду – голови комісії з уніфікації адміністративних установ Буковини [126, с. 1]. Дана комісія наділялася повноваженнями, якими раніше володіло президіальне бюро міністра-делегата [476, с. 14]. Також даним декретозакonomом проведена реорганізація в системі органів управління Буковини. Секретарі-шефи були замінені генеральними директорами (без зміни обсягу їх повноважень) [462, с. 13].

Очоловав новостворену комісію президент, який призначався королівським декретом за поданням ради міністрів. Серед осіб, які у різні

періоди очолювали дану комісію на Буковині, були Д. Попович і Г. Тома [462, с. 256-257]. До повноважень президента комісії належало скликати в міру необхідності чергові та позачергові засідання, формувати порядок денний її роботи. Головне завдання комісії з уніфікації – створити на Буковині адміністративні органи на зразок тих, які існували у старому королівстві. Підконтрольною дана комісія була центральній комісії з питань уніфікації в м. Бухаресті [461, с. 44]. До її складу входило 14 членів (7 генеральних секретарів та 7 урядових делегатів) [117, с. 32]. Діяла вона на Буковині до 1925 р., її ліквідували як таку, що завершила свою роботу.

Ще раніше декретозаконом від 23 червня 1919 р. на Буковині було створено крайову комісію з ліквідації колишніх австрійських установ, які діяли на Буковині. Дана комісія підпорядковувалася міністерству юстиції та діяла на підставі регламенту від 15 листопада 1919 р. Першим її головою став Е. Тарангул, якого змінив І. Купаренко. До цієї комісії входило ще троє членів, які за умовами регламенту мали бути адвокатами (ними стали Н. Літяну, Е. Сіміджінович, Е. Лорбер). Ця комісія мала діяти до кінця 1922 р., але у зв'язку із тим, що залишились «деякі незавершені справи», за пропозицією І. Купаренка, комісією 27 січня 1923 було прийнято рішення продовжити свою діяльність до кінця 1923 р. [236, с. 1]. До її основних функцій належали: контроль і нагляд за обліком державного майна та ліквідацією австрійських установ.

За час діяльності даних комісій на Буковині були ліквідовані всі австрійські адміністративні установи, а 11 буковинських повітів очолили префекти із представників румунів [9, арк. 85; 422, с. 99; 462, с. 21].

Декретозаконом від 2 травня 1920 р. міністр-делегат Буковини із місцем перебування у Бухаресті був призначений державним міністром «у справах для Буковини», хоча й в межах раніше існуючих повноважень [247, с. 1]. У квітні 1921 р. новим міністром замість І. Ністора став Д. Попович, діяльність якого була мало відчутною для Буковини, та і він сам не був прийнятним для буковинців, про що свідчать протести населення краю проти

його діяльності, що була спрямована винятково на захист і представлення інтересів лише заможних представників румунів краю [272, с. 1].

З метою здійснення координації та контролю за діяльністю адміністративних органів Буковини у 1920 р. було створено Генеральний окружний адміністративний інспекторат Буковини з резиденцією у Чернівцях. Прийняті ним акти мали рекомендаційний характер для місцевих органів і могли бути оскарженими до суду.

3.3 Система органів управління Буковиною після адміністративної реформи 1925 р. у Румунії

З утворенням Великої Румунії постала потреба розробки нової системи адміністративно-територіального устрою. Це зумовлювалося тим, що після приєднання у 1918 р. нових територій в Румунії існували чотири адміністративні системи управління (на Буковині – австрійська, у Бессарабії – російська, Трансільванії – угорська і власне румунська – у Регаті), які суперечили одна одній. Цим знищувалася надія на централізацію влади й уніфікацію адміністративно-територіального устрою держави.

Проведення адміністративної реформи, започаткованої прийняттям березневої (1923 р.) Конституції Румунії, було здійснено на основі закону про адміністративну уніфікацію від 14 червня 1925 р. [145, с. 116; 412, с. 323].

Ст. 1 Закону про адміністративну уніфікацію передбачала поділ території Румунії на повіти та громади [135, с. 27; 145, с. 3]. З метою здійснення контролю за виконанням рішень вищих органів державної влади та кращої організації управління у повітах передбачався їх поділ на волості (округи). Щодо кількості, розміру та територіальних підрозділів повітів вказувалося, що вони «будуть встановлені за нормами, передбаченими у законах з адміністративної організації» [361, с. 83–84].

Адміністративна реформа 1925 р. поділила територію Румунії на 70 повітів, в т. ч. п'ять – на Буковині [257, с. 1; 347, с. 298]. Рішення про такий поділ було прийнято на засіданнях спеціально створеної комісії з питань поділу Румунії на повіти 9-10 липня 1925 р. у Бухаресті [255, с. 1; 351, с. 45–48].

Буковина була поділена на: Чернівецький повіт (160000 населення, 5 волостей, 94 громади); Сторожинецький повіт (180000 населення, 4 волості, 64 громади); Радівецький повіт (160000 населення, 4 волості, 68 громад); Сучавський повіт (155000 населення, 4 волості, 57 громад); Кимпулунзький повіт (100000 населення, 4 волості, 42 громади) [264, с. 1].

Повіти і громади наділялися статусом юридичних осіб і мали право вирішувати всі питання місцевого значення [145, с. 4].

Новий адміністративний поділ набрав чинності з 1 жовтня 1925 р. А нові префекти та претори мали бути призначені вже протягом тижня і до проведення нових виборів до повітових рад і рад громад мали виконувати їх повноваження [275, с. 1–2].

Кожен повіт мав свій герб. Герби для повітів Буковини встановив спеціальний закон, опублікований у «Віснику державних законів» № 222 від 6 жовтня 1928 р. Наприклад, герб для Чернівецького повіту виглядав так: «Червоний щит з викоріненою срібною смерекою, обабіч по одній викоріненій золотій сосні, а зверху дві навхрест встановлені золоті шаблі» [193].

Активізація у Румунії в другій половині 20-х рр. ХХ ст. політичного руху за децентралізацію влади та створення органів місцевої влади європейського зразка призвело до прийняття закону про організацію місцевих адміністрацій 1929 р. Але даним законом замість того, щоб децентралізувати владу на місцях, утворився ще один додатковий орган влади з контролю за діяльністю місцевих органів. У Румунії було створено сім центрів інспекцій місцевого управління під назвою місцевих міністерських директоратів. Такий міністерський директорат був створений і

у Чернівцях (у населення краю він отримав назву – «другий міністерський директорат»). Почав діяти у 1930 р. До місцевого міністерського директорату входили: міністерський директор і керівники (шефи) місцевих органів виконавчої влади. Даний орган був виконавчим органом румунського уряду у краї. Міністерським директором Чернівецького міністерського директорату на підставі урядової постанови від 8 квітня 1930 р. був призначений Т. Саучук-Савяну [32, арк. 1, 21]. Директор міністерського директорату прирівнювався у ранзі до заступника міністра) та призначався за поданням ради міністрів королівським декретом.

У підпорядкуванні директора були всі префекти повітів, на територію яких розповсюджувалася юрисдикція Чернівецького директорату [135, с. 150–151]. Міністерський директорат Буковини був підконтрольний міністерству внутрішніх справ та керував всіма питаннями політичного, економічного та соціального життя краю [26, арк. 1]. Але у зв'язку із збільшенням витрат на утримання органів управління та бажанням з боку короля ще швидшими темпами централізувати владу міністерські директорати у Румунії були ліквідовані у 1931 р. Замість них при міністерстві внутрішніх справ були створені окружні адміністративні інспекторати із завданням управляти справами директоратів до повної їх ліквідації. Діяли адміністративні окружні інспекторати (із певними перервами) фактично до проведення адміністративної реформи 1938 р. Вони здійснювали контроль за діяльністю адміністративних установ краю, але їх вказівки мали лише рекомендаційний характер.

Управління повітами на Буковині покладалося на префектів [349, с. 40]. За румунським законодавством вони були представниками уряду у повітах [293, с. 1]. Перше призначення префектів на Буковині було здійснено у травні 1919 р.

Діяльність префектів на Буковині регулювалася законодавством старого королівства, яке вже не відповідало умовам, що склалися із приєднанням до Румунії нових територій. Префекти фактично володіли абсолютною владою у

повітах, яка давала їм можливість зловживати своїм службовим становищем. З цього приводу було багато скарг від населення.

Зміни в організації діяльності префектів відбулися із прийняттям закону про адміністративну уніфікацію 1925 р. Даним законом спрощувалася процедура заміни префектів, що раніше законодавством чітко не регламентувалося. 8 жовтня 1925 р. король Румунії підписав декрет про призначення нових префектів у повітах Буковини (Д. Іліуц у Чернівецькому повіті, Е. Черкавскі у Сторожинецькому повіті, Е. Банческул у Радівецькому повіті, Д. Кожокарю у Сучавському повіті та К. Леонтієш у Кимпулунзькому повіті) [288, с. 1].

Новим законом префект визначався як представник виконавчої влади у повіті, зобов'язаний співпрацювати з усіма міністерствами. Але підконтрольним префект був лише міністру внутрішніх справ. Префект здійснював покладені на нього зобов'язання як особисто, так і через субпрефекта, претора, представників поліції та нотарів*.

Префект призначався королівським декретом за поданням міністра внутрішніх справ. Кандидатом на цю посаду міг бути громадянин Румунії, який мав відповідати загальним вимогам, що висувалися до державних службовців: досяг 30 р. і отримав диплом будь-якого вищого навчального закладу, визнаного у Румунії. У випадках, коли посада префекта ставала вакантною, міністр внутрішніх справ мав право призначити тимчасово виконуючим обов'язків префекта субпрефекта або одного з генеральних адміністративних інспекторів.

Префект, крім того, що був представником центральних органів у повіті, виконував ще й повноваження голови адміністрації повіту. У зв'язку з цим він мав право контролювати діяльність повітових органів місцевої влади та громад; забезпечувати виконання рішень ради повіту та її виконавчого

* У Румунії посада нотаря входила до виконавчої вертикалі у селах, будучи підпорядкованою міністру внутрішніх справ, а публічні та приватні нотаріуси здійснювали суто нотаріальні функції і підпорядковувались міністерству юстиції.

органу – постійної делегації ради повіту; брати участь у засіданнях повітової ради; разом із постійною делегацією ради повіту міг застосовувати заохочення та дисциплінарні стягнення до державних службовців повіту [145, с. 5]. Префект був також шефом повітової поліції, його розпорядження поліції та жандармерії були обов'язковими для виконання [10, арк. 3; 14, арк. 2–3]. Йому заборонялося займатися будь-якою іншою діяльністю, непередбаченою в законодавчих актах, крім випадків, коли на це був дозвіл вищої адміністративної ради.

Міністри могли наділяти префектів спеціальними повноваженнями. Наприклад, у 1926 р. міністр внутрішніх справ своїм розпорядженням наділив префектів правом проводити публічні торги у повітах [217, с. 1].

Префект уповноважувався видавати розпорядження. Якщо вони стосувалися питань виконання законодавства, забезпечення громадського порядку, безпеки держави, діяльності поліцейських органів, то мали бути доведені до відома міністра внутрішніх справ до початку їх виконання. Усі решта розпоряджень (з аграрних, санітарних, ветеринарних і т. п. питань) видавалися після консультацій з керівниками відповідних служб і за їх підписом. Розпорядження префекта набирали чинності з моменту оприлюднення, якщо інше не було передбачено румунськими законами та регламентами. Акти, прийняті префектом, могли бути оскаржені у міністра внутрішніх справ, який разом із вищою адміністративною комісією мав розглянути їх упродовж 10 днів, а у випадку необхідності проведення додаткових перевірок – 30 днів з прийняттям відповідного рішення. Наприкінці кожного року префект звітував про стан справ у повіті перед міністром внутрішніх справ.

Для допомоги в організації роботи у повіті префектові за його поданням міністром внутрішніх справ призначалися один або два адміністративні службовці, що складали кабінет префектури. Коло їх діяльності визначалося спеціальними регламентами.

Префект подавав заяви про відпустку або відставку міністру внутрішніх справ, а рішення про його заміщення та звільнення приймалися винятково королем. Звільнення з посади префекта могло бути застосоване лише за грубі порушення, допущені при виконанні покладених на нього обов'язків.

Зміни у правовому статусі префектів відбулись у 1929 р. з прийняттям нового закону про організацію місцевих адміністрацій. Повноваження префектів були обмежені, їх позбавили статусу голів повітових адміністрацій [135, с. 142–142]. Але проведена реформа (збільшення кількості державних службовців і витрат на їх утримання) виявилась економічним тягарем для держави, що привело до її скасування у 1931 р. і повернення попередніх повноважень префектам.

У кожному повіті при префектові діяв спеціальний координуючий орган – рада префектури. До її компетенції належала гармонізація діяльності органів управління повітом, організація співпраці між ними. Рада префектури скликала префектом у приміщенні префектури не рідше, як раз на місяць [136, с. 67].

В адміністрації повіту функціонували наступні відділи: 1. відділ з адміністративних питань, до якого входили бюро з питань здійснення управління повітом, бюро з питань місцевого управління та статистичне бюро; 2. фінансовий відділ, який складався з бюро бухгалтерії повіту, бюро бухгалтерії громад, бюро економіки та публічних торгів, контрольно-ревізійного бюро; 3. освітнє бюро; 4. ветеринарне бюро; 5. бюро канцелярії й архіву; 6. спеціальне бюро з мобілізаційних питань.

Така організація управління повітом діяла до 1938 р., коли була проведена нова адміністративна реформа, яка змінила статус повітів [134, с. 21]. Ліквідувалися ради префектур. Префект залишився представником міністерства внутрішніх справ у повіті. У випадку відсутності префекта його вже міг заміщати представник органів місцевої влади, не тільки субпрефект, але й один із преторів, визначений ним. Префект у повіті був найвищою посадовою особою від міністерства внутрішніх справ з правом контролювати

діяльність нижчестоящих органів. Для оптимальної організації влади на місцях він обов'язково мав проводити із преторами та представниками інших органів повіту раз на місяць наради [224, с. 3; 226, с. 2]. Префект міг накладати дисциплінарні та грошові стягнення (позбавити заробітної плати не більше, ніж за десять днів) на преторів, примарів*, нотарів та інших службовців повіту. Закон 1938 р. розширив повноваження префекта щодо нагляду за дотриманням громадської безпеки та територіальної цілісності держави (він був особисто відповідальним за проведення мобілізації у повіті на випадок війни [239, с. 1]).

Закон 1938 р. змінив вимоги до кандидатів у префекти. Ними вже могли бути призначені також і претори, які мали університетську освіту або були дипломантами центру підготовки адміністративних працівників, із стажем роботи на посадах претора або субпрефекта не менше шести років при умові успішного проходження передбаченого законодавством конкурсу [134, с. 29].

Після встановлення у 1938 р. королівської диктатури у Румунії префектів призначали переважно із складу військового командування краю. Так, у січні 1938 р. міністром внутрішніх справ префектом Чернівецького повіту був призначений полковник В. Іонеску – командувач третього полку прикордонників, префектом Сучавського повіту – підполковник Т. Константінеску, заступник командувача восьмого полку «мисливців»; префектом Сторожинецького повіту – полковник А. Петкулеску, командувач 12 артилерійського полку [295, с. 1].

У кожній префектурі повіту призначався субпрефект. Він допомагав префекту у виконанні покладених на нього обов'язків і заміщав його у випадку відсутності. Префект мав право спеціальним розпорядженням передати субпрефекту частину своїх повноважень [145, с. 103]. Субпрефектом могла бути призначена особа, яка відповідала вимогам, потрібним, щоб стати державним службовцем, тобто мала диплом ліценціата

* Примар – голова громадської ради (міської, сільської) у міжвоєнній Румунії.

права або була дипломантом спеціальної школи з професійної підготовки службовців і мала п'ятирічний стаж роботи управляючим волості.

Перші субпрефекти на Буковині були призначені у жовтні 1925 р. Ними стали Д. Лумічану у Чернівецькому повіті, К. Боканча у Сторожинецькому повіті, К. Ісеческу у Радівецькому повіті, І. Мікля у Сучавському повіті та М. Микитович у Кимпулунзькому повіті [298, с. 1].

З метою ефективнішого впровадження державної політики в життя на місцях повіти поділялись на волості, на чолі яких були претори. Кількість волостей у кожному повіті та місце знаходження резиденції волості визначалися розпорядженням міністерства внутрішніх справ після відповідних консультацій, проведених з повітовими органами. Наприклад, в ході проведення адміністративної реформи 1925 р. на території Буковини було створено 21 волость. Їх кількість була нестабільною. Наприклад, у Сучавському повіті на 1927 р. було створено шість волостей замість чотирьох у 1925 р. [400, с. 140].

Претор був представником органів виконавчої влади у волості та забезпечував виконання рішень, прийнятих радою повіту, постійною делегацією та центральними органами влади. Він був підконтрольний і підзвітний префекту, який мав право тимчасово наділити його деякими із своїх повноважень у межах волості [145, с. 104].

Правом призначати преторів був наділений уряд. Розподіл преторів по волостях здійснювався префектом за погодженням із урядом.

Претором міг бути призначений громадянин, який відповідав вимогам, встановленим до державних службовців: бути дипломантом школи професійної підготовки службовців, або мати п'ятирічний стаж роботи нотарем. Але у зв'язку із відсутністю таких шкіл у Румунії до їх створення законодавством дозволялося призначати на посади преторів ліценціатів права або державознавства.

Кандидати у претори мали складати спеціальний екзамен при адміністративній комісії. Про порядок складання таких екзаменів відповідні

оголошення друкувались у пресі з метою надання можливості всім, хто бажає та відповідає всім визначеним законодавством критеріям, пройти конкурс. Наприклад, у газеті «Час» від 6 жовтня 1928 р. було надруковано повідомлення про початок складання екзаменів для преторів при адміністративній комісії 1 листопада 1928 р. До даного екзамену могли бути допущені кандидати, «... які мали дипломи з правничого факультету або державознавства. Прохання до запису треба висилати до міністерства внутрішніх справ, дирекції персоналу та контролі, щонайменше три дні перед іспитом. До прохання треба долучити: 1. Витяг із метрики, 2. Диплом студій, 3. Акт, котрий посвідчає, що вистужено в війську. 4. Посвідка моральності, виставлена урядом громадським, 5. Лікарська посвідка, 6. Заяви про мови, що їх знає. Іспит складається з усної та писемної праці. Питатимуть: 1. Конституційне та адміністративне право, 2. Право цивільної процедури, 3. Право та процедурну карну, Кари, злочини проступки, клясіфікації та загальні принципи, різні закони та спеціальні регуляміни із загальної адміністрації.» [202].

Перше призначення на посаду претора було тимчасовим, а призначені мали титул «тимчасових». Лише після спливу однорічного стажу роботи та належних рекомендацій, отриманих від вищої адміністративної комісії, претори призначалися міністерством внутрішніх справ на безстроковий термін. Претор мав обов'язково мешкати в громаді резиденції волості. Для ведення діловодства при ньому діяв секретар.

На преторів покладался обов'язок контролювати та упорядковувати діяльність органів управління громадами, стежити за моральним і матеріальним станом членів громади. Для цього він наділявся повноваженнями шефа поліції волості з правом нагляду за дотриманням правопорядку та безпеки у волості. Він був офіцером судової поліції, а його розпорядження – обов'язковими для виконання органами поліції та жандармерії.

Для виконання покладених на претора повноважень він не рідше, як один раз на два місяці мав проводити наради із примарями, нотарями та іншими службовцями з метою спільного розгляду питань, пов'язаних із життєдіяльністю волості. А про проведену роботу наприкінці кожного місяця звітував перед префектом.

Зміни в організації управління волостями на Буковині відбулися з прийняттям закону про організацію місцевих адміністрацій 1929 р. [135, с. 142–143]. Волостю за новим законом керував уже прим-претор як представник префекта. Призначався він за рекомендацією директорату при наявності диплома ліценціата права та трирічного стажу роботи в державних органах міністерством внутрішніх справ.

Повноваження прим-претора обмежувалися та зводилися до нагляду за діяльністю виконавчих органів сіл і сільських громад. Перевіряти їх роботу він мав раз у триместр. Одним із його обов'язків був постійний нагляд за діяльністю та соціально-економічним станом сільського населення, про що мав доповідати префекту та голові делегації повітової ради. Але дане нововведення поступово було скасоване, як і сама посада прим-претора, змінами, внесеними до адміністративного законодавства 1931 р. і 1936 р. [134, с. 2].

Чергові зміни у правовому статусі претора відбулися у 1938 р., коли було поставлено завдання централізації влади на місцях. Територія волості стала визначатися королівським резидентом* за поданням префекта повіту. Розширилось коло повноважень преторів, до яких увійшло навіть право розглядати справи про скоєння правопорушень, відповідальність за які була не більшою 1000 лей. Для управління волостю претору надавалося право створити канцелярію та мати як помічника одного нотаря. Претори отримали законодавчо закріплені державою соціальні гарантії, серед яких і право на

* Королівський резидент (намісник) – глава області (цинуту), на які була поділена Румунія із встановленням королівської диктатури у 1938 р.

житло із зручностями (з освітленням, опаленням). Заробітна плата їм виплачувалася з бюджету міністерства внутрішніх справ.

Усі офіційні заходи, які відбувалися на території волості, мали здійснюватися з дозволу претора, і він мав головувати на них. У випадку відсутності претора його заміщав нотар або інший претор, делегований префектом. Для утримування порядку у волості за претором залишилась функція інспектувати підконтрольні йому громади (не менше одного разу на триместр) [28, арк. 1].

Претор мав право застосовувати до підконтрольних органів і посадових осіб дисциплінарні та грошові стягнення (позбавити заробітної плати не більше, ніж на п'ять днів).

Своєрідними агентами центральних органів влади у сільських громадах були нотарі. Законодавче регулювання діяльності нотарів, посади яких почали створюватися стихійно у перші роки після встановлення румунської влади на Буковині, було відсутнє, тому здійснювалось за аналогією із законодавством про адміністративне управління старого королівства. Це надало нотарям краю можливість отримати всю повноту влади у сільських громадах, чим вони не соромилися зловживати [123; 124]. Але задля справедливості потрібно відзначити, що самі нотарі були майже незахищеними в соціально-економічному плані, про що свідчать неодноразові їх звернення до центральних органів управління краєм з проханням про підвищення заробітної плати, яка на березень 1921 р. становила 150 лей (наприклад, стільки заробляли робітники за два дні) [34, арк. 11; 212, с. 3; 248, с. 3]. Такий стан справ у діяльності нотарів тривав до 1925 р., коли був прийнятий Закон про адміністративну уніфікацію, який врегулював правовий статус нотарів на всій території королівства [467, с. 115–117].

Новим законом нотарі уповноважувалися у сільських громадах стежити за виконанням законів, постанов, інструкцій, виданих вищими органами

влади. На нотарів покладался також обов'язок збирати й аналізувати статистичні дані з питань організації та життєдіяльності громади [36, арк. 1].

Нотар здійснював загальний нагляд за дотриманням правопорядку у сільській громаді, володіючи повноваженнями шефа адміністративної поліції громади, будучи при цьому і офіцером судової поліції [145, с. 106].

Мав право брати участь у засіданнях ради громади без права ухвального голосу, надаючи тільки консультації та поради [173]. Посади нотарів у сільських громадах створювались префектами, він і призначав їх.

Усі кандидати на посаду нотаря складали спеціальний екзамен. Перше призначення на посаду нотаря було тимчасовим. На постійній основі він міг бути призначений після двох років роботи та рекомендації вищої адміністративної комісії міністерства внутрішніх справ.

Коло повноважень, види актів, які мали право складати нотарі, та розміри оплати за це визначалися міністерством юстиції та міністром внутрішніх справ за поданням вищої адміністративної комісії. З малозабезпечених громадян оплата за складання актів нотарями не стягувалася, що було кроком назустріч селянам, оскільки позбавляло їх необхідності звертатися до приватних нотаріусів, плата яким була набагато вищою.

Адміністративні реформи 1929 р. і 1936 р. обмежили діяльність нотарів сільських громад. Більшість їх посад була ліквідована. Така тенденція спостерігалася до проведення адміністративної реформи 1938 р., коли було повністю відновлено статус нотарів як представників центральних органів влади у сільських громадах. Нова реформа передбачала, що вони мають діяти у кожній сільській громаді, а не на вибір, як було раніше, та призначалися вже королівським резидентом, а не префектами [137; 330, с. 46]. Із встановленням влади королівського резидента на Буковині була відкрита спеціальна школа для підготовки нотарів у 1939 р. [38, арк. 28].

Така організація місцевих органів управління діяла на Буковині до встановлення тут радянської влади у червні 1940 р.

3.4 Адміністрація Буковини у період королівської диктатури в Румунії (1938–1940 рр.)

Встановлення королівської диктатури Кароля II у Румунії на початку лютого 1938 р. стало причиною проведення нових адміністративних і політичних реформ у державі. Король, який отримав абсолютну повноту влади у державі, хотів централізувати її ще більше у найкоротші строки [326, с. 54–55; 393, с. 385; 515, с. 17]. Здійснення нової адміністративно-територіальної реформи було покладено на міністерство внутрішніх справ на чолі з А. Келінеску. Останній у рапорті до короля відзначив, що «...адміністративно-територіальний устрій, передбачений Конституцією 1923 р. і адміністративними законами 1925 р., 1929 р., 1936 р., був виправданий тільки на той час, але на даний момент, коли потрібно централізувати владу на місцях з метою підвищення її дієздатності, є малоефективний. Тому найоптимальнішим кроком до досягнення поставленої мети має стати проведення територіально-адміністративної реформи зі створенням нової адміністративної одиниці – області (цинуту) на чолі з королівським резидентом» [134, с. 4–5]. Ця ідея була підтримана королем та втілена у життя з прийняттям адміністративного закону 14 серпня 1938 р. [134, с. 9; 346, с. 299–300].

Усього у Румунії було створено 10 областей серед, яких і Сучавська, або «Буковинська», як її ще тоді називали [348, с. 79]. До складу даної області входило сім повітів (Чернівецький, Хотинський, Сторожинецький, Радівецький, Кимпулунзький, Сучавський та Дорогойський). Центром Сучавської області були Чернівці.

Завдання новоствореної територіальної одиниці полягали у забезпеченні власних інтересів та інтересів держави, втілення в життя «побажань» центральних органів державної влади в політичній, соціально-економічній та інших сферах державної діяльності.

Управління областю покладалося на королівського резидента та раду області. Діяльність королівського резидента регулювалася, окрім адміністративного закону 1938 р., ще й регламентом про застосування адміністративного закону від 18 листопада 1939 р. Згідно зі статтею 62 адміністративного закону 1938 р., королівський резидент був представником уряду в області та її керуючим – головою адміністрації [168; 39, арк. 1–2]. Серед покладених на нього законодавством обов'язків було виконання рішень, прийнятих радою області. Королівський резидент представляв особисто або через свого представника (мандатора) область у судових установах, підписував прийняті акти-розпорядження. Міністерства могли делегувати королівським резидентам право виконувати певні їхні функції на місцях [131, с. 1; 132, с. 1].

Королівський резидент призначався королем на шість років. За рангом він прирівнювався до державного заступника міністра (субсекретаря).

На посаду королівського резидента міг претендувати тільки громадянин Румунії у третьому поколінні, який досягнув 35-річного віку, мав вищу освіту або був генеральним офіцером [134, с. 17]. Перед вступом на посаду він був зобов'язаний скласти присягу перед королем, головою ради міністрів, міністром внутрішніх справ і священником.

Королівський резидент відповідав за дотримання державної та громадської безпеки в області, йому підпорядкувалися органи поліції та жандармерії, він контролював діяльність усіх службовців і служб області, розглядав скарги на діяльність органів управління (направляти скарги відразу до міністерств заборонялося законом, це мало здійснюватися через резидента), забезпечував виконання законів та інших нормативних актів, виданих центральними органами влади [39, арк. 4]. При королівському резиденті створювалась адміністрація, яка складалась із відділів: адміністративного, юридичного, фінансового, технічного, сільськогосподарського, медицини, освіти тощо. На них покладался обов'язок надання допомоги резиденту в організації діяльності відповідної

галузі управління. Новий адміністративний закон зобов'язував резидента раз на місяць проводити нарадчі засідання за участю всіх керуючих служб області. Прийняті на цих нарадах рішення були обов'язковими для виконання (також раз на триместр резидент проводив наради із префектами повітів для складання єдиного плану розвитку області).

Діяльність королівських резидентів контролювалася міністром внутрішніх справ, який не менше, як двічі на рік, проводив спільні засідання із ними з метою обговорення питань здійснення управління в повітах. Також раз на рік резиденти звітували перед міністром внутрішніх справ і королем про політичний та соціально-економічний стан області. Королівському резиденту заборонялося займатися будь-якою іншою діяльністю, як у системі державних установ, так і приватних, крім тієї, яка була покладена на нього законодавством.

Першим королівським резидентом Буковини став професор кафедри конституційного права (з 1926 р. по 1940 р.) Чернівецького університету Г. Алексіану [361, с. 88; 422, с. 117]. Свою діяльність він розпочав із вирішення кадрових питань. 32 ліценціати* Чернівецького університету були призначені на різні адміністративні посади, а 19 ліценціатів права – нотарями в громадах краю. Г. Алексіану розпочав активну діяльність щодо поширення на Буковину дії румунського цивільного, цивільно-процесуального та комерційного кодексів, що розпочалось 15 жовтня 1938 р. із скасуванням діючого до того у краї австрійського законодавства. Але з невідомих і до сьогоднішніх причин його 1 лютого 1939 р. перевели королівським резидентом до області Бучедж (Bucegi) [422, с. 119].

Новим королівським резидентом Сучавської (Буковинської) області став Г. Флондор (отримав юридичну освіту у Відні та Празі, був депутатом і сенатором румунського парламенту). 7 лютого 1939 р. він склав присягу на посаду резидента у присутності короля та представників уряду в королівському палаці [210, с. 2; 253, с. 1–2; 292, с. 1; 334, с. 34–35].

* Ліценціат права – особа з дипломом про 4-річну вищу юридичну освіту.

Кожна область і повіт працювали за довгостроковим (на 10 років) і короткостроковим (на 2-5 років) планами соціально-економічного розвитку. Так, наприкінці лютого 1939 р. Г. Флондор скликав спільне засідання з префектами повітів з питань розгляду економічного становища повітів і складання п'ятирічного плану розвитку повітів і області [225, с. 3]. Плани розвитку повітів могли розглядатися, за необхідності, окремо для кожного. Наприклад, з даного питання Г. Флондор провів нараду із префектом, преторами та примарями громад Хотинського повіту [211, с. 3].

Міністерства з метою підтримання постійного зв'язку з областю теж організували наради з проблемних питань соціально-економічного та політичного характеру. Таке засідання службовців органів управління Сучавської області та її повітів, у присутності міністра з питань національних меншин С. Драгоміра, відбулося 13 лютого 1939 р. На засіданні були присутні королівський резидент, генеральний секретар області, примар муніципалітету Чернівців та префекти повітів [304, с. 3].

Королівський резидент зобов'язувався згідно із законодавством проводити інспекції повітів області. Так, Г. Флондор 10 березня провів інспекції Хотинського повіту та Новоселиці, а в середині квітня інспектував Сторожинецький та Радівецький повіти [251, с. 3; 304, с. 3].

Допомагав королівському резиденту в здійсненні управління генеральний секретар, який призначався королівським декретом і був другою особою в ієрархічній системі управління областю після резидента [134, с. 17]. Першим генеральним секретарем став призначений радник (суддя) адміністративного суду (доктор права) Е. Черкавскі, якого із виходом на пенсію 1 квітня 1939 р. замінив Н. Лупу [269, с. 5; 278, с. 2; 297, с. 3].

Для зберігання формальних ознак демократії в монархічній Румунії адміністративним законом 1938 р. в областях передбачалося створення такого органу, як рада області, яку очолював королівський резидент. Рада на практиці відігравала дорадчо-консультативну роль і була лише допоміжним інструментом у руках резидента. Вона складалась із радних виборних і по

праву, які були двох видів: обрані радами громад повіту й аграрною, комерційною та трудовою палатами. Представники кожної з повітових рад на спільному засіданні, обирали зі свого складу двох радних до ради області. Комерційна, аграрна та трудова палати також призначали по одному радному до ради області. До ради області входили по праву ректор університету, найвищий за рангом державний інженер області та інші. Радні ради області обиралися на шість років, крім тих, які призначалися по праву, термін їх повноважень у раді закінчувався із припиненням виконання ними повноважень на відповідних посадах в установах, від яких вони призначені. Радні могли приступати до виконання своїх обов'язків лише після складання особистої присяги перед королівським резидентом і священником. Рада області працювала сесійно. Сесії були черговими та позачерговими. Чергові сесії проводилися першого лютого та першого листопада кожного року, а позачергові – у міру необхідності скликалися королівським резидентом. Тривалість чергових сесій сягала не більше п'яти днів, а позачергових – не більше трьох днів, з можливістю продовження їх тривалості королівським резидентом.

Засідання були правомочними за наявності більшості радних, а рішення приймалися абсолютною більшістю голосів від числа присутніх. Головуючий на засіданні ради голосував останнім (королівський резидент або генеральний секретар).

Рада області була уповноважена розглядати питання про встановлення різних видів обов'язкових платежів, затверджувала бюджет, вирішувала питання про державне надання позик. У випадку дострокового припинення повноважень ради або її недієздатності вирішення питань, які були у компетенції ради, переходило до юрисдикції королівського резидента.

Також в області створювалися профільно-виконавчі управління (служби) з фінансових, адміністративних, юридичних, технічних, аграрних, санітарних, освітніх, мобілізаційних, зоотехнічних і ветеринарних питань [134, с. 28; 369, с. 511].

Така система управління областю збереглася до встановлення на Буковині 28 червня 1940 р. радянської влади. Останній королівський резидент Г. Флондор переїхав разом із адміністративним апаратом управління області до Ватра-Дорней, звідки управляв нею до ліквідації у вересні 1940 р. інституту королівського резидента.

Висновки до 3 розділу:

1. Конституційне законодавство міжвоєнного періоду де-юре закріпило демократичні основи організації суспільного та політичного життя в державі. Проте де-факто, до демократії було далеко. Гарантовані Конституцією права та свободи людини постійно порушувались. Особливо це стосувалось обмеження або позбавлення політичних та економічних прав представників національних меншин (позбавлення виборчих прав, обмеження права займатися підприємницькою діяльністю, примусова румунізація – заборона використання мов національних меншин тощо). Гарантована Конституцією свобода преси та заборона цензури взагалі ігнорувались органами влади. Кожен номер часописів мав бути наданий перед початком друку на попередню цензуру до сигуранци або окремо створеним для цього при поліції відділам. Значно посилилось ігнорування конституційно закріплених принципів організації суспільно-політичного життя у Румунії із приходом до влади короля Кароля II, який розпочав активну діяльність з централізації влади. Саме за Кароля II у руках короля було сконцентровано не тільки виконавчу, але і законодавчу владу.

2. Організація та діяльність вищих органів влади Румунії в міжвоєнний період регламентувались Конституціями 1866, 1923 і 1938 рр. За формою правління Румунія була конституційною монархією (деякі науковці того періоду визначали її як парламентську монархію, але це дискусійне питання, оскільки більшість владних важелів належали королю), а за формою державного устрою – унітарною державою.

3. Провідне місце в системі органів державної влади належало королю, в руках якого були сконцентровані важелі впливу на парламент і уряд. Незважаючи на гарантування Конституціями 1866 р. та 1923 р. широкої компетенції парламенту в системі державних органів, як продемонструвала історична дійсність, румунський парламент перетворився у маріонетку в руках короля та уряду. Після конституційної реформи 1938 р. в Румунії було встановлено режим особистої диктатури. Король зосередив у своїх руках повноту влади у державі, відводячи парламенту консультативну роль при вирішенні державних справ.

4. З метою уніфікації адміністративно-територіального устрою та системи місцевих органів виконавчої влади у 1925 р. в Румунії була проведена адміністративна реформа. Територію держави було поділено на повіти та волості. Повіти очолили – префекти, а волості – претори. У селах управлінські функції від імені центральних органів виконавчої влади здійснювали нотарі.

5. Система місцевих органів виконавчої влади у 1918–1940 рр. була побудована на основі принципу суворої централізації, будучи підконтрольною та підзвітною міністру внутрішніх справ Румунії. Характерною рисою міжвоєнного законодавства Румунії (за винятком нетривалого періоду з 1929 р. по 1931 р.) була концентрація владних повноважень на місцях у руках префекта та його представників у волостях і селах. З установленням у лютому 1938 р. режиму королівської диктатури в Румунії проведено ряд реформ, основною метою яких була повна централізація влади на місцях. Згідно прийнятого у серпні 1938 р. нового адміністративного закону територія держави була поділена на 10 областей (одна з них – Сучавська), на чолі яких стояли королівські резиденти.

6. Система місцевих органів влади Буковини на чолі з королівським резидентом в період королівської диктатури (1938–1940 рр.) була зверх централізованою, ієрархічно побудованою управлінською машиною, яка мала необмежені важелі впливу на всі суспільні відносини з метою

досягнення поставлених перед нею центральними органами влади завдань. А закріплені у конституційному законодавстві принципи участі в управлінні місцевих громадських рад мали лише декларативний характер, відводячи останнім на практиці роль дорадчих органів.

РОЗДІЛ 4

ОРГАНИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ БУКОВИНИ

4.1 Повітове самоврядування

Історія місцевого самоврядування у Румунії бере початок з 1864 р., зі схвалення закону про право місцевих громад на самоврядування. Але і цей закон, і прийняті у 1894, 1904 та 1908 рр. нові закони про місцеве самоврядування мали декларативний характер, бо єдиною метою тодішніх урядів Румунії, незважаючи на їх політичні гасла, було недопущення децентралізації влади на місцях [454, с. 561].

Такий стан справ, з деякими несуттєвими змінами, тривав до осені 1918 р., коли до Румунії були приєднані Буковина та Трансільванія, у яких місцеві громади володіли правом на самоврядування. Тому румунська влада, з метою найшвидшої уніфікації влади на місцях, обмежила права місцевих громад Буковини на самоврядування. З цією метою було прийняте рішення розпустити обрані ще за Австро-Угорщини ради місцевих громад краю та звільнити примарів, призначивши на період до проведення нових виборів тимчасові комісії з осіб, які заслугоували урядової довіри (священиків, учителів) [220].

Конституцією 1923 р. у ст. 108 регламентувалися загальні основи організації управління на місцях шляхом децентралізації та надання права громадам на самоврядування (представники повітових і громадських рад мали обиратись на основі рівного, прямого та обов'язково виборчого права, шляхом таємного голосування). Представникам національних меншин гарантувалось право на своє представництво. Але, відсутність в Конституції принципів взаємодії між місцевими виконавчими органами та органами місцевого самоврядування стала основною причиною малоефективної

організації діяльності останніх. Також, Конституцією Румунії 1923 р. передбачалось проведення адміністративно-територіальної реформи з метою завершення процесу організації влади у приєднаних територіях на зразок діючих місцевих органів управління у старому королівстві. Втілення в життя адміністративної реформи затягнулося до 1925 р., коли було прийнято Закон про адміністративну уніфікацію [361, с.84]. Цей закон гарантував місцевим громадам право на самоврядування. Зокрема, в ньому зазначалося, що кожен мешканець країни повинен належати до однієї з її громад і вирішувати всі проблеми, пов'язані з її функціонуванням [346, с. 298]. Громадянам Румунії водночас було також гарантовано вільний вибір місця проживання у будь-якій громаді без необхідності отримання спеціальних дозволів, але з обов'язком повідомляти про своє переміщення та місце перебування місцевим органам влади. Перебування на території громади іноземців згідно зі ст. 8 цього закону мало регулюватися на підставі спеціального закону та могло бути обмеженим або взагалі забороненим. Ця норма закону була особливо актуальна на Буковині. Більшість іноземців, які бажали оселитися у краї, отримували відмову.

За новим адміністративним законом самоврядування здійснювалося на двох рівнях – повітовому та місцевих громад, які поділялися на сільські та міські [421, с. 324].

Повітові органи самоврядування були представлені повітовими радами (на Буковині їх налічувалося п'ять: Чернівецька, Сучавська, Сторожинецька, Радівецька та Кимпулунзька). До складу повітової ради входили радні по праву, яких мало бути до $2/5$ від загальної кількості, та радні обрані (обиралися шляхом таємного голосування всіма мешканцями повіту, що мали право голосу), які складали $3/5$ від складу ради. Законом про адміністративну уніфікацію (ст. 101) передбачалося обов'язкове представництво у повітових радах представників національних меншин. Але у дійсності дана норма для Буковини мала лише декларативний характер. Наприклад, у виборчих округах, де більшість складали представники національних меншин (це

стосувалося українців) і висунутий від них кандидат міг отримати перемогу на виборах (особливо, якщо він не розділяв провладну політику), його могли позбавити виборчих прав, або взагалі оголосити результати виборів недійсними. Без такого роду фактів не обходилась майже кожна виборча компанія (під час виборчої кампанії 1937 р. 86% українського населення не взяли участь у виборах через бойкотування або позбавлення права голосу).

Кількість радних у повітових радах визначалася пропорційно до кількості населення повіту, але без урахування кількості мешканців повітового центру. Так, у повітах із 400000 населення обиралися 36 радних; із 200000 населення – 30 радних; у решті менших повітів – 24 радних [120].

Разом із радними обирались у кількості 1/3 від складу ради заступники радних для заміщення їх у передбачених законодавством випадках.

Кількість радних у повітах і громадах визначалася спеціальними декретами. Такий декрет щодо Буковини був прийнятий 25 січня 1926 р. згідно з ним до Чернівецької, Сторожинецької, Радівецької, Кимпулунзької та Сучавської повітової ради мали входити по 24 виборних радних, по 8 їх заступників та по 16 радних по праву.

Право бути кандидатами до повітових рад мали громадяни Румунії, яким виповнилося 25 р., які мали право голосу (виповнився 21 р.), вміли писати та читати і проживали на території, де вони висунули свою кандидатуру, не менше року [145, с. 51]. Не мали права висувати свою кандидатуру на виборах до повітових рад військовослужбовці строкової служби, продавці спиртних напоїв у селах, монахи, орендарі повітової або громадської власності. Радними по праву були: примар міста, яке було центром повіту та 1-2 радних, обраних радою міської громади центру повіту; шкільний інспектор; представники міністерств охорони здоров'я, соціального захисту у повіті; фінансовий адміністратор; радник з аграрних питань; протоієрей найбільш численного релігійного культу повіту; шеф юридичного відділу адміністрації повіту. Також не могли бути членами однієї ради родичі до четвертого коліна споріднення.

Після свого обрання радні складали присягу перед префектом та під головуванням найстаршого за віком радного обирали таємним голосуванням бюро ради (організовувало роботу ради) терміном на чотири роки [145, с. 36].

Бюро складалося з голови (президента), двох віце-президентів, двох секретарів і двох квесторів*. З урахуванням фаху радних, формувалися п'ять комісій (по 5-8 членів у кожній): з фінансових і адміністративних питань; публічних питань; економічних питань; релігійних питань та освіти; питань соціального захисту та санітарії [421, с. 325]. Один радний міг бути членом не більше двох комісій. Кожна комісія звітувала перед радою про проведену роботу.

Повітові ради уповноважувалися вирішувати будь-які питання повітового значення в галузі освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, будівництва шляхів сполучення, сільського господарства, комерції, промисловості, охорони пам'ятників історії тощо. Вони також приймали повітовий бюджет, установлювали розміри податків, визначали необхідну кількість повітових службовців тощо [145, с. 38–39]. Але дані норми мали лише декларативний характер. Насправді ж повітові ради перебували під пильним контролем центральних та місцевих органів виконавчої влади, а рішення, які приймалися ними, повинні були отримати попереднє схвалення префектів або осіб, які виконували їх обов'язки. Наприклад, повітова рада перед початком розгляду бюджетного проекту мала отримати попередню згоду на це префекта повіту і міністерства внутрішніх справ. Запропоновані ними зміни до бюджетного проекту були обов'язковими для врахування [186, с. 3].

Чергові сесії повітової ради проводились у приміщенні префектури першого жовтня та першого березня кожного року. Позачергові сесії скликалися, в міру потреби, префектом або міністром внутрішніх справ [487, с. 216].

*Квестор – посадова особа, що допомагала голові бюро ради в організації її роботи, здійснювала фінансовий контроль за витраченими радою коштами.

За проведення й організацію сесій повітової ради відповідав її голова, він відкривав та закривав засідання. На засіданнях ради повіту завжди мав бути присутній префект або субпрефект. Фактично префект мав можливість перебрати на себе і повноваження голови повітової ради [186, с. 3]. Головуючий на засіданні повітової ради стежив за дотриманням порядку під час засідань. Для цього у його підпорядкуванні були працівники поліції та жандармерії. Головуючий мав право затримувати та притягати до відповідальності, порушників дисципліни. Якщо порушення порядку засідання здійснювалося одним із радних, то решта радних більшістю голосів від присутніх могли відсторонити його від участі у даному засіданні.

Тривалість чергових сесій була п'ятнадцять днів (з можливістю продовження), а позачергових – не більше десяти днів. Порядок денний засідань повітової ради визначався головуючим та постійною делегацією [497, с. 314]. Повітова рада могла проводити в один день одне або два засідання. На кожному засіданні першим постійно розглядалося питання про затвердження протоколу попереднього засідання повітової ради (з даного питання кожен радний міг внести свою окрему думку щодо протоколу – наприклад, внести пропозицію окремо відзначити, що він голосував за чи проти певного рішення) [496, с. 267]. Протокол кожного проведеного засідання повітової ради обов'язково публікувався на протязі десяти днів у «Віснику повіту».

Засідання повітової ради проводились відкрито, але на вимогу головуючого, або 1/3 складу вони могли відбуватись за закритими дверми, а рішення, прийняті на них, могли бути засекречені, якщо цього вимагали інтереси повіту або держави.

Повітова рада була правомочною при обранні більшості радних її складу, а рішення приймалися нею більшістю голосів від присутніх на засіданні. Голосування проводилося відкрито, а щодо конкретних осіб – таємно.

Повітові ради уповноважувалися приймати регламенти, якими регулювалися питання життєдіяльності повіту. Дані регламенти були обов'язковими для виконання, а у випадку їх невідповідності законодавству могли бути оскаржені до судових органів. Призупинити та скасувати дію регламентів повітової ради могли також міністр внутрішніх справ і префект [421, с. 325].

Законом про адміністративну уніфікацію (ст. 273) передбачалася можливість дострокового припинення повноважень повітових рад у трьох випадках:

1. коли кількість членів ради, обраних прямим голосуванням, зменшилась на законних підставах не менше, ніж на половину;
2. коли прийняті радами політичні рішення виходили за межі їх повноважень та загрожували безпеці й інтересам держави;
3. коли діяльність рад суперечила інтересам громади або повіту.

Розпуск повітових рад здійснювався королівським декретом за поданням вищої адміністративної комісії [145, с. 84]. У випадку дострокового припинення діяльності повітової ради виконання її повноважень покладалися на спеціально створену тимчасову комісію або на префекта. Враховуючи політичну нестабільність в Румунії у міжвоєнний період, майже всі вибори до повітових рад були позачерговими і відбувалися після проведення виборчих кампаній до румунського парламенту.

За роботу під час засідань ради радні не отримували платні, крім компенсацій за дорожні витрати та добових.

Так діяли повітові ради Буковини до проведення адміністративної реформи 1929 р. Нею повітовими органами самоврядування були визначені: повітова рада та делегація повітової ради як виконавчий орган [135, с. 114]. Було змінено також кількісний склад рад повітів (у повітах із населенням більше 400000 – 42 радних; у повітах із населенням більше 200000 – 36 радних, у всіх інших повітах – 30 радних). Також до повітової ради із правом ухвального голосу входили примар міста-резиденції повіту, голови аграрної,

комерційної та промислової палат. Радні повітової ради обирались вже терміном на п'ять років. Чергові сесії повітової ради проводились 1 листопада та 1 березня кожного року. На черговій сесії 1 березня на один рік обирались голова та бюро повітової ради [135, с. 118]. Повітова рада уповноважувалася обирати всіх керівників повітової адміністрації, але дане положення мало на Буковині декларативний характер. На практиці це питання вирішував префект.

Після обрання бюро повітова рада обирала свій виконавчий орган, яким була постійна делегація, що складалась із чотирьох представників і голови. Засідала делегація два рази на місяць між сесіями повітової ради [135, с. 129–132].

Голова делегації ради повіту мав бути ліценціатом права та мати три роки юридичного стажу або державної служби [135, с. 134–135]. Він був уповноважений очолювати адміністрацію повіту. Видавав директиви, стежив за виконанням розпоряджень уряду, рішень ради повіту, представляв повіт перед судовими органами, контролював діяльність виконавчих органів громад. Потрібно відзначити, що за словами розробників адміністративної реформи 1929 р. на повітовому рівні її основним завданням було обмежити втручання місцевих органів виконавчої влади на чолі із префектом у діяльність повітових рад. На жаль, на практиці цей намір здійснювався повільно і малоефективно.

З приходом до влади короля Кароля реформаторські зміни, розпочаті у 1929 р., спочатку були скасовані частково у 1931 р., а потім остаточно у 1936 р. (з поверненням до основ, закладених законом про адміністративну уніфікацію 1925 р.). Діяльність повітових рад припинилася повністю у 1938 р. [433, с. 271–272; 493, с. 98].

4.2 Самоврядування у міських та сільських громадах

4.2.1 Інститут примаря

Органи самоврядування у сільських та міських громадах Буковини очолювали примарі. Вони обиралися радами громад таємним голосуванням, за винятком муніципіїв*, де передбачалася окрема процедура їх обрання. В останніх із складу радних висувалися кандидати у примарі та проводилося голосування. Після цього міністру внутрішніх справ повідомлялися прізвища трьох кандидатів, що отримали більшість голосів, і він сам призначав примаря із запропонованих йому кандидатур. Так, на підставі закону про адміністративну уніфікацію 1925 р. міністр внутрішніх справ призначив примарем м. Чернівців Б. Грігоровіца (колишнього префекта Сучавського повіту та префекта поліції у Чернівцях) [276, с. 1]. Міністр внутрішніх справ призначив його з числа поданих радою муніципія трьох кандидатів, серед яких були Р. Сбієра (професор латинської мови Чернівецького університету) та М. Оберяєндер (адвокат) [277, с. 1].

Таблиця 4.1

Примарі Чернівців міжвоєнного періоду [391, с. 164–167]

Г. Шандру	1918–1919 рр. і 1920–1922 рр.
Т. Сімінович	191–1920 рр.
Н. Флондор	1920 р., 1922-1926 рр., грудень 1938 р. – червень 1940 р.
Б. Грігоровіца	1926 р.
Р. Сбієра	1926 р. – липень 1927 р.
Р. Киндя	липень 1927 р. – червень 1929 р.
Н. Сеучук-Севяну	червень 1929 р. – 1931 р.; червень 1932 р. – листопад 1933 р.
Н. Костяну	1931–1932 рр.
Д. Мармелюк	листопад 1933 р. – листопад 1936 р.
Г. Дрегенеску	січень – лютий 1938 р.
І. Кантемір	лютий – грудень 1938 р.

*Муніципій – місто із спеціальним статусом у міжвоєнній Румунії, який надавався міським громадам, що відігравали особливу роль у політичному, соціально-економічному та культурному житті королівства.

Як видно з таблиці 4.1, примарі Чернівців, змінювалися досить часто. Це було викликано політичною нестабільністю у міжвоєнній Румунії та бажанням влади бачити на чолі найбільших міст провладних представників.

У громадах, які не були муніципіями, обраним вважався кандидат у примарі, який отримав абсолютну більшість голосів у раді громади [145, с. 11].

На примаря покладалися обов'язки контролювати виконання рішень ради громади та постійної делегації, представляти інтереси громади перед органами правосуддя, фізичними та юридичними особами [145, с. 23], головувати на засіданнях постійної делегації, стежити за дотриманням регламентів [79, арк. 2, 5].

Примар відповідав за організацію життєдіяльності громади. Для цього він мав повноваження разом із постійною делегацією громади призначати, звільняти та притягувати до відповідальності службовців громади, давати дозволи на проведення будівництва, ремонтних робіт, інспектувати ринки, дороги, театральні зали та будь-які інші місця, які мали важливе значення для громади, головувати при проведенні публічних торгів [145, с. 21].

Примар був уповноважений приймати акти, які мали назву розпоряджень. Вони були обов'язковими для виконання з моменту їх опублікування або привселюдного оголошення. Вони могли бути оскарженими представниками громади префекту. Розпорядження, видані примарем муніципія, могли оскаржуватися міністру внутрішніх справ.

Посада примаря була оплачуваною. Розмір платні визначала відповідна рада громади з тією умовою, щоб вона не перевищувала суми, встановленої для відповідної категорії посад.

У випадках перевантаження примаря невідкладними справами він міг делегувати частину своїх повноважень членам постійної делегації.

Примарі та члени постійної делегації муніципія заяву про відставку подавали міністру внутрішніх справ, а всі решта примарів – префекту повіту [145, с. 27].

Примар і члени постійної делегації могли бути усунені від виконання своїх обов'язків 2/3 голосів від загальної кількості радних ради у випадках невиконання або неналежного виконання покладених на них обов'язків, а у випадках, які загрожували національним інтересам, – королівським декретом.

Зміни в організації роботи примарів відбулися із прийняттям закону про організацію місцевих адміністрацій 1929 р. Управлінські права примаря сільської громади обмежувалися на користь ради громади, яка вже сама призначала службовців апарату управління громади. Посади примарів передбачалося створювати у кожному селі громади. Згідно з даним законом у сільській громаді мали діяти примар сільської громади, який обирався на п'ять років, примар села-резиденції громади, який виконував обов'язки першого помічника примаря громади, примарі сіл, де діяли збори села, якими він обирався терміном на два роки та примарі сіл, в яких діяла рада села, де вони обиралися всіма мешканцями з правом голосу терміном на п'ять років [135, с. 56–57, 63–65]. Особа, обрана сільським примарем, не мала права відмовитися від даного мандата (крім досягнення ним віку 60 р., хвороби або обрання на іншу посаду в системі державних органів).

Така організація системи управління у сільських громадах була скасована у 1931 р. частково, а у 1936 р. – повністю, коли примарям були повернуті їхні повноваження, якими вони володіли за законом 1925 р., та ще й розширені, включаючи право приймати рішення з кадрових питань без згоди ради [133, с. 21–22].

Допомагали примарю в управлінні громадою спеціальні служби з адміністративних, технічних, фінансових, статистичних, санітарних, освітніх та інших питань, у межах наявних коштів [145, с. 32]. Наприклад, при примарії м. Чернівці діяли такі відділи: головний, юридичний [76, арк. 2], адміністративний, бухгалтерський та служба з питань ринків і комунальної поліції [75, арк. 3; 77, арк. 2, 3; 81, арк. 125].

У кожній громаді також діяв секретар, який був головою канцелярії і касиром [21, арк. 10].

Адміністративна реформа 1938 р. внесла суттєві зміни в організацію роботи та правовий статус примарів [168]. Так, примарі вже не обиралися, а призначалися для сільських і міських громад-нерезиденцій повіту префектом повіту, для міст-резиденцій повіту – королівським резидентом і для муніципіїв – королівським декретом за поданням міністра внутрішніх справ. Кандидат на посаду примаря повинен був мати не менше 30 р. та бути освіченим. Примар призначався на шість років і перед вступом на посаду складав службову присягу на вірність королеві. У такому ж порядку, для полегшення роботи примарів, призначалися помічники примарів, кількість яких установлювалася залежно від виду громади (для сільських громад – один, для муніципіїв – два) [80, арк. 62]. Повноваження примарів були розширені в усіх сферах громадського життя, крім фінансової (прийняття та внесення змін до бюджету, надання позик тощо). Але у випадках розпуску ради громади розгляд даних питань переходив до його компетенції та тимчасових комісій.

4.2.2 Громадські ради

Другий рівень системи місцевого самоврядування утворювали місцеві громади (міські та сільські), наділені статусом юридичних осіб і правом вирішувати всі питання місцевого значення [145, с. 4].

Міські громади, згідно із законом, були трьох видів: повітових центрів, звичайних міст та муніципіїв [391, с. 163]. Окремий статус муніципія на Буковині, зважаючи на геополітичне становище для Румунії, отримали Чернівці, які були четвертим за величиною містом у країні із своїм 160-тисячним населенням [264, с. 1].

Сільські громади склалися з одного або кількох сіл, а резиденція даної громади знаходилась в одному із найбільших сіл.

Управління громадами здійснювалося радами, які склалися з радних виборних, радних по праву та радних-жінок кооптованих, які обов'язково мали бути у складі міських рад у повітових центрах, а за необхідності – і в інших міських радах [33, арк. 5].

Згідно зі ст. 17 закону про адміністративну уніфікацію 1925 р., ради громад склалися з: 3/5 радних, обраних всіма громадянами, що мали право голосу з представників громади таємним голосуванням; біля 2/5 радних по праву; радних-жінок, кооптованих у кількості не більше: 7 – для міст із 250000 мешканців; 5 – більше 100000 мешканців; 3 – більше 50000 мешканців; 2 – у всіх інших містах.

Кількість виборних радних була пропорційною чисельності населення громади та визначалася, як і у повітових радах, спеціальними декретами.

У громадах із чисельністю населення більше 250000 мешканців обирались 36 радних; більше 100000 – 30; більше 50000 – 24; більше 25000 – 18; більше 10000 – 15.

У всіх інших міських громадах, незалежно від чисельності населення, обирались по 12 радних. У сільських громадах обирались 9 радних. Разом із радними обирались у кількості 1/3 від складу ради їх заступники [145, с. 6–7].

Кількість радних у радах громад визначалась спеціальними декретами. Наприклад, декретом від 25 січня 1926 р. ради міст центрів повітів Буковини мали складатися: для Чернівців – із 30 виборних радних, 10 їх заступників, 5 кооптованих жінок та 20 радних по праву; для Сучави, Сторожинця, Радівців та Кимпулунгу – по 15 виборних радних, 5 заступників, 2 кооптованих жінок та 10 радних по праву [120].

Ради інших міст повітів (Кіцмані, Герц, Серета, Вами, Вашківців, Ватра – Дорней, Вижниці та Заставни) склалися з 12 радних, 4 заступників, 2 кооптованих жінок і 8 радних по праву. Ради сільських громад мали складатись із 9 виборних радних, 3 заступників та 2 радних по праву. Кількість радних сільських громад залежала також від того, чи були у селі школа, лікар тощо.

Радні по праву призначалися відповідними органами від представників освіти, охорони здоров'я, аграрної палати, промислової палати, комерційної палати, палати праці, найчисленнішого релігійного культу тощо. Вони призначалися протягом 15 днів після проведення виборів до рад громад.

Усі радні мали мешкати у відповідній громаді, крім тих, які були призначені по праву радою повіту.

Жінки до ради міської громади обиралися усім її складом на спеціально скликаному примарем засіданні. У випадку незгоди із складом кооптованих жінок-радних відповідне рішення могло бути оскаржене префектові повіту (за винятком муніципіїв, де відповідне рішення можна було оскаржити тільки міністру внутрішніх справ) [458, с. 178].

Кількісний склад рад громад міг бути переглянутий лише раз на десять років у визначених законом випадках, але у зв'язку з політичною нестабільністю це робилося майже кожного разу при проведенні як чергових, так і позачергових виборів [145, с. 8].

Для міжвоєнного періоду на Буковині характерна відсутність стабільності щодо кількості сільських органів самоврядування. Число сільських рад у повітах залежало від наявності коштів у громади (у повіту) на їх утримання. Наприклад, у Чернівецькому повіті з 1918 р. по 1940 р. діяли від 94 до 99 сільських рад (примарій), у Сторожинецькому – від 50 до 64 сільських рад [264, с. 1].

На перше засідання після проведення виборів рада муніципії скликала міністром внутрішніх справ, а інші ради громад – префектом для складання присяги, обрання примарів сільських і міських рад громад, постійних делегацій.

Вибори примаря та представників постійної делегації проводилися лише за присутності абсолютної більшості радних [232, с. 1].

Радні по праву та державні службовці не могли обиратись до постійної делегації. Кількість представників постійної делегації без примаря визначалася законодавством на пропорційній основі відповідно до кількості

населення [145, с. 10]. До неї обирались: 9 членів і 3 заступники у громадах, де більше 250000 мешканців; 7 членів і 3 заступники у громадах, де більше 100000 мешканців; 5 членів і 3 заступники у громадах, де більше 50000 мешканців; 4 членів і 3 заступники у громадах, де більше 25000 мешканців; 3 членів і 2 заступники в інших міських громадах; 2 членів і 1 заступник в сільських громадах.

Постійна делегація працювала у міжсесійний період та мала право розглядати питання, на які уповноважувалася радою, крім бюджету, податків, надання позик, зміни території громади.

Постійна делегація мала такі повноваження: складати списки виборців; розробляти проект бюджету; розробляти проекти регламентів; встановлювати ціни на продукти першої необхідності; визначати ціни за проживання у готелях і за проїзд у громадському транспорті; здійснювати контроль за діяльністю адміністрації церков; перевіряти касу громади; стежити за дотриманням норм гігієни та порядку у громаді.

По суті, постійна делегація була дорадчим органом при примарі та разом із ним здійснювала постійний контроль за діяльністю органів управління громадою. Рішення приймалися нею більшістю голосів від її складу. Участь примаря або його заступника при прийнятті рішень була обов'язковою.

Для більш ефективного виконання поставлених завдань ради міських громад могли створювати спеціалізовані комісії з юридичних питань, освіти, охорони здоров'я, сільського господарства.

Ради місцевих громад засідали не менше одного разу на триместр або в міру необхідності «для блага громади» чи на вимогу міністра внутрішніх справ чи префекта [145, с. 12]. Скликання зборів ради громади здійснювалося примарем письмовим запрошенням, яке надсилалося за три дні до проведення.

Порядок денний рад формувався з пропозицій адміністративних органів влади краю, окремих радних і місцевого населення. Ради громад на своїх засіданнях розглядали лише питання, внесені до порядку денного, крім

випадків, коли пропоновані для розгляду питання мали невідкладний характер і за це проголосувало не менше 2/3 із складу ради. Черговість розгляду питань на сесіях визначалася головою ради. Офіційною робочою мовою рад була румунська.

Засідання ради громади проводились у приміщенні примарії. Проведення засідань ради громади в неустановленому місці та без дотримання вимог, передбачених законом, заборонялося. Винуватцям проведення таких засідань загрожувало позбавлення волі строком від одного місяця до двох років, а прийняте на таких засіданнях рішення підлягало обов'язковому скасуванню.

Рішення ради місцевих громад приймалися більшістю голосів від присутніх на засіданнях, якщо інше не було передбачено законодавством [145, с. 14]. У випадку рівності голосів, відданих «за» та «проти», рішення вважалося відхиленням.

Засідання ради громади проводилися публічно, головував на них примар або його заступник. Голосування проводилося відкрито, крім випадків, визначених законодавством. Головуючий голосував останнім.

Поліція у міських громадах і жандарми у сільських були зобов'язані виконувати розпорядження примаря або його заступника з питань забезпечення порядку під час засідань рад.

Про хід роботи громадських рад складався докладний протокол. З метою ознайомлення населення із діяльністю громадських рад після кожного засідання примарем і секретарем робилося коротке резюме, яке протягом 10 днів вивішувалося на дверях приміщення, де проводилося засідання [145, с. 15].

Ради громад уповноважувалися вирішувати всі питання місцевого значення. До таких, згідно із ст. 51 закону про адміністративну уніфікацію, належали: питання початкової та професійної освіти; питання соціального захисту безпритульних, сиріт; утримання й організація діяльності комунальних лікарень, диспансерів, призначення їх адміністративного

персоналу; організація ветеринарної медицини; утримання та будівництво доріг, мостів, каналізаційних споруд; проведення робіт з упорядкування міста; охорона історичних пам'яток, створення музеїв; організація розвитку промисловості, комерції та сільського господарства; формування, прийняття та виконання бюджету; збирання податків; організація надання послуг; розгляд питань щодо зміни статусу відповідних адміністративних одиниць; організація співпраці із повітом і державою з питань, які мають значення для громади; право надання почесного громадянства.

У сільських громадах за рішенням відповідної ради, як за часів панування у краї Австро-Угорської імперії, від односельчан можна було вимагати виконання різного роду громадських робіт (подолання наслідків стихійного лиха, прибирання території тощо) [313, с. 226].

Ради громад і повітів приймали регламенти, якими регулювалися питання життєдіяльності громади. Окремо велась книга рішень, куди записувались всі акти, прийняті громадською радою.

Румунське законодавство також уповноважило громадські ради видавати спеціальні акти щодо охорони громадського порядку, а за їх невиконання карати штрафними санкціями (100–1000 лей) або нетривалим ув'язненням.

Ради громад були відповідальними за прийняті ними рішення. У випадку порушення чийхось прав вони зобов'язувалися відшкодувати завдану шкоду чи відновити порушені права.

За роботу під час засідань міських та сільських рад радні платні не отримували, крім як за виконання спеціальних завдань. Разом з тим, радні сільських громад часто зловживали своїм становищем при розподілі громадських благ (дров, земельних угідь), про що свідчить велика кількість скарг від мешканців громад Буковини [197, с. 3].

Отриманий мандат у громадській раді мав імперативний характер, тобто відмовитися від нього заборонялося (крім випадків досягнення 60 р., хвороби, переїзду в іншу місцевість та обрання або призначення на посаду в державних органах, несумісну з членством у раді). До порушників даної

норми законодавством передбачалося застосування штрафних санкцій. Наприклад, до обраних членів рад, які не з'явилися скласти присягу два рази підряд, або прийшли, але відмовилися скласти присягу, не з'явилися на п'яти чергових засіданнях або пропустили 1/3 засідань за рік, за рішенням ради застосовувалися штрафні санкції у розмірі від 100 до 1000 лей у радах сільських і міських громад, та від 1000 до 10000 лей у радах міських громад повітових центрів [145, с. 52].

Вибори до місцевих рад були черговими, додатковими та докомплектуючими. Головами виборчих комісій призначалися судді. Таке призначення здійснювалося президентом трибуналу, який діяв у відповідній місцевості, за 10 днів до проведення виборів. У містах, де діяла апеляційна палата, судді призначалися до виборчих комісій головою апеляційної палати [145, с. 52–55].

Списки виборців і членів комісії мали бути обов'язково доведені до відома громадян, тому вивішувалися на дверях відповідних державних установ [268, с. 2; 18, арк. 90]. Доречно відмітити, той факт, що вибори до органів місцевого самоврядування були своєрідною пробою сил та підготовкою до парламентських виборів.

Для радних громад передбачалося ряд заборон: брати участь у розгляді питань і голосувати на сесіях, де радний, або його родичі до четвертого ступеня спорідненості мали власний інтерес (за Австро-Угорщини такі обмеження передбачалися тільки для другої лінії спорідненості включно [313, с. 226]); займатися діяльністю, несумісною із статусом радного; виступати як адвокат у справах проти громади або повіту, якщо він був радним відповідної ради; брати участь з правом голосу при розгляді фінансових питань державних установ, де він працював або працює на момент розгляду. З вищезазначених питань при необхідності вони могли запрошуватися для виступу лише як консультанти (доповідачі).

Рішення, прийняті радою громади всупереч законодавству або інтересам повіту чи держави, вважалися недійсними з моменту їх ухвалення та могли

бути оскарженими у будь-який час з моменту виявлення порушення [145, с. 64].

Ради громад приймали регламенти, якими регулювалися питання життєдіяльності громади та місцевих органів управління [79, арк. 2, 5].

Законом про адміністративну уніфікацію відзначалося, що дострокове припинення повноважень рад громад здійснюється на тих самих підставах, що і повітових рад. Дострокове припинення повноважень рад міст-резиденцій повіту здійснювалося королівським декретом за поданням вищої адміністративної комісії. Розпуск усіх решти рад повіту здійснювався префектом за поданням постійної делегації повіту. Дане рішення могло бути оскаржене міністру внутрішніх справ. Радні по праву у випадку розпуску ради при відсутності вини у причинах розпуску могли виконувати свої повноваження й у новому складі ради [145, с. 84–85].

У випадку розпуску ради для управління справами громади створювалися тимчасові комісії. Вони формувалися із числа раніше обраних заступників або найповажніших членів громади [80, арк. 2, 5; 194, с. 4]. Склад комісії мав бути не менше 3 та не більше 11 членів [16]. Це залежало від органів, уповноважених призначити її, та інтересів місцевого управління. Тимчасові комісіями вирішувалися питання, які належали до компетенції рад громад, за винятком бюджету та статусу територій [145, с. 85–86]. Склад даних комісій не був стабільним і змінювався залежно від політичної ситуації у державі. У 1928 р. у м. Чернівці така комісія складалась із семи осіб [208], а у червні 1929 р. до неї входило 11 членів [192].

Усі громади безпосередньо були підпорядковані повіту, крім муніципіїв, які підпорядковувалися міністерству внутрішніх справ.

Незважаючи на те, що основи діяльності місцевого самоврядування визначались законодавчо, воно у більшості випадків мало декларативний характер, оскільки органи самоврядування були абсолютно підзвітними та підконтрольними центральним і місцевим органам влади, які вважали що у громад не може бути інших інтересів, крім державних. Загальний державний

нагляд за органами самоврядування здійснював міністр внутрішніх справ Румунії.

Такий статус органів самоврядування у сільських та міських громадах викликав багато політичних суперечок. Основною їх причиною була недосконалість законодавства, що не забезпечувало належного рівня діяльності органів місцевого самоврядування. Тому для більш детальної регламентації статусу органів місцевого самоврядування 3 серпня 1929 р. був прийнятий новий Закон про організацію діяльності місцевих адміністрацій, яким, за словами одного з його розробників А. Добреску, було закладено фундамент децентралізації влади [135, с. 42–43]. Втілення в життя нової адміністративної реформи викликало серед політиків бурхливе обговорення. Дискусія виникла тому, що у старому королівстві органи місцевого самоврядування, на відміну від Буковини, Ардялу та Бессарабії, ще не почали відігравати ту роль, яка надавалась їм законодавством. Тому, враховуючи даний фактор, та те, що приєднані території склали майже половину території королівства, потрібно було надати громадам права на «справжнє» самоврядування.

Прихильники місцевого самоврядування навіть села наділили власними органами управління, перетворивши їх в окремі одиниці управління. Політична еліта Буковини з такими змінами націонал-цараністів не погоджувалася [290, с. 2]. Ліберальна партія звинуватила цараністів у намаганні знищити єдність і авторитет державної влади, підтриманні комунізму, бо «совєти в селах» – це не для Румунії [262, с. 1], а їх твердження про економічну доцільність – це відверта брехня або незнання математики, бо витрати мали збільшуватися на 2 млрд. лей, а апарат управління – зрости до 40 категорій службовців [233, с. 1].

Даним законом сільськими громадами визначалися територіально-адміністративні одиниці з кількістю населення не менше 10000 мешканців, до якої входили одне або декілька сіл. Села, які входили до даної сільської громади, з адміністративного погляду були її секторами. Сектори були двох

видів: малі з населенням до 600 мешканців і великі з населенням більше 600 мешканців. Села, які мали можливість самостійно утримувати власний апарат управління, передбачений законом, могли отримати статус сільських громад і з меншою кількістю населення.

Органами місцевого управління та самоврядування за законом 1929 р. у сільській громаді залишилися рада громади як виборний орган, примар і делегація ради громади як її виконавчий орган. Створення, організація та діяльність органів сільської громади, яка складалася з декількох сіл, були іншими, ніж у громадах, що склалися з одного села [135, с. 50]. До ради сільської громади, що складалася з декількох сіл, входили радні, які обирались у пропорційному відношенні один від тисячі мешканців, але їх мало бути не менше шести, та примарі сіл, які входили до складу громади. Радні обирались на п'ять років і виконували покладені на них законодавством обов'язки на громадських засадах.

Рада сільської громади обирала примаря, членів делегації ради, призначала нотаря, касира, видавала спеціальні інструкції, обов'язкові для виконання; приймала бюджет; установлювала розміри та види загальнообов'язкових місцевих платежів [135, с. 51–52]. Чергові засідання ради проводилися раз на місяць, відповідальним за їх скликання був примар. Делегація ради сільської громади складалась із примаря громади та двох членів. На засідання делегації ради з правом дорадчого голосу запрошувалися також примарі сіл громади. Вона була уповноважена вирішувати всі питання місцевого значення, крім тих, які входили до компетенції ради.

Сільська громада, яка складалася з одного села, мала свої органи управління – раду громади, примаря, помічника примаря, касира. Усі вони обирались мешканцями з правом голосу даної громади [135, с. 58].

Законом 1929 року, як уже зазначалося, селам надавався статус окремих адміністративних одиниць із власними органами управління, які були різними залежно від кількості населення. У малих селах до 600 мешканців –

це були збори села [135, с. 59, 66–67]. Збори села обирали примаря та інших потрібних службовців, встановлювали їм розмір заробітної плати, приймали бюджет, стежили за утриманням шкіл і закладів культури, створювали сільськогосподарські кооперативи т.п. Головував на зборах села примар або один із двох делегатів, яких обирали збори. Збори села скликалися при необхідності у неділю або святкові дні та були правомочними вирішувати питання при наявності не менше половини мешканців села, наділених правом голосу [135, с. 61–63].

У великих селах обов'язково обиралася рада села, примар і помічник примаря. Делегація ради села та касир (терміном на два роки) обиралися сільською радою. Також на період дії сільської ради нею обирався секретар [135, с. 68–69].

Менше змін адміністративним законом 1929 р. вносилося до організації роботи рад міських громад і муніципіїв. У міських громадах і муніципіях виборними органами залишилися ради, а виконавчими – делегації, секретарі, примарі та помічники примарів. Радні до рад міських громад обиралися на п'ять років і були виборними та по праву (ректор, представники від освітян різних рівнів, представники церкви тощо) [135, с. 71–72].

Ради обирали із своїх членів постійні делегації, кількість членів яких залежала пропорційно від кількості населення (5 членів у міських громадах із кількістю мешканців більше 100000; 4 члени у міських громадах із кількістю мешканців більше 50000; 3 члени у всіх інших міських громадах; 2 члени у сільських громадах). Делегації рад працювали між сесіями, збиралися, як мінімум, раз на тиждень [135, с. 93–94].

Прийняття закону 1929 р. у справі організації місцевої адміністрації супроводжувалося створенням тимчасових повітових та окружних комісій [80, арк. 48]. Такі комісії з питань управління діяльністю повітів до обрання повітових і громадських рад були утворені і для повітів Буковини [204]. Наприклад, для Чернівецького повіту дана комісія складалась із чотирьох

членів, а очолив її А. Попович – університетський професор, сенатор і адвокат [201].

Внесені Законом 1929 р. зміни до організації місцевих органів влади були найбільш прогресивними за розглядуваний період. Але враховуючи, що на той час з економічної точки зору їх реалізація була занадто обтяжливою для старого королівства, де села були надто бідними, щоб самостійно фінансувати сільський апарат управління, – вони були скасовані у 1931 р. відновивши адміністративний устрій зразка 1925 р. [135, с. 256–257; 453, с. 14].

Внесення змін до закону про організацію місцевих адміністрацій у 1931, 1933, 1934 рр. примусило законодавців прийняти новий закон про організацію управління на місцях [133, с. 14]. 27 березня 1936 р. було прийнято адміністративний закон, яким визначалося, що управління у громадах здійснюється радою громади, примарем та його помічником. Даним законом була знову змінена кількість радних (у повітових центрах їх мало бути 28, муніципіях – 36, інших містах – не більше 18 [133, с. 15–17]). Але передбачене деяке розширення прав територіальних громад на самоврядування так і не було втілене у життя, бо основна державна політика румунської влади спрямовувалася на централізацію влади на місцях. Про даний закон більшість дослідників, як румунських, так і українських, навіть не згадує.

Із установам королівського авторитарного режиму у Румунії в лютому 1938 р. і прийняттям 14 серпня 1938 р. нового закону про адміністративну реформу на Буковині відбулися чергові зміни в системі організації місцевого самоврядування [323, с. 409]. Управління на місцях так само здійснювалася примарями та відповідними радами, а з віддалених сіл могли призначити делегата села (призначався претором за поданням примаря) [155, с. 12–13], який представляв їх інтереси [134, с. 10].

Законом було зменшено кількість радних рад громад, які так само були виборними та по праву. Кількість виборних радних рад громад

встановлювалася вже такою: для рад сільських громад – 3, для рад міських громад нерезиденцій повітів – 5, для рад міських громад резиденцій повітів – 7, для муніципіїв – 12 [155, с. 13].

З метою отримання більшого контролю над громадськими радами новим законом 1938 р. радні по праву міських і сільських рад вже призначалися префектом (крім радних муніципіїв, які призначалися резидентом короля на Буковині). Радні обиралися терміном на шість років. Присягу складали перед примарем і претором. Повноваження рад громад були обмежені та зводилися до прийняття бюджету, визначення ставок податку в громаді, надання почесного громадянства, надання позик. Чергові сесії рад громад проводились 1 лютого та 1 листопада кожного року, а позачергові – за потреби.

Закон 1938 р. вніс суттєві зміни у процес обрання рад громад. Право брати участь у виборах отримали громадяни, яким виповнилось 30 р., які працювали за професіями, визначеними законодавством (аграрії, робітники тощо) [155, с. 50–51, 157]. З метою зменшення впливу на виборчий процес національних меншин з установами королівського диктату в Румунії була проведена «ревізія громадянства» у приєднаних у 1918 р. територіях [70]. Завдяки такому кроку більшість виборців Буковини, які належали до представників національних меншин втратили право голосу, що надавало можливість владним органам більш прогнозовано проводити виборчі кампанії [336, с. 438; 416, с. 32].

Висновки до 4 розділу:

1. Розвиток органів місцевого самоврядування на Буковині у міжвоєнний період відзначався ліквідацією автономних прав, якими вони володіли за Австро-Угорщини. Запроваджена у 1925 р. на Буковині нова організація повітових і громадських рад (сільських і міських) значно обмежила коло їх повноважень.

2. Примар був одноосібним суб'єктом, який, відповідно до румунського законодавства, був зобов'язаний очолювати й організовувати роботу сільських та міських громад. У функціональному аспекті він був підзвітний та підконтрольний громаді. Але фактично ради місцевих громад приймали рішення, що диктувалися примарем. Роль примаря у становленні та розвитку місцевого самоврядування була зведена нанівець центральними та місцевими органами влади, особливо після встановлення королівської диктатури у 1938 р.

3. Органи самоврядування Буковини у міжвоєнний період втратили свою самостійність при виконанні покладених на них законодавством повноважень. Аналіз виборчого законодавства та процесу проведення виборів до повітових і громадських рад на Буковині свідчить про залежність органів місцевого самоврядування від центральних органів влади. Вони активно втручалися у виборчий процес, позбавляючи громадян виборчих прав, встановлюючи додаткові виборчі цензи, скасовуючи невігідні провладним партіям результати виборів.

4. Впродовж всього міжвоєнного періоду на Буковині національний аспект відігравав ключову роль у ставленні влади до самоврядних інституцій. Головна мета урядової політики щодо самоврядування на Буковині полягала у позбавленні українського населення та інших національних меншин впливу в органах самоврядування шляхом їх витіснення з рад усіх рівнів.

РОЗДІЛ 5

РУМУНСЬКИЙ КАРАЛЬНИЙ АПАРАТ НА БУКОВИНІ

5.1 Суд

З перших днів румунської влади на Буковині почалось перетворення існуючої у краї судової системи на зразок тієї, яка діяла у старому королівстві [300]. Вже 19 грудня 1918 р. королівським декретом на Буковину було поширено румунське законодавство про судоустрій [83, арк. 125]. У краї була встановлена п'ятирівнева судова система, що діяла тоді в Румунії та у більшості європейських країн, і складалась із мирових судів, трибуналів, апеляційних палат, суду присяжних і вищої палати касації і правосуддя.

Але встановлення такої структури судової системи для Буковини вже в момент приєднання до Румунії було неможливе, оскільки у краї не було апеляційної палати, яка раніше для Буковини діяла у Львові. Крім того, законодавчо не регламентувався порядок розгляду касаційних скарг буковинців.

Судова система Буковини успадкувала від Австро-Угорської імперії два трибунали (Чернівецький провінційний трибунал і Сучавський окружний трибунал) і діяла у такому складі з незначними змінами до січня 1926 р. Від Австрійської імперії було успадковано також 20 окружних судів, які після приєднання до Румунії були реформовані в сільські та змішані суди.

Однією з найбільш гострих постала проблема мови здійснення судочинства. Румунська влада намагалася з перших днів свого панування надати офіційність румунській мові як мові судочинства [266; 267; 3, арк. 1]. Але це зустріло опір з боку місцевих суддів і адвокатів. Тому 27 червня 1920 р. румунський уряд схвалив ультимативне рішення про обов'язкове володіння румунською мовою особами, які беруть участь у здійсненні

судочинства [261]. Проте частина суддів і адвокатів далі виступала проти запровадження румунської мови як мови судочинства. Наприклад, у 1921 р. у м. Кіцмані суддя Б. Романович не дозволив представнику сигуранци виступити свідком у суді румунською мовою як усно, так і письмово, обґрунтовуючи це тим, що процес здійснюється німецькою мовою [263].

Такі дії обурили представників місцевої влади та Бухареста. Всіх працівників судових органів краю було зобов'язано вивчити румунську мову до 1922 р. [259]. Для цього були організовані спеціальні безкоштовні курси. Після них потрібно було скласти екзамен з румунської мови як усно, так і письмово. Але судді відверто ігнорували дані вимоги (це було пов'язано з тим, що діюче тоді румунське законодавство не передбачало звільнення суддів за незнання румунської мови). Такий стан справ (не тільки на Буковині, й у інших провінціях Румунії) привів до скасування закону про організацію судочинства 1909 р., який не відповідав новим реаліям [408, с. 280–288]. Новий закон про уніфікацію й організацію судочинства був прийнятий 24 червня 1924 р. [146]. Даний закон із внесеними до нього 23-ма доповненнями та змінами у 1937 р. діяв до 1938 р. [141]. Румунська влада отримала можливість звільняти всіх суддів, які не здійснювали судочинство румунською мовою.

Закон 1924 р. уніфікував судову систему Румунії, встановивши єдині основи організації та здійснення правосуддя на всій її території.

У ст. 1 вищезгаданого закону зазначалося, що до складу судової системи входять: вища палата касації та правосуддя, апеляційні палати, трибунали, суди присяжних, суди загальної юрисдикції (колишні мирові суди) [411, с. 130; 488, с. 337].

Найвищою судовою інстанцією в Румунії була вища палата касації та правосуддя. Загальні основи її діяльності регламентувалися законом про уніфікацію й організацію судочинства від 24 червня 1924 р. і спеціальним законом від 19 грудня 1925 р. про палату касації та правосуддя [147]. Вона стала касаційною інстанцією для Буковини [495, с. 146].

У ст. 81 закону від 24 червня 1924 р. відзначалося, що з дня набрання його чинності скасовуються всі процесуальні норми, які діяли на Буковині стосовно касаційного подання. До палати касації та правосуддя входили: прим-президент, три секційні президенти та 50 радників. Розглядалися справи касаційною палатою у трьох секціях. До першої та третьої секції входило по 18 радників, до другої – 14 [147, art. 3]. У першій секції розглядалися справи з цивільних і виборчих скарг, до юрисдикції другої секції належали кримінальні та митні справи.

Вища палата касації та правосуддя розглядала звернення про конституційність чи неконституційність нормативно-правових актів. Розгляд таких звернень вона здійснювала тільки на спільному засіданні секцій, а прийняті з даного питання рішення були обов'язковими для виконання і не підлягали оскарженню.

Досягненням для судочинства Буковини вважалася можливість свого представництва в даній найвищій судовій установі, що було зроблено відразу після встановлення румунської влади у краї. Тоді до складу палати запросили трьох представників Буковини на посади радників-доповідачів у справах, що надходили від Буковини. Ними стали: Е. Мандічевські з 1919 р. (1 секція), К. Кіселіца з 1919 р. (2 секція), О. Беяну з 1919 р. (3 секція) [462, с. 139].

Засідання касаційної палати проводилися відкрито, крім випадків, передбачених законом (наприклад, про політичні злочини). Рішення вважалось прийнятим, якщо за нього проголосувала більшість із тих, хто брав участь у розгляді справи, але підписувалося воно всіма радниками, незалежно від того, як хто голосував, без права на окрему думку.

Змін в організації діяльності вища касаційна палата зазнала з встановленням авторитарного королівського режиму у 1938 р., коли була проведена нова судова реформа та прийнятий новий закон про вищу палату касації та правосуддя 14 вересня 1939 р. [150].

Зміни переважно стосувалися організації та порядку роботи касаційної палати. Було створено четверту секцію палати з метою розвантаження решти

трьох [150, art. 4]. Прим-президент головував лише на спільних засіданнях секцій або в будь-якій з них за потреби. Секції мали засідати не менше чотирьох разів на тиждень [149, с. 25].

Найвищою апеляційною судовою інстанцією для Буковини до 1918 р. була апеляційна палата, яка знаходилась у Львові [365, с. 62]. Та після окупації румунськими військами Чернівців припинились всі зв'язки з нею, що привело майже до повного паралічу судової системи краю на вісім місяців.

З метою нормалізації діяльності судової системи у краї міністри-делегати Буковини порушили перед королем питання про створення у Чернівцях апеляційної судової інстанції як найвищої судової установи краю [501, с. 2]. Невдовзі король Фердинанд I видав декретозакон № 1867 від 14 травня 1919 р. «Про створення апеляційної палати Буковини» (набрав чинності 25 травня 1919 р.) [501, с.3]. Передбачалося, що апеляційна судова палата діятиме у Чернівцях у складі президента (голови) палати, 7 радників (суддів-магістрів) і допоміжного персоналу. Один із радників наділявся повноваженнями генерального прокурора при палаті, а інший – повноваженнями судового слідчого. Призначення радників першого складу апеляційної палати мало здійснюватися королівським декретом за поданням міністра юстиції. При апеляційній палаті була створена дисциплінарна комісія. До її юрисдикції входив розгляд скарг на суддів і персонал суду в разі порушення ними законодавства (діяла до проведення судової реформи 1924 р.).

Чернівецька судова апеляційна палата уповноважувалася розглядати всі справи, які раніше належали до юрисдикції апеляційної палати Львова, з правом перерозгляду тих справ, з яких були оголошені усні рішення австрійськими судами, не «зафіксовані письмово» до 12 листопада 1918 р.

Для прискорення судової реформи на Буковині Фердинанд I 25 червня 1919 р. видав новий декрет, у якому зазначалося, що Чернівецька апеляційна палата має розпочати свою діяльність з 1 липня 1919 р. [501,

с. 14]. У новому декреті зазначалося, що регламентація діяльності апеляційної судової інстанції Буковини здійснюватиметься законодавством старого королівства, а кандидати на посади радників обов'язково повинні володіти румунською мовою. Чернівецька апеляційна палата офіційно була відкрита 14 липня 1919 р. (сьома у Румунії на той час).

Перший склад апеляційної палати Буковини з десяти радників був сформований королівськими декретами від 1 та 2 липня 1919 р. і розпорядженням міністра юстиції від 1 липня 1919 р. Президентом апеляційної палати був призначений В. Болдур, а генеральним прокурором при палаті – Д. Тушинський.

Апеляційна судова палата Буковини була створена у складі однієї секції для двох трибуналів: Чернівецького та Сучавського. Свою роботу вона організувала за діючим законодавством старого королівства та законодавством, успадкованим від Австро-Угорської імперії. Така дуалістичність законодавчого регулювання діяльності апеляційної палати на Буковині ускладнювала її роботу, негативно впливаючи на ефективність усієї судової системи краю. Це стало причиною проведення нової судової реформи у державі. Вона розпочалася з прийняття румунським парламентом закону від 24 червня 1924 р. про уніфікацію та організацію судочинства.

4 жовтня 1925 р. новим президентом апеляційної палати був призначений Д. Тушинський. Саме з його призначенням розпочалася реорганізація роботи апеляційної палати. Д. Тушинський ініціював розгляд питання про створення ще однієї секції для апеляційної палати у зв'язку з перевантаженістю суддів і неможливістю своєчасно у терміни, встановлені процесуальним законодавством, розглядати справи, які надходили до палати. За підтримки тодішнього міністра юстиції Г. Мерзеску, парламент Румунії прийняв відповідний закон про створення 2-ї секції в апеляційній палаті на Буковині (29 листопада 1925 р. опублікований в «Офіційному віснику»). 23 грудня 1925 р. був призначений склад нової 2-ї секції апеляційної палати.

Проте зі створенням 2-ї секції діяльність апеляційної палати не полегшилась, а навпаки, ускладнилася. Причиною цього стало проведення адміністративної реформи 1925 р., коли територія Буковини була поділена на п'ять повітів, в кожному з яких був створений трибунал, що належав до юрисдикції Чернівецької апеляційної палати. З 1 січня 1926 р. до юрисдикції Чернівецької апеляційної палати були віднесені також Дорогойський та Хотинський трибунали. Отже, під юрисдикцією апеляційної палати Буковини опинились 7 трибуналів і 34 загальні суди.

Апеляційна палата мала загальну юрисдикцію щодо розгляду будь-яких справ. Розглядала справи як у першій інстанції (про порушення податкового законодавства, законодавства про монопольне становище держави, законодавства про вибори), так і в апеляційному порядку (апеляційні скарги на рішення та вироки судів загальної юрисдикції та трибуналів). Складність її роботи полягала в тому, що вона мала застосовувати різне законодавство, яке діяло у повітах (для Буковини – австрійське право до 1938 р., коли була проведена повна уніфікація законодавства у всіх галузях; для Бессарабії – російське законодавство до уніфікації 1928 р.; для Дорогойського повіту – законодавство старого королівства) [430, с. 172; 431, с. 45]. Рішення або вироки апеляційної палати могли бути оскаржені до вищої палати касації та правосуддя Румунії.

Чернівецька апеляційна палата у складі двох секцій діяла до серпня 1938 р., коли новим Законом про організацію судочинства було передбачено, що кожна палата має складатися з двох або більше секцій, але при кожній палаті має бути створена ще одна «Кримінальна секція» замість існуючих раніше у Румунії судів присяжних [140]. Для Чернівецької апеляційної палати даним Законом (ст. 39 п. б.) передбачалося створення ще однієї «Кримінальної секції» у складі президента та 6 радників. Вона була створена з метою розгляду кримінальних справ, її діяльність регламентувалася Законом про організацію судочинства 1938 р. і спеціальним Законом «Про організацію нових кримінальних інстанцій та внесення змін до деяких статей

кримінально-процесуального кодексу Кароля» [238; 273]. Головував у кримінальній секції президент, функції якого з моменту створення її в Чернівецькій апеляційній палаті виконував О. Олександреску [425, с. 149;150]. Засідання «Кримінальної секції» були правомочними лише за присутності при розгляді справ не менше п'яти радників.

Радники апеляційної палати призначалися на посаду королівським декретом. Ними могли стати особи, які були румунськими громадянами, цивільно та політично дієздатними, не мали судимості, володіли державною мовою, мали диплом ліценціата або доктора права та склали відповідні кваліфікаційні экзамени. Також законами про організацію судочинства 1924 р. і 1938 р., крім основних умов, передбачалися ще й додаткові: наявність стажу роботи президента або прим-прокурора трибуналу не менше 4-х років, судді трибуналу, загальних судів, прокурора або голови прокуратури не менше 8 років. Право бути призначеними радниками апеляційної палати мали адвокати, які сумлінно пропрацювали при трибуналах і апеляційних палатах не менше 12 років і яким не виповнилось 45 р.

Очолював Чернівецьку апеляційну палату президент, а із створенням у 1926 р. 2-ї секції – прим-президент. Він був зобов'язаний головувати в одній із секцій. Прим-президентом міг бути призначений радник апеляційної палати, що мав стаж роботи не менше одного року на посаді президента секції або не менше чотирьох років на посаді радника апеляційної палати. Прим-президент апеляційної палати входив до складу вищої магістерської ради, яка діяла при міністерстві юстиції, та прирівнювався за рангом до магістрів вищої палати касації та правосуддя. На прим-президента покладался обов'язок розподіляти заяви та скарги між секціями, а також раз у два роки організовувати розподіл суддів по секціях за (жеребкуванням), щоб вони не могли чотири роки підряд перебувати в одній секції. Проведення жеребкування не стосувалося президентів секцій. Вони залишалися виконувати свої обов'язки на постійній основі, а призначалися із радників

апеляційної палати та прокурорів, які працювали в апеляційній палаті не менше 2-х років.

Радники апеляційної палати організовували свою роботу по секціях. Розгляд справ Чернівецькою апеляційною палатою проводився, як мінімум, у складі трьох суддів. Рішення вважалося прийнятим за наявності трьох голосів «за». Прийняте апеляційною палатою рішення підписувалося всіма радниками, які брали участь у розгляді справи, незалежно від того, були вони «за» чи «проти» його схвалення.

Повноваження магістрів апеляційної палати та прокурорів могли бути припинені в таких випадках: у разі відставки; досягнення пенсійного віку (для радників 61 р. (65 р. за Законом 1924 р.), а для прим-президента апеляційної палати – 66 р.), неможливості виконання обов'язків за станом здоров'я, вчинення адміністративного проступку або злочину. Суддям гарантувалося право на соціальний захист з боку держави. З оголошенням у червні 1940 р. ультиматуму Радянським Союзом Румунії апеляційна палата з Чернівців евакуювалася разом з останнім її прим-президентом Е. Черкавські-Желіта до Сучави [281, с. 2].

Найбільше навантаження серед судів Буковини із установами румунської влади випало на Чернівецький та Сучавський трибунали. Вони були другою судовою інстанцією у краї [438, с. 237]. На період до створення апеляційної палати була спроба наділити їх навіть повноваженнями апеляційних інстанцій, але це виявилось практично неможливим. Юрисдикція даних трибуналів розповсюджувалася на всю територію краю до 1 січня 1926 р. [245], коли в ході адміністративної реформи 1925 р. були створені трибунали у центрах новостворених Кимпулунзького, Радівецького та Сторожинецького повітів [246]. Усього у Румунії тоді діяло 72 трибунали, поділені на 135 секцій [438, с. 238].

Трибунали склалися з однієї або декількох секцій, на чолі них були президенти (в односекційних трибуналах) або прим-президенти

(у двосекційних трибуналах), не менше двох суддів, одного або двох помічників суддів, судових секретарів.

Президентом трибуналу міг бути призначений кандидат, у якого був стаж роботи не менше п'яти років на посаді судді трибуналу або мирового судді, шефа прокуратури або секційного прокурора. Прим-президент трибуналу призначався з числа президентів секцій або прим-прокурорів, які пропрацювали не менше двох років на даних посадах, або із суддів, які мали стаж роботи у відповідному ранзі не менше восьми років.

Справи у трибуналах розглядалися у складі двох суддів або одного судді та помічника судді. Будь-яка справа у трибуналі мала розглядатися не більше як трьома суддями, а рішення вважалось прийнятим при наявності двох голосів – «за».

Чернівецький трибунал складався з трьох секцій. До його складу входили прим-президент (голова), два президенти секцій, прим-прокурор, три прокурори та 26 суддів, з яких 20 були румунами. Юрисдикція поширювалася на Чернівецький повіт, до складу якого входило одне місто із статусом муніципії – Чернівці, два міста – нерезиденції повітів та 92 сільські громади.

Сучавський трибунал був двосекційним, до нього входили прим-президент, президент секції, прим-прокурор, два прокурори та 12 суддів, 9 із них були румунами. Під його юрисдикцією перебувало два міста і 59 сільських громад.

Кимпулунзький трибунал розповсюджував свою юрисдикцію на 45 громад, чотири з яких мали статус міст. До його складу входили президент (голова), прокурор і 5 судових працівників. Під його юрисдикцією перебували чотири змішані суди та один сільський суд у Стулпиканах. Із 7 суддів цього трибуналу 6 були румунами.

Радівецький трибунал був односекційним, складався із президента, прокурора та семи суддів, з яких чотири були румунами (юрисдикція: Радівецький повіт – два міста та 67 сільських громад) .

Сторожинецький трибунал (односекційний) складався із президента, прокурора та семи суддів, з яких 5 були румунами. Його юрисдикція поширювалась на 3 міста та 64 сільські громади [462, с. 143].

Найнижчою судовою ланкою на Буковині були місцеві суди загальної юрисдикції (сільські, міські та змішані). Кількість місцевих судів на Буковині у міжвоєнний період не була стабільною та постійно змінювалася залежно від наявності коштів у державному бюджеті.

Закон про уніфікацію організації судочинства 1924 р. (ст. 3) залишив поділ судів загальної юрисдикції на сільські, міські та змішані. До складу кожного суду входили один або декілька суддів, помічники суддів, судові секретарі та судові службовці, кількість яких для кожного суду визначалася міністерством юстиції окремо.

Голова суду розподіляв справи між судьями та помічниками суддів, які мали право здійснювати правосуддя. Робота суддів за сумісництвом заборонялася.

На території Буковини у 1928 р. діяло 24 суди загальної юрисдикції (Таблиця 5.1) [462, с. 144].

Таблиця 5.1

Суди загальної юрисдикції Буковини у 1928 р.

Юрисдикція трибуналу	Номер судової установи	Назва та вид судової установи	Кількість місцевих пунктів	Кількість суддів
				Загальна кількість
Кимпулунг	1	Кимпулунг-Молдавський – змішаний суд;	7	7
	2	Гура-Гуморулуй–змішаний суд;	10	4
	3	Стулпикани–змішаний суд;	8	3
	4	Вама–змішаний суд;	8	2
	5	Ватра-Дорней–змішаний суд	12	4

Продовження табл. 5.1				
Чернівці	1	Бояни–сільський суд	7	3
	2	Чернівці–змішаний суд	18	15
	3	Козьмин–змішаний суд	23	5
	4	Садгора–сільський суд	17	3
	5	Заставна–змішаний суд	30	6
				32
Радівці	1.	Путила–сільський суд	11	3
	2.	Радівці–змішаний суд	21	8
	3.	Селятин–сільський суд	3	3
	4.	Сірет–змішаний суд	26	9
	5.	Віков-Верхній–сільський суд	8	2
				25
Сторожинець	1	Чудей–сільський суд	15	6
	2	Нижні Станівці–сільський суд	9	3
	3	Сторожинець–змішаний суд	18	6
	4	Вашківці–змішаний суд	7	4
	5	Вижниця–змішаний суд	16	6
				25
Сучава	1	Дарманешті–сільський суд	11	2
	2	Ілішешть–сільський суд	12	2
	3	Солка–змішаний суд	11	4
	4	Сучава–змішаний суд	27	6
	14			

Зміни в роботі судів загальної юрисдикції відбулись із прийняттям закону про організацію судочинства 1938 р. Згідно зі ст. 2 цього закону, суди поділялися на громадські (комунальні) та мирові. Громадські суди організовували свою діяльність під контролем і наглядом мирових судів.

У кожній сільській громаді, яка не була резиденцією мирового суду, створювався громадський суд, який мав складатися з примаря даної комуні (або його заступника) як голови суду, та двох членів, призначених мировим

суддею з числа вчителів, лікарів, агрономів, священників, інженерів, державних службовців, які мешкали в даній громаді.

Сільські громадські суди розглядали (без права на апеляцію) майнові спори мешканців громади, сума яких не перевищувала 500 лей, або питання про накладання штрафних санкцій поліцейськими органами, сума яких становила від 50 до 500 лей. Судочинство здійснювалося у приміщенні примарій тільки в неділю або святкові дні.

Фінансування діяльності мирових судів і судів сільських громад здійснювалося із місцевих бюджетів. Сільські громадські суди отримували фінансування з бюджету області, міські суди фінансувались з бюджету міст, де знаходилася резиденція суду, а змішані суди фінансувались з обох бюджетів міста й області.

Кількісний склад судових установ краю був нестабільний та залежав від наявності коштів у державному бюджеті [109; 112; 119; 151; 152; 153; 154; 177; 178].

У період фінансової кризи судові установи взагалі ліквідовувалися. Так, у 1935 р. було ліквідовано другу секцію Сучавського трибуналу, сільський суд у Станівцях на Черемоші Сторожинецького повіту, сільський суд у Тиргу Единцях Хотинського повіту, сільський суд у Ілієштах Сучавського повіту [152].

Окремою ланкою судової системи був суд присяжних (у юридичній літературі того часу використовувалася ще назва «палата присяжних»). Він був уповноважений виносити вердикти у справах про тяжкі злочини, а також політичні делікти й злочини у сфері засобів масової інформації [438, с. 243; 475, с. 146]. Порядок їх організації та діяльності визначався законом про організацію судочинства 1924 р. і спеціальними регламентами про організацію роботи суду присяжних 1921 р. [165], 1925 р. [167], 1936 р. [166].

Румунським законодавством про організацію судочинства 1918–1938 рр. передбачалося створення суду присяжних у кожному повіті, де був трибунал. Юрисдикція суду присяжних діяла в межах юрисдикції трибуналу [167]. Суд

присяжних складався з двох частин: власне палати, яка займалася правовими питаннями, та громадського елементу – присяжних, які приймали рішення по факту. До складу суду присяжних входили три представники суддівського корпусу, серед яких головуєчий мав бути радником апеляційної палати, та два судді відповідного трибуналу, і 12 присяжних (за регламентом 1936 р. – 9 присяжних) [5, арк. 23; 166]. Присяжними могли бути призначені громадяни Румунії, які досягли 25 років, були політично та цивільно дієздатними, освіченими та із річним прибутком не менше 1500 лей, а також учителі, які працювали або вийшли на пенсію, військові - пенсіонери [31, арк. 34; 27, арк. 1]. Не могли бути призначені присяжними особи, щодо яких проводилось слідство, які були засудженими, особи, яким виповнилось 60 р. (крім винятків передбачених законодавством), особи, які заробляли собі на життя ручною працею [438, с. 249–250].

Формування списку присяжних у кожному повіті здійснювалося примарями, нотаріусами сільських громад та іншими уповноваженими державою органами під контролем префекта повіту і голови трибуналу [445, с. 1158]. Список осіб, для засідання у суді присяжних за жеребкуванням, визначався головою трибуналу, де мала засідати палата, за 15 днів до початку сесій. До складу присяжних могли бути введені й родичі осіб, щодо яких мало здійснюватися судочинство. Ніяких обмежень щодо цього кримінально-процесуальне законодавство королівської Румунії не передбачало. Підсудному гарантувалося право ознайомлення із списком складу суду присяжних [444, с. 903].

Справи, які належали до юрисдикції суду присяжних, надсилалися голові трибуналу генеральним прокурором Чернівецької апеляційної судової палати, а той вже визначав черговість їх розгляду. У випадку, коли кількість накопичених справ, неможливо було розглянути під час чергових сесій суду присяжних, голова трибуналу повідомляв завчасно про це головуєчого радника суду присяжних, вказавши на необхідність проведення додаткової сесії з метою розгляду всіх справ [473, с. 390].

Суд присяжних проводив по три сесії на рік, кожна з яких тривала не більше 10 днів, а за рішенням голови суду присяжних вона могла бути продовжена ще на п'ять днів. Міністром юстиції могли бути призначені позачергові сесії суду присяжних для розгляду невідкладних справ. За поданням міністра юстиції суди присяжних могли працювати на постійній основі. Тоді радник апеляційної палати, уповноважений головувати, залишався виконувати відповідні повноваження до закінчення розгляду всіх справ, але не більше одного року, засідателі від трибуналу мали змінюватись раз на місяць, а присяжні – раз у два тижні.

З метою визначення черговості проведення своїх засідань суди присяжних, які були під юрисдикцією Чернівецької апеляційної судової палати, організовували свою роботу у дві серії (черги). У першу чергу проводилися засідання судів присяжних у Чернівцях, Кимпулунзі, Дорогої, а в другу чергу – у Радівцях, Сторожинці, Сучаві та Хотині.

Засідання суду присяжних за регламентами 1925 р. і 1936 р. проводилися кожного дня під час чергових сесій з 13.00 до 19.00 (за регламентом 1921 р. з 12.00 до 18.00). Для завершення розгляду справи головою суду могли бути проведені вечірні засідання, а з дозволу міністра юстиції – ще й ранкові та післяобідні.

Підтримання обвинувачення у суді присяжних здійснювалося генеральним прокурором апеляційної судової палати або уповноваженим ним іншим прокурором.

Функції судового писаря здійснювалися у суді присяжних судовим писарем, уповноваженим головою апеляційної палати або головою трибуналу залежно від місця розташування суду присяжних.

Суд присяжних приймав свої рішення (вердикти) шляхом голосування. Рішення вважалось схваленим, якщо більшість, тобто сім присяжних, проголосували «за». У випадку паритету рішення вважалось прийнятим на користь обвинуваченого. До реформи 1925 р., щоб визнати особу винною у

скоєнні злочину, потрібно було, щоб за це проголосували вісім присяжних із дванадцяти [438, с. 278].

Розгляд кримінальних справ у палаті присяжних був відкритим, крім випадків, передбачених законом, усним, постійно діючим до кінця розгляду справи та винесення вердикту, крім проведення невеликих перерв. Винесені рішення (вердикти) судом присяжних на Буковині могли бути оскарженими до Чернівецької апеляційної судової палати або вищої палати касації та правосуддя Румунії [166]. Після закінчення кожної судової сесії голова суду присяжних звітував перед головою апеляційної палати.

Присяжним румунське законодавство 1918–1938 рр. гарантувало виплату відшкодувань, пов'язаних із витратами для участі у роботі суду присяжних. Наприклад, на їх вимогу відшкодовувалися дорожні витрати, якщо вони мешкали на відстані більше чотирьох кілометрів від місця розташування суду, та виплачувалося ще й по 100 лей добових.

Суди присяжних діяли на Буковині до встановлення у Румунії королівської диктатури та прийняття Конституції 1938 р., згідно зі ст. 73 якої їх діяльність було припинено [475, с. 146]. Здійснення судочинства з питань, які раніше належали до юрисдикції ліквідованих судів присяжних, перейшло до новоствореної у 1938 р. кримінальної секції при Чернівецькій апеляційній судовій палаті.

Особливо складною була ситуація на Буковині у перші післявоєнні роки із суддівським корпусом. Відчувалась нестача суддів, тому до проведення судової реформи 1924 р. тут була запроваджена спрощена процедура отримання суддівського мандату. Це було зроблено на основі розпорядження № 12 міністра-делегата Буковини І. Ністора від січня 1920 р. Тривалість підготовчих курсів для суддів скорочувалася до одного року. У перші три місяці кандидати мали пройти суддівську підготовку при будь-якому загальному суді, наступні шість місяців при трибуналі, а останні три місяці – при судах або фінансовій прокуратурі. Після цього кандидати на зайняття посад суддів допускались до складання суддівських екзаменів [163, с. 9].

Зазвичай суддівська кар'єра починалась із призначення суддівським помічником або помічником прокурора – до складання суддівського екзамену. Статус судді могли отримати також адвокати, які мали визначений законодавством стаж роботи у даній галузі та склали відповідний екзамен. Порядок отримання права на заняття суддівською діяльністю регулювався законами про організацію здійснення судочинства та спеціальними регламентами про порядок складання суддівських екзаменів 1925 та 1928 рр. [169].

За регламентом 1928 р. день і місяць складання суддівських екзаменів визначались міністром юстиції. Екзамен відбувався в Бухаресті у встановлений термін, про що оголошував «Офіційний вісник» та інші газети не пізніше, як за два місяці до його проведення. Суддівський екзамен був комплексним. Екзамен складався з двох частин: теоретичної та практичної. Обидві складались з усної та письмової частини. Згідно з ст. 4 даного регламенту, до екзаменаційної комісії при складанні першого комплексного екзамену входили професори Чернівецького юридичного факультету [175].

Про прийняття присяги складався відповідний акт, який підписувався прим-президентом, представником публічного міністерства (прокурором), суддею, який склав присягу, та секретарем судової установи. Крім того, судді, які були православними, греко-католиками або римо-католиками, при складанні присяги праву руку мали класти на хрест, а ліву – на серце. Під час складання присяги всі присутні мали вставати. Судді мирових судів складали присягу у трибуналах, до юрисдикції яких вони належали.

Суддями трибуналів, мирових судів, шеф-прокурорами і прокурорами могли стати кандидати, які відповідали загальним вимогам, передбаченим законом, і мали постійний стаж роботи не менше чотирьох років у магістратурі, помічниками суддів і прокурорів. Як необхідний стаж могла бути зарахована адвокатська діяльність, виконувана впродовж шести років. Також суддями та прокурорами могли бути призначені службовці судових органів (судові секретарі, секретарі прокуратур і судові виконавці), які

склали кваліфікаційний екзамен, відповідали встановленим законам вимогам і мали стаж роботи не менше шести років на відповідних посадах [205; 464, с. 7].

Суддям заборонялося займатися будь-якою іншою діяльністю (політичною, підприємницькою, видавничою, адвокатською тощо), крім викладання на юридичних факультетах у містах, де вони працювали, або у будь-якому іншому вищому навчальному закладі за погодженням з міністерством юстиції. Заборонялося також надавати консультації з будь-яких юридичних питань. Магістри (судді), які перебували у родинних зв'язках до ступеня «дядько-племінник», не могли працювати в одній судовій установі.

Організація та здійснення діловодства покладалися на судову канцелярію апеляційних палат, трибуналів і мирових судів. Головами судових канцелярій апеляційних палат і трибуналів були судові секретарі, які організовували та контролювали роботу працівників канцелярії, робили витяги із судових справ і завіряли їх, відповідали за зберігання судової документації.

Діяльність судових установ та їх звітність організовувалася по судових роках. За реформою 1924 р. судовий рік починався 1 січня і закінчувався 31 грудня, а за судовою реформою 1938 р. починався 15 вересня, а закінчувався 14 вересня наступного року.

При судах діяли також судові перекладачі. Їх діяльність регламентувалась спеціальним регламентом від 15 жовтня 1925 р. про діяльність перекладачів при судових установах [174]. Судовим перекладачем міг стати румунський громадянин, що проживав у місці, де знаходилася судова установа, при якій бажав працювати, та склав кваліфікаційні екзамени з румунської мови та мови, з якої бажав бути авторизованим перекладачем.

Для виконання процесуальних актів і судових рішень при трибуналах і загальних судах діяли судові виконавці [485, с. 180]. Контроль за діяльністю судових виконавців здійснював голова суду, при якому вони діяли, а їх

кількість визначалася бюджетом міністерства юстиції. Так, у 1936 р. при Чернівецькому трибуналі діяли один шеф судових виконавців і три судові виконавці; при Сучавському, Радівецькому, Хотинському, Дорогойському трибуналах діяли по два судові виконавці; при Сторожинецькому та Кимпулунзькому трибуналах діяло по одному судовому виконавцеві (всього у 1936 р. при трибуналах Буковини діяло 14 судових виконавців) [179, с. 94–97].

За румунським законодавством захист прав та інтересів у судах здійснювався адвокатами. 25 листопада 1919 р. був прийнятий декретозакон про участь адвокатів у кримінальних процесах на Буковині. Даним декретозаконем на буковинських адвокатів, покладался обов'язок скласти присягу на вірність «румунській державі» протягом 14 днів з моменту опублікування даного акта. У випадку нескладання присяги адвокати позбавлялись права брати участь у судових процесах. Також у кожному бюро його голова, помічники, прокурор з дисциплінарних питань і більшість адвокатів мали володіти румунською мовою [125]. Але адвокати Буковинського бюро, більшість з яких були «нерумунами» (близько 90%), відмовилися вчити румунську мову та виконувати декретозакон у цій частині [462, с.148].

Тому з метою остаточного вирішення «конфліктів» у діяльності адвокатури на Буковині був прискорений законодавчий процес, результатом якого стало прийняття закону про уніфікацію й організацію адвокатського корпусу, промудльованого королівським декретом від 19 лютого 1923 р. [159].

Новий закон урахував особливості регламентації діяльності адвокатури всієї Румунії, особливо Буковини, від якої було запозичене складання адвокатських екзаменів [158, с. 124–125; 287, с. 2], але скасував обов'язковість наявності диплома доктора права для кандидатів у адвокати [350, с. 229].

Для зарахування до адвокатського корпусу й отримання дозволу займатися адвокатською діяльністю, до кандидатів висувалися такі вимоги:

наявність румунського громадянства, вік не менше 24 років, диплом доктора або ліценціата права одного з вищих навчальних закладів Румунії, встановлений законодавством стаж роботи у галузі адвокатської діяльності (не менше трьох років), складений кваліфікаційний екзамен [160, с. 1]. Законом дозволялося займатися адвокатською діяльністю і жінкам [160, с. 4].

У Румунії були створені чотири екзаменаційні комісії з правом прийняття адвокатських екзаменів: у Бухаресті, Яссах, Клузі та Чернівцях. Право складати адвокатські екзамени екзаменаційній комісії, яка діяла у Чернівцях, мали стажисти та інші кандидати, визначені законодавством, які діяли при адвокатських бюро у Буковинському, Хотинському та Дорогойському повітах [415, с. 48]. Чернівецька адвокатська екзаменаційна комісія складалась з п'яти членів (один представник від Чернівецького юридичного факультету, два радники апеляційної судової палати та два адвокати від адвокатського бюро краю із стажем роботи не менше десяти років [161, с. 28]).

Адвокати мали право представляти інтереси своїх клієнтів у будь-якій судовій інстанції або державному органі, вони зобов'язувалися також мати офіс у місцевості, де практикували. За виконану роботу адвокатам був гарантований гонорар [35, арк. 17; 299, с. 39; 480, с. 17–18]. На Буковині було встановлено два види адвокатських гонорарів: один для Чернівців і Сучави, а другий – для інших судових інстанцій, що входили до юрисдикції Чернівецької апеляційної палати. Адвокатські бюро були зобов'язані державою організовувати безкоштовне надання юридичної допомоги фізичним та юридичним особам у випадках неможливості оплати ними їх послуг [164, с. 98]. Надання таких консультацій мало здійснюватися не менше як два рази на тиждень, про що повідомлялися державні установи та громадяни [162, с. 63].

Адвокатам заборонялося займатися комерційною діяльністю, діяльністю, яка принижує адвокатську гідність або обмежує адвокатську незалежність,

перебувати у лавах збройних сил, бути державними нотаріусами, монахами, священиками тощо.

Органами управління адвокатурою були генеральні конгреси адвокатів (6-7 вересня 1925 р. конгрес адвокатів усієї Румунії відбувся у Чернівцях; на ньому були присутні близько 600 адвокатів) [229, с. 2; 230, с. 1], генеральний консиліум (рада) союзу адвокатів, постійна комісія союзу адвокатів, загальні збори адвокатів адвокатського бюро, консиліум та декан бюро (обиралися на три роки на загальних зборах адвокатів бюро).

У грудні 1931 р. був прийнятий новий закон про адвокатуру. Нововведенням стали: необхідність ступеня доктора права для запису до адвокатського бюро; згода адвоката на прикріплення до нього стажиста (ст. 8 п. е) [116, с. 9]; обов'язкове носіння адвокатської мантиї [161, с. 143].

Для адвокатури Буковини міжвоєнного періоду характерний ріст її чисельності. Так, на момент приєднання Буковини до Румунії там було зареєстровано 211 адвокатів, з яких 110 практикували у Чернівцях. У 1934 р. кількість адвокатів разом зі стажистами, які мали право на адвокатську діяльність, на Буковині досягла 1027, з яких у м. Чернівцях – 676, а решта 351 були прикріплені до інших судових установ краю [415, с. 68; 481, с. 2; 482]. Така тенденція зберігалася до червня 1940 р., коли Буковинське бюро адвокатів переїхало до Сучави і реорганізувалося у Сучавське бюро адвокатів [237, с. 2].

Судова система, яка діяла на Буковині у міжвоєнний період, характеризується також існуванням спеціалізованих судів: трудового, військового й адміністративного.

Закон про трудові суди був прийнятий 15 лютого 1933 р. [157]. Ст. 74 передбачала створення трудового суду й для Буковини у Чернівцях. Розпочав він свою роботу 6 липня 1933 р. [113].

Трудові суди створювалися з метою розгляду трудових спорів між суб'єктами трудових правовідносин. До їх юрисдикції належали справи, які стосувалися трудових контрактів і договорів, питань оплати праці, часу

відпочинку, стажування, відшкодування завданих збитків, припинення трудових відносин, охорони праці, соціального захисту працівників. Згідно зі ст. 11 трудові суди розглядали також цивільні позови, сума яких не перевищувала 50000 лей.

Судді трудових судів призначалися міністерством юстиції за спільним поданням міністерств праці, охорони здоров'я та соціального захисту [99, арк. 47; 100, арк. 19; 102, арк. 14; 148].

До складу Чернівецького трудового суду входило: 2 судді, 2 судові секретарі та 4 їх помічники [101, арк. 36; 103, арк. 16; 104, арк. 2, 4, 7].

Військовий суд на Буковині був створений у листопаді 1918 р. при восьмій румунській дивізії, яка дислокувалася в Чернівцях. Юрисдикція військового суду з моменту створення розповсюджувалася на всі правопорушення, які могли загрожувати національній безпеці, скоєні військовослужбовцями або цивільними особами. Військовий суд, діючий на Буковині, враховуючи невизначеність його юрисдикції, став разом із сигуранцею, жандармерією та поліцією одним з найбільш ефективних засобів проти виявлення незгоди населення з діяльністю центральних і місцевих органів державної влади [279, с. 2].

На момент створення військовий суд Буковини керувався кодексом військового судочинства 1875 р. (із внесеними змінами до нього від 28 грудня 1916 р.). Судова реформа 1924 р. обмежила компетенцію військових судів, залишивши в їх юрисдикції лише справи, в яких фігурували військовослужбовці та території, де був запроваджений стан облоги (такий стан облоги на території Буковини з невеликими перервами діяв під час усього міжвоєнного періоду) [187]. Новий кодекс військового судочинства був прийнятий 20 березня 1937 р. Військовий суд на Буковині перетворився на військовий трибунал [296, с. 1; 294, с. 3].

Реформа військового судочинства 1937 р. значно розширила компетенцію військових трибуналів [411, с. 157–158; 469, с. 206–208]. Більшість справ, які розглядалися Чернівецьким трибуналом у міжвоєнний

період, в основному стосувалися: незаконного володіння зброєю [244, с. 3], дезертирства [254, с. 3], крадіжок, скоєних військовослужбовцями [289, с. 4], бандитизму [218, с. 3], проведення комуністичної пропаганди [241, с. 4], несанкціонованих зборів громадян [240, с. 3], прояву зневаги до королівської влади [242, с. 2] та румунської мови [243, с. 2].

Розгляд справ військовим трибуналом проводився у складі головуючого, одного або двох військових суддів та прокурора [289, с. 4]. Військові судді призначалися на невизначений термін та у будь-який момент могли бути відкликані [303, с. 2].

Чернівецький військовий трибунал був перевантажений справами. Це підтверджується статистичними даними за 1938 р., наведеними президентом Чернівецького військового трибуналу Б. Думітреску: розглянуто 6105 справ, з яких 507 з військових питань; 257 – політичних справ, 1798 справ про образи, 1545 – про інші кримінальні злочини, 1508 справ, пов'язаних із погрозами та застосуванням насилля, 553 з порушення громадського порядку. У військовій тюрмі перебувало 1660 засуджених, з яких лише 358 військових [303, с. 2].

Чернівецький військовий трибунал діяв у Чернівцях до встановлення радянської влади у Північній Буковині у червні 1940 р. Потім він евакуювався до м. Сучави, де наприкінці 1940 р. був ліквідований.

Особливе місце в судовій системі міжвоєнної Румунії займали адміністративні суди [484, с. 179]. До зародження інституту адміністративної юстиції у Румунії причетні і буковинські юристи, серед яких Ераст Тарангул – професор юридичного факультету Чернівецького університету. Саме вони запропонували створити спеціальні адміністративні ревізійні комісії у кожній провінції Румунії з правом здійснення контролю за діяльністю місцевих органів публічної влади. У 1939 р. адміністративні ревізійні комісії були перетворені в адміністративні суди.

Противники формування адміністративної юстиції обґрунтовували свої погляди відсутністю у конституційних актах Румунії 1923 р. і 1938 р. норм,

які передбачали б створення таких органів [470, р. 323]. Незважаючи на це, адміністративні ревізійні комісії були створені в більшості румунських провінцій, а однією із перших така комісія появилася на Буковині у 1923 р. [484, с. 167]. З метою надання авторитетності адміністративним ревізійним комісіям до їх складу, крім державних службовців, вводилися також радники апеляційних палат і трибуналів. Діяльність адміністративних ревізійних комісій у Румунії була малоефективною. Це пов'язано з тим, що то були заполітизовані органи, які виконували волю місцевих органів державної влади.

Зміни до румунського законодавства про адміністративну юстицію були внесені 20 квітня 1933 р. У першу чергу адміністративні ревізійні комісії отримали законодавчо закріплений статус органів адміністративної юстиції. Право бути призначеними до них отримали особи з вищою юридичною освітою, які працювали суддями й адвокатами. 14 лютого 1935 р. Чернівецька адміністративна ревізійна комісія прийняла рішення, яким вона проголошувалася органом адміністративного судочинства, уповноваженим перевіряти, скасовувати, а також вносити зміни до рішень, прийнятих місцевими органами влади [484, с. 185]. У 1936 р. Чернівецька адміністративна ревізійна комісія була перейменована в адміністративну палату.

В ході адміністративної реформи 1938 р. було прийнято рішення реорганізувати діяльність адміністративних палат, функції яких регламентувалися нормативними актами, що часто суперечили один одному. 15 березня 1939 р. був прийнятий Закон про діяльність адміністративних палат [489, с. 190]. Даний закон наділив адміністративні палати правом здійснення судочинства і відокремив їх від виконавчих органів; установив спеціальні вимоги до персоналу даних палат, заборонивши діючим державним службовцям бути їх членами. Реорганізація торкнулася й адміністративної палати, що діяла на Буковині. Розташовувалася вона у м. Чернівцях і складалася з однієї секції. До буковинської адміністративної

палати входили: президент, два радники, один прим-референт і один референт* [156].

Згідно із вищезгаданим Законом (ст. 37), на адміністративні палати покладалося здійснення судочинства з питань, що стосувалися діяльності місцевих органів влади [484, с. 176]. Право подати скаргу до адміністративної палати на діяльність або бездіяльність місцевих органів влади мали фізичні та юридичні особи [22, арк. 3; 82, арк. 12]. Адміністративна палата могла скасовувати повністю або частково рішення місцевих органів влади, прийняті всупереч законодавству, та притягувати до дисциплінарної відповідальності представників органів місцевої влади.

5.2 Прокуратура

Важливе місце серед каральних органів належало прокуратурі (паркету*).

Перші роки перебування Буковини у складі Румунії мало, що змінили в системі органів прокуратури краю.

Реорганізація прокуратури Буковини відбулася в ході проведення у 1924 р. судової реформи, яка уніфікувала організацію органів прокуратури по всій країні [439, с. 92–93]. Але на Буковині цей процес завершився лише 11 березня 1925 р. ліквідацією посад прокурорів, які діяли при місцевих судах.

Прокуратура Румунії після судової реформи 1924 р. була організована на основі принципу ієрархічної підлеглості та єдності. Принцип єдності означав, що кожен з чинів прокурорського нагляду діяв не від свого імені, а від імені

*Референт – помічник радника адміністративної палати.

*Дана назва пояснюється тим, що раніше в залі судових засідань крісла прокурорів були на паркеті, а суддів – на спеціальній сцені.

прокуратури, а приписи вищих прокурорів були обов'язковими для виконання підпорядкованими їм нижчими чинами.

У Румунії прокуратура належала до судової гілки влади, але мала при цьому свою особливу організацію, будучи незалежною від судових установ, при яких вона створювалася [498, с. 235]. Прокуратура складалася із спеціального корпусу магістрів (суддів), які діяли при трибуналах, апеляційних палатах і вищій палаті касації та правосуддя. На чолі прокуратури стояв генеральний прокурор вищої палати касації та правосуддя, який був підконтрольний та підзвітний міністру юстиції.

На інститут прокуратури покладался захист державних інтересів, громадського порядку та інтересів осіб, які не могли самі себе захистити (непрацездатних, інвалідів). Прокуратура наділялася також правом загального нагляду та контролю за органами влади, які входили до територіальної юрисдикції відповідних судових установ.

За законом 1924 р. (ст. 44) прокуратура складалася [146]:

1. При трибуналах з однією секцією – з одного шеф-прокурора та одного субститута (особи, яка проходила стажування у прокуратурі, а після його завершення ставала помічником прокурора);
2. При трибуналах з декількома секціями – з одного прим-прокурора та одного прокурора в кожній секції;
3. При апеляційних палатах – з одного генерального прокурора, який призначався із складу радників даної палати, та одного прокурора в кожній секції палати;
4. При вищій палаті касації та правосуддя – з одного генерального прокурора і шести секційних прокурорів (у 1938 р. їх кількість збільшилася до десяти) [150].

До основних обов'язків генерального прокурора належали: участь у розгляді судових справ з правом касаційного оскарження судових рішень з усіх кримінальних справ, які перебували у провадженні вищої палати касації та правосуддя; участь у розглядах справ щодо визначення підсудності між

судами різної інстанції, питання щодо територіальної компетенції судових установ; особиста участь або участь через представника в усіх спільних засіданнях секцій вищої палати касації та правосуддя.

Управління прокуратурою на Буковині здійснювалося генеральним прокурором Чернівецької апеляційної палати, посада якого була введена у 1919 р. Він призначався та звільнявся з посади королівським декретом за поданням міністра юстиції.

Компетенція генерального прокурора Чернівецької апеляційної палати поширювалася лише на адміністративно-територіальний район юрисдикції цієї палати. Він мав право вступити у кожну справу на будь-якому етапі її розслідування чи судового розгляду, а також проводити заміну прокурорів у справах за наявності визначених законодавством підстав. До складу прокуратури Чернівецької апеляційної палати входили, крім генерального прокурора, ще два секційні прокурори (з 1938 р. – після створення при апеляційній палаті кримінальної секції – 3). За результатами діяльності прокурорів генеральний прокурор апеляційної палати складав щорічний звіт, який направляв генеральному прокурору вищої палати касації та правосуддя, а при необхідності – міністру юстиції.

До осіб, які бажали зайняти посаду прокурорів, законодавством Румунії встановлювався ряд вимог: вікова, освітня та політична. Прокурором апеляційної палати міг бути призначений кандидат, який мав чотири роки стажу роботи на посаді президента чи прим-прокурора трибуналу, або вісім років стажу роботи на посаді судді трибуналу чи загальних суддів. Не могли призначатися на посади прокурорів особи, які мали судимість за скоєння злочинів, аморальну поведінку чи перебували у родинних зв'язках із керівництвом даної прокуратури.

Генеральними прокурорами у міжвоєнний період при Чернівецькій апеляційній палаті були Д. Тушинський та Т. Александру. Кількісний склад прокурорів, діючих при трибуналах Буковини, був нестабільний і залежав від наявності коштів у бюджеті. У 1936 р. при Чернівецькій апеляційній палаті

працювали один генеральний прокурор та два секційні прокурори. При Кимпулунзькому, Дорогойському, Хотинському, Радівецькому, Сторожинецькому трибуналах діяли по одному прокурору та помічнику прокурора; при Сучавському трибуналі діяв один прим-прокурор, два прокурори та один помічник прокурора; при Чернівецькому трибуналі діяли один прим-прокурор та чотири прокурори. Усього при трибуналах Буковини на 1936 р. діяло 11 прокурорів і два прим-прокурори [179, с. 93–97]. А у 1938 р. кількість прокурорів при трибуналах Буковини була зменшена (ліквідовано посаду прим-прокурора при Сучавському трибуналі) [182, с. 22].

Юрисдикція прокурорів поширювалася на всі справи, які перебували у компетенції апеляційної судової палати, трибуналів і суду присяжних.

За час перебування Буковини під владою Румунії були дещо розширені процесуальні повноваження прокуратури, порівняно із тими, які вона мала в період перебування краю у складі Австрії. Прокурори отримали право звертатися із клопотаннями про початок проведення слідства та право проводити слідчі дії. Прокурор мав право проводити слідчі дії самостійно до появи на місці події слідчого судді, який далі сам або за допомогою працівників органів судової поліції був уповноважений проводити слідство. Також, згідно зі ст. 66 Кримінально-процесуального кодексу Румунії 1935 р., прокурор у кримінальних справах представляв інтереси держави, підтримуючи державне обвинувачення з правом подавати свої висновки щодо застосування норм будь-якого закону [114]. Протягом судового розгляду справи прокурор мав право заявляти клопотання, а також висловлювати свої міркування щодо клопотань інших учасників, що заносилися до протоколу судового розгляду.

Обсяг здійсненої працівниками прокуратури роботи залежав від обсягу повноважень, якими вони наділялись. Із приходом до влади короля Кароля, починаючи із 1932 р. роль прокуратури дещо зменшилась. Значна кількість справ, що належали до її компетенції, була передана до юрисдикції органів поліції та сигуранци. Нове піднесення органів прокуратури відбулося із

початком устанавлення королівської диктатури у Румунії, яка розширила її юрисдикцію та перетворила у справжній каральний інструмент. Наприклад, якщо у 1932 р. працівниками прокуратури Буковини розглянуто 1624 заяви та доноси про скоєння правопорушень, то у 1937 р. – 2866.

Поряд із прокуратурами, при трибуналах і апеляційній палаті на Буковині діяла Чернівецька фінансова прокуратура [443, с. 36–37]. Знаходилась вона у підпорядкуванні міністра фінансів, і належала до виконавчої гілки влади. Її службовці були адвокатами. Керував нею шеф-прокурор. Працівники фінансової прокуратури призначалися за поданням міністра фінансів королівським декретом [127].

Компетенція фінансової прокуратури охоплювала захист майнових і пов'язаних з ними інтересів держави, судове представництво у справах, предметом розгляду яких виступало державне майно та прирівняні до нього фонди. Фінансова прокуратура також спрямувала свою діяльність на встановлення або підтвердження права власності держави на певні види майна та стягування податкової заборгованості перед державою [398].

Детальне уявлення про діяльність фінансової прокуратури дає дослідження справ, які зберігаються у ДАЧО у фонді № 272 «Чернівецька окружна фінансова прокуратура». Із цих справ видно, що вона захищала майнові та фінансові інтереси державних установ і лише в окремих випадках юридичних осіб. Наприклад, коли це не суперечило державним інтересам, церковних або благодійних фондів (справи №№ 4, 5, 6, 7, 249, 334, 433, 441).

Для виконання покладених на фінансову прокуратуру повноважень її працівники мали право робити запити до всіх органів державної влади та місцевого самоврядування. Працівникам фінансової прокуратури категорично заборонялося брати участь у розв'язанні спорів між фізичними особами. Фінансова прокуратура кожного року звітувала перед міністром фінансів про проведену роботу. Працівники фінансової прокуратури не мали права займатися будь-якою іншою діяльністю, крім викладацької.

Нерідко фінансова прокуратура уповноважувала на захист державних інтересів не тільки адвокатів, а й державних службовців різних органів, що суперечило діючому тоді законодавству про адвокатуру [78, арк. 2, 3]. Так, Чернівецька фінансова прокуратура уповноважила представити інтереси перед судом церковного фонду краю одного з бригадирів лісництва на Буковині. Оскарження даного факту позивачем до Сучавського трибуналу було відхилено на тій підставі, що фінансова прокуратура уповноважена представляти інтереси державних установ, а для цього нею можуть бути залучені державні службовці – фахівці різних галузей (рішення Сучавського трибуналу № R VII 169-24 13 жовтня 1924 р.) [488, с. 339].

Румунські органи прокуратури припинили свою діяльність на Буковині у червні 1940 р.

5.3 Поліція

Відразу після встановлення румунської влади на Буковині були розформовані австрійські поліцейські установи. А забезпечення охорони правопорядку у містах покладалося на військових восьмої дивізії, розташованої у Чернівцях, жандармерію, службовців повітових префектур і поліцейських краю, які раніше працювали в органах поліції за Австро-Угорщини, але присягнули на вірність румунському королю [129, с. 3].

Створення румунських поліцейських органів на Буковині здійснювалось за зразком поліцейських органів, які діяли у старому королівстві. Ще наприкінці 1918 р. було прийнято рішення створити у Чернівцях, Кишиневі та Клузі генеральні субінспекторати поліції. А для забезпечення правопорядку у Чернівцях у грудні 1918 р. була створена міська дирекція поліції, яку в 1923 р. реорганізували у префектуру [37, арк. 1]. Але складна політична ситуація у краї відстрочила процес організації поліцейських

органів на Буковині на румунський лад до початку 1919 р. Тоді почав діяти Чернівецький генеральний субінспекторат поліції у складі двох департаментів.

Правову основу роботи поліцейських органів Буковини в цей час склали закони про поліцію 1903 та 1908 років і спеціальні інструкції з організації роботи городових і секретних агентів Чернівецької дирекції поліції [130, с. 247]. У цих інструкціях зазначалося, що діяльність поліції полягає у попередженні та протидії законними методами діяльності, спрямованій проти монарха, його родини, держави, громадського порядку, громадян та їх власності, розшуку правопорушників, здійснення попереднього слідства [409, с. 151].

Перші роки діяльності організованої на румунський лад поліції Буковини були найбільш складними. Працівників поліції часто звинувачували у зловживаннях, некомпетентності, бюрократичності та зв'язках зі злочинцями [285, с. 3]. Не злюбили поліцію Чернівців, а особливо її першого командувача К. Тарангула (за Австро-Угорщини він також був головою дирекції поліції у 1912 р.) столичні друковані засоби інформації [350, с. 257]. Преса звинувачувала його у ностальгії за австрійським пануванням та зневазі до румунів, про що, на їх думку, свідчила, його кадрова політика. Серед керівних офіцерів поліції за його командування майже не було румунів, а більшість склали євреї. За висновками преси, така кадрова політика стала причиною малоефективної діяльності поліції краю із упровадження політики Румунії до приєднаної провінції. Тому місцева влада вимагала від міністра внутрішніх справ звільнити командувача поліції на Буковині [286, с. 2].

У зв'язку із такою ситуацією, 30 червня 1921 р. був виданий декрет про уніфікацію вимог до персоналу поліції Трансільванії та Буковини. Згідно з даним декретом, перевага при влаштуванні на роботу у поліцію надавалася румунам [468, с. 148]. З метою поліпшення діяльності поліції краю були здійснені кадрові переміни та призначено нового керівника префектури

поліції І. Менеску. З призначенням І. Менеску здійснилася реорганізація структури поліції краю з поділом її на три відділи: кримінальний, адміністративний та з питань, пов'язаних з персоналом [271, с. 1]. Також при префектурі поліції Чернівців було організовано роботу відділу дактилоскопії та фотографування. У префектурі поліції було створено і музей знарядь скоєння злочинів. І. Менеску основну свою увагу спрямував на впровадження румунської мови як обов'язкової для працівників поліції, на що раніше майже не зверталось уваги. Для працівників поліції організовувалися спеціальні безкоштовні курси (в більшості випадків шестимісячні). Після їх завершення всі поліцейські складали екзамен [271, с. 1].

21 липня 1929 р. було прийнято новий закон про створення державної поліції. У Бухаресті утворилась генеральна дирекція поліції. Вона входила до складу міністерства внутрішніх справ і згідно із регламентом про організацію діяльності міністерства внутрішніх справ від 25 січня 1930 р., здійснювала загальне керівництво органами із забезпечення громадської та державної безпеки [409, с. 171].

Очоловав генеральну дирекцію поліції Румунії генеральний директор, якому допомагав генеральний субдиректор. Генеральний директорат поліції складався з дирекції адміністративної поліції, дирекції судової поліції, дирекції поліції сигуранци, інспекторату городової варти та жандармського бюро. Адміністративна поліція мала забезпечити охорону та захист основних прав і свобод громадян, гарантованих Конституцією, стежити за охороною громадського порядку, здійснювати контроль за дотриманням законодавства, попереджувати злочинність. Її ще називали «соціальною поліцією», бо вона постійно контактувала з населенням [468, с. 111]. На судову поліцію покладалося здійснення слідства, розшук злочинців і віддання їх до суду. Сигуранца (інформаційна служба) збирала інформацію про дії, спрямовані проти національної безпеки, про що доповідала вищому керівництву країни.

Законом 1929 р. передбачалася така структура румунської поліції: префектура поліції Бухареста, регіональні інспекторати поліції, квестури поліції у муніципіях, поліція міст-резиденцій повіту, комісаріати або загони поліції міст-нерезиденцій повіту або сіл [45, арк. 4]. Було створено сім регіональних інспекторатів поліції, серед яких один у Чернівцях. Межі його юрисдикції визначалися спеціальним королівським декретом і поширювалися на всі повіти Буковини [23, арк. 7].

Чернівецький регіональний інспекторат поліції організовував і контролював діяльність усієї поліції Буковини. Також ним накопичувалася та аналізувалася інформація про діяльність поліції та стан забезпечення правопорядку у містах краю. Інспекторат складався із трьох департаментів: адміністративної поліції, судової поліції та поліції сигуранци. Очолювали департаменти шеф-комісари. Також при інспектораті діяв контролер з питань діяльності городових. Чернівецький регіональний інспекторат поліції як вища поліцейська установа краю у 1936 р. складався з інспектора, субінспектора, трьох шеф-комісарів, двох комісарів, п'яти помічників комісарів, трьох поліцейських, архіваріуса, секретаря, п'яти дрібних службовців, трьох перекладачів, телефоніста та двох радіотелеграфістів [472, с. 248–249].

Організація поліції у містах залежала від того, чи були вони муніципіями, містами-резиденціями повітів чи містами-нерезиденціями повітів. У муніципіях законом 1929 р. діючі там префектури поліції були перейменовані у квестури поліції. Склалися вони по аналогії з інспекторатами із трьох бюро (адміністративного, судового та сигуранци). Очолював квестуру поліції квестор, якому допомагав секретар, а на чолі бюро були шеф-комісари або комісари. Чернівці були поділені на вісім поліцейських секторів.

У 1936 р. до квестури поліції Чернівців входили квестор, секретар квестури поліції, три шефи бюро (шеф-комісари), чотирнадцять комісарів поліції, дванадцять помічників комісарів, шістнадцять агентів поліції,

архіваріус, перекладач, фотограф та одинадцять працівників допоміжного персоналу. Також до квестури поліції були відряджені чотири комісари, їх помічники, агент поліції та представник допоміжного персоналу [471, с. 248; 472, с. 248–249]. Усього до Чернівецької квестури поліції входило разом із допоміжним персоналом 68 працівників.

У містах-резиденціях повітів на Буковині, були створені поліцейські установи у складі двох бюро (одне для адміністративної та судової поліції, а друге – для сигуранци). Поліцію міста-резиденції повіту очолював шеф поліції, йому допомагав секретар, а бюро очолювали комісари. Персонал поліції визначався величиною території міста та кількістю його населення [110; 111].

На Буковині організація поліцейських органів виглядала так: у столиці краю діяли Чернівецький регіональний інспекторат поліції та квестура поліції Чернівців; поліцейські дільниці були створені у містах-резиденціях повітів Сучава, Сторожинець, Кимпулунг, Радівці; у містах краю діяли ще комісаріати поліції Георгія Гіка Воде, Вашківці, Вижниця, Серет, Гура–Гуморулуй, Пашкань. Загони поліції були створені у Заставні, Орошанах, Солці, Дорнештах, Дарабань, Герці, Михайленях, Савенах, Неполоківцях, Гура Путилей, Вамі тощо [46, арк. 6; 54, арк. 11; 63, арк. 12; 87, арк.2].

При залізничних вокзалах Буковини також діяли поліцейські пункти – при Чернівецькій залізниці, залізничних пунктах Григорія Гіка Воде, Хрещатик, Дарманешть, Адинката, Вижниця, Вашківці, Дорнешти [63, арк. 12; 93, арк. 3]. Особовий склад даних поліцейських пунктів не був чітко визначений та залежав від наявності закладених у бюджеті коштів на фінансування поліцейських органів [43, арк. 159; 56, арк. 227; 61, арк. 19; 64, арк. 10; 65, арк. 4].

Міністр внутрішніх справ мав право створювати спеціальні поліцейські пости і загони, якщо для цього була необхідність, при державних установах за їх клопотанням і за умови їх фінансового утримання [73, арк. 7].

При поліцейських органах для забезпечення громадського порядку створювався відділ городових. Це був спеціально організований озброєний орган поліції, покликаний забезпечити правопорядок і стежити за виконанням діючих нормативних актів у містах. Відділення городових у Чернівцях було створене одночасно зі створенням у краї поліцейських органів і підпорядковувалося воно Чернівецькій дирекції поліції (з 1923 р. – префектурі, а з 1929 р. – регіональному інспекторату поліції). У Чернівцях, крім відділу піших городових, була створена ще секція городової кінноти.

Організація діяльності городових визначалася законодавством про поліцію та спеціальними інструкціями, більшість з яких мали секретний характер, як для агентів сигуранци.

Перші роки після румунської анексії Буковини найважчі в організації діяльності городової варти. На городових покладалися обов'язки, не передбачені законодавством, не було спеціальних приміщень для їхнього розташування, що негативно впливало на організацію їх роботи. Реформування городової варти краю розпочав І. Менеску. Він припинив використання городових не за призначенням. З його ініціативи для городових були проведені курси з історії Румунії, службової діяльності, літератури. За сприянням Менеску городова варта отримала кімнату в приміщенні вокзалу для дислокації своїх співробітників і відпочинку під час несення служби. Кожний городовий носив металевий знак із номером [8, арк. 1–2; 271, с. 1].

Для бажаючих стати городовими передбачалися особливі вимоги (вікові, фізіологічні та соціальні). Так, право бути зарахованим до корпусу городових мали громадяни Румунії, які володіли румунською мовою, віком від 22 р. до 34 р. із відмінною характеристикою, ростом вище 168 см. [51, арк. 120; 88, арк. 4]. Перевагу мали неодружені та вдівці без дітей. Правда, голова дирекції поліції Чернівців міг зарахувати до городових і осіб, які не відповідали вищезгаданим критеріям [130, с. 12]. Остаточне призначення до корпусу городових здійснювалося після одного року служби та складання спеціального екзамену. До цього часу кандидат у городові міг бути

звільнений з роботи без зазначення підстав і без права на оскарження [72, арк. 89]. Для підготовки поліцейських кадрів і городових у Чернівцях діяла школа для підготовки поліцейських [71, арк. 6]. Основним завданням її було «ознайомлення» курсантів із азами поліцейської служби.

Наступне реформування городової варти Буковини відбулося зі здійсненням поліцейської реформи у Румунії в 1929 р. Розширилась її компетенція та зросло число місць обов'язкової дислокації. У законі 1929 р. зазначалося, що охорона громадського порядку та майна у денний та нічний час у муніципіях, міських громадах, пропускних прикордонних пунктах і портах здійснюється городовою вартою (городовими). Це був військово-організований корпус, який складався із: постів, до яких входили один або декілька городових (кількість постів залежала від величини міста); секцій, до яких входили декілька постів. Усі секції городових у повіті утворювали загін городових. Загальне управління городовою вартою здійснював інспектор, який діяв при генеральній дирекції поліції.

При органах поліції Буковини також було створено спеціальний корпус секретних агентів, які знаходилися у прямому підпорядкуванні голови поліції краю, призначалися ним [57, арк. 22]. Умови зарахування до корпусу секретних агентів були майже такі самі, як для городових, крім того, що віковий ценз збільшувався на один рік. Діяльність секретних агентів повністю підпорядковувалася вищому керівництву, на вчинення будь-яких дій, навіть приватного характеру (одруження), була потрібна згода керівництва [130, с. 136]. На секретних агентів покладалися завдання стежити за діяльністю осіб і розвитком подій, які могли загрожувати безпеці держави чи громадян, і доповідати про це вищестоящому керівництву, протидіяти злочинним намірам тощо [55, арк. 192; 68, арк. 40; 69, арк. 4; 130, с. 141–142].

Особовий склад корпусу городових визначався залежно від передбаченого у державному бюджеті фінансування. З 1926 р. по 1934 р. у Чернівецькому повіті діяло 222 городових, з яких 190 – у м. Чернівці, 10 – у

секції Козмень, по 6 – у секціях Гіка-Воде, Заставна, Садгора та чотири по селах. До особового складу городової варти входили: 1 шеф загону, 9 шефів секцій, 12 старших сержантів, 200 городових [20, арк. 2; 66, арк. 8; 74, арк. 8].

Чергові зміни в організації діяльності як городової варти, так і поліції на Буковині відбулися з установленням королівської диктатури в Румунії у лютому 1938 р. 18 липня 1938 р. прийнято новий закон про організацію поліції. Ним передбачалося, що поліція міст у повітах переходила під командування командувача жандармським легіоном, крім поліції міст Бухарест, Олтеніца та Сіная [410, с. 271]. Але такий задум провалився через неможливість знаходження механізму нової реструктуризації поліції та жандармерії, тому вже у лютому 1939 р. поліція вийшла з-під командування жандармерії [274; 291].

Остання реформа поліцейських органів на Буковині в міжвоєнний період відбулася на основі наказу міністра внутрішніх справ Румунії від 1 березня 1939 р. Основна його мета полягала у зміцненні поліцейського апарату шляхом надання його працівникам надзвичайних повноважень для більш ефективного впровадження в життя королівської політики централізації влади на місцях [270, с. 2].

Румунська поліція припинила свою діяльність на Буковині наприкінці червня 1940 р.

5.4 Сигуранца

Особливе місце у системі румунських каральних органів займала таємна політична поліція – сигуранца. Її поява була зумовлена тим, що діюча тоді поліція не справлялася із поставленими перед нею завданнями у боротьбі з антидержавними проявами. Як відзначає румунський дослідник і політик Д. Минтулеску, органи поліції не змогли навіть запобігти селянським

повстанням, які відбулись у Румунії в 1907 році [448, с. 261]. Уперше створення сигуранци передбачалося законом В. Ласкера 1903 р. Але даний закон не визначав чіткої компетенції сигуранци, тому вона фактично існувала лише на «папері». З метою якнайшвидшого встановлення ефективного контролю над політичною ситуацією в Румунії 25 березня 1908 р. було прийнято новий закон про діяльність поліції [448, с. 261] (а не у 1907 р., як зазначає Г. Піддубний [355, с. 87; 336, с. 442]). Ним передбачалося створення нового структурного підрозділу міністерства внутрішніх справ – дирекції поліції та сигуранци. Даним законом визначалися (ст. 5) повноваження сигуранци [468, с. 158].

Після анексії Румунією Буковини юрисдикція сигуранци поширилась і на її територію шляхом утворення там відповідних підрозділів (бригад та спеціальних відділів сигуранци). Формування таких підрозділів на Буковині передбачалося спеціальними інструкціями, які були санкціоновані королівським декретом від 29 січня 1919 р. [361, с. 59]. Даними інструкціями також передбачалося, що розслідування злочинів проти безпеки держави здійснюється органами сигуранци, а підсудні такі справи військовим трибуналам [129, с. 8]. Контролювати діяльність сигуранци у краї уповноважувався міністр-делегат Буковини із резиденцією у Чернівцях [24, арк. 1–3]. У березні 1919 р. органи сигуранци краю були повністю передані під керівництво міністра внутрішніх справ Румунії. Діяльність сигуранци на Буковині із самого початку була спрямована на здійснення контролю за утворенням і функціонуванням засобів масової інформації, політичних партій, культурних організацій. Також до її компетенції належав нагляд за станом справ на кордоні, запобігання більшовицькій та українській агітації [1, арк. 1; 2, арк. 1–2; 361, с. 59].

Новий етап в організації сигуранци на Буковині розпочався з прийняття 1 березня 1919 р. постанови міністерства внутрішніх справ «Про генеральний субінспекторат сигуранци Буковини у м. Чернівці». На підставі даної постанови у березні 1919 р. відбулася реорганізація сигуранци й утворився

регіональний відділ сигуранци. Очолював його регіональний субсекретар, резиденція якого знаходилась у Чернівцях. У підпорядкуванні регіонального відділу сигуранци перебували п'ять спеціальних відділів сигуранци: Чернівецький (Чернівецький та Сторожинецький повіти); Вижницький (Вижницький та Вашківецький повіти); Кіцманський (Кіцманський та Заставнянський повіти); Радівецький (Радівецький, Сиретський, Сучавський, Селятинський та Гура-Гуморський повіти); Кимпулунзький (Кимпулунзький та Ватра-Дорнський повіти) [47, арк. 118; 48, арк. 235].

На момент створення відділів сигуранци на Буковині їх склад був нечисленний. Наприклад, до Чернівецького особливого відділу сигуранци входило сімнадцять службовців; до Кимпулунзького особливого відділу – сім; до Радівецького та Кіцманського особливих відділів – по шість; до Вижницького – п'ять службовців [95, арк. 1]. Починаючи з 20-х років ХХ ст., їх кількість зростає майже в два рази. Наприклад, кількісний склад працівників Вижницького відділу сигуранци у лютому місяць 1920 р. був збільшений до 8 службовців [40, арк. 24]; Кимпулунзького – до 16 службовців [60, арк. 2; 63, арк. 10; 92, арк. 3]; Радівецького – до 13 [59, арк. 6; 46, арк. 3; 59, арк. 8] (пізніше до 18) [63, арк. 11]. Число службовців сигуранци у Чернівцях зросло до 44 [63, арк. 9–10; 94, арк. 17].

Особливі відділи сигуранци склалися із спеціальних агентів сигуранци, перекладачів, копіїстів, дактилоскопістів, а також телефоніста [42, арк. 9]. Так, наприклад Радівецький особливий відділ сигуранци на початку 1921 р. складався із 10 службовців, з яких вісім були спеціальними агентами (один зі спеціальних агентів виконував ще обов'язки секретаря служби), одного перекладача та копіста, який виконував і обов'язки дактилоскопіста [40, арк. 26].

Регіональний субінспектор Буковини був підконтрольний міністру внутрішніх справ та директору поліції сигуранци Румунії [432, с. 16–17]. Регіональний інспекторат сигуранци Буковини складався з двадцяти семи службовців (серед них: генеральний субінспектор (Д. Думітреску), голова

(шеф) служби, комісар сигуранци, чотири субкомісари, три перекладачі, дванадцять агентів, два сержанти, два дрібних службовці, один камерист) [55, арк. 68].

У такому складі відділи сигуранци діяли до 21 липня 1929 р., коли був прийнятий закон «Про створення державної поліції». Поліцейська реформа 1929 р. стосувалась і реорганізації сигуранци. Сигуранца знову не відокремлювалася від загальної поліції як окремо існуючий орган [206]. Вона входила до генеральної дирекції поліції, а для управління нею була створена дирекція поліції сигуранци зі спеціальними повноваженнями, до яких належали: аналіз і узагальнення інформації, отриманої від органів, підпорядкованих їй з питань, що стосувалися безпеки держави; розробка та забезпечення органів сигуранци спеціальними інструкціями з організації їх роботи; організація заходів із забезпечення громадського порядку на вимогу уповноважених на те органів (міністерства внутрішніх справ, міністерства війни тощо); дослідження інформації із преси як румунської, так і зарубіжної, що стосувалася національної безпеки з правом заборони її розповсюдження; стеження за перебуванням і переміщенням іноземців на території Румунії з правом їх екстрадиції; ведення архівів з питань діяльності сигуранци [50, арк. 13–41; 98, арк. 78–81].

Дирекція поліції сигуранци складалася з двох відділів: відділу інформації та відділу контролю за іноземцями. Очолював дирекцію поліції сигуранци директор, якому допомагав субдиректор. Першим директором сигуранци румунського королівства був призначений Е. Крістеску. У 1934 р. головою сигуранци призначено М. Морuzова. Голова сигуранци був членом європейської інтернаціональної комісії поліції, яка періодично збиралась у Гаазі [409, с. 180].

У квітні 1931 р. сигуранца зазнала нової реорганізації: замість бригад сигуранци було створено корпус детективів із завданням збору інформації, яка стосувалася національної безпеки держави, профілактики та розслідування злочинів. Однак корпус детективів не відповідав отриманій

назві, яка відрізнялася і від поставлених перед корпусом завдань, і від реального складу корпусу, до якого входили не лише детективи, а й агенти поліції [448, с. 270].

З моменту утворення і до 1939 р. корпус детективів перебував під керівництвом В. Іонеску, а з 1939 р. до серпня 1940 р. ним керував Н. Штефенеску [491, с. 111]. Корпус детективів прямо підпорядковувався дирекції поліції сигуранци, будучи її місцевим інформаційним органом [409, с. 188]. Він складався із груп, секцій, бригад і бюро. Усього було утворено чотири групи, кожна з яких мала свою сферу діяльності. Наприклад, перша група стежила за діяльністю правих та ультраправих політичних сил, за релігійними сектами, які офіційно не були визнані державою, за франкомасонськими організаціями тощо; друга група (мобільна) контролювала розслідування різних злочинів, а з 1938 по 1940 рр. стежила за діяльністю єврейських організацій, проведенням комуністичної агітації та діяльністю релігійних сект; третя група займалася діяльністю політичних партій національних меншин, які підозрювались у проведенні антидержавної політики; четверта група до 1938 р. спостерігала за діяльністю лівих політичних сил, веденням комуністичної пропаганди та забезпечувала охорону королівської родини. При квестурах поліції створювалося спеціальне третє бюро сигуранци, а в органах поліції міст-резиденцій повітів друге бюро сигуранци, на чолі яких були шеф-комісари або комісари [448, с. 271–272].

При органах сигуранци Буковини діяла велика кількість таємних агентів та інформаторів [45; 84–86; 89–91]. Інформатори сигуранци за свою діяльність отримували платню, яка залежала від особи інформатора, його освіти, віку. Платня штатних інформаторів органів сигуранци коливалася в середньому в межах 1500–3000 лей за місяць [53, арк. 67, 90, 101; 55, арк. 192].

Сигуранца стала основним інформативним органом держави, девізом діяльності якого було: «знати все, бути повсюди та при тому не проявляти

себе». Тому кадровий відбір до органів сигуранци був одним із найсуворіших у державі. У сигуранці мали працювати найкращі поліцейські, які зарекомендували себе як високоморальні, освічені в галузі конституційного права, економіки та в особливостях проведення революційної діяльності, щоб могли ефективно протидіяти таким проявам. Агенти сигуранци обов'язково мали володіти декількома мовами [49, арк. 46]. Так, на Буковині більшість агентів сигуранци володіли французькою, німецькою та російською (точніше, українською, але чомусь румунська влада не хотіла відзначати даний факт) мовами про, що свідчать списки агентів, які успішно пройшли службову атестацію з володіння іноземними мовами [44, арк. 8–11; 97, арк. 547]. Також заборонялося, щоб в органах сигуранци працювали близькі родичі. Але, незважаючи на дану заборону, на Буковині більшість дружин керівного складу сигуранци краю була працевлаштована в органах сигуранци у якості інформаторів, агентів сигуранци, телефоністів або копіїстів [55, арк. 7–9; 468, с. 158–159].

Поліція сигуранци у міжвоєнний період відіграла одну із головних ролей у забезпеченні безпеки румунської держави. Її компетенція майже не обмежувалася законодавством. Але через постійні непорозуміння та інтриги (особливо за управління нею п. Морозовим), між керівництвом сигуранци та іншими спеціальними службами розвідки і контррозвідки довір'я населення до неї зменшилось, а робота її стала малоефективною. Сигуранцу дуже часто звинувачували у протиправних діях проти громадян. З цим можна погодитись, адже для виконання своїх завдань її працівники майже не були обмежені у повноваженнях. За міжвоєнний період чимало буковинців постраждали через беззаконня сигуранци будучи незаконно звинуваченими у антидержавних діях проти Румунії лише за те, що вони чимось не вгодили працівникам сигуранци [96, арк. 90]. Про злочинства сигуранци писав румунський демократ К. Фор, присвятивши цьому окреме дослідження, що було надруковано кількома європейськими мовами [355, с. 94].

Сигуранца припинила свою діяльність на Буковині наприкінці червня 1940 р.

5.5 Жандармерія

Після установа румунської влади на Буковині боротьба зі злочинністю на селі, як і раніше покладалася на жандармерію (сільську поліцію) [325, с. 209; 16, арк. 10]. Процес створення та діяльності жандармерії на Буковині почав регламентуватися румунським законом від 15 листопада 1918 р. «Про створення корпусу сільської жандармерії Румунії» [500, с. 87; 282; 283]. Але бажання румунської влади якнайшвидше розповсюдити свій вплив на буковинські села при відсутності достатнього кадрового забезпечення жандармського корпусу краю зумовило грубі порушення законодавства про жандармерію. Наприклад, королівським декретом № 3795/1918 дозволялося пряме зарахування до жандармського корпусу кандидатів без спеціальної підготовки та навчання [25, арк. 1].

Найбільше не вистачало на Буковині офіцерів і унтер-офіцерів. Для подолання даної проблеми королівським декретом № 1198 на офіцерські посади дозволялося зараховувати офіцерів жандармерії, артилерії, кінноти, інфантерії, які раніше відбували службу в Австро-Угорській імперії. Кандидати на посади лейтенанта та молодшого лейтенанта жандармерії мали бути не старші 30 років, а на посаду капітана – не старші 35 років. На надстрокову службу в жандармерію зараховувалися кандидати, які раніше служили в жандармерії, терміном на п'ять років з правом продовження служби до виповнення їм 50 років, але кандидат до жандармерії не мав бути старшим 42 років. Також на зарахування на строкову службу терміном на три роки мали право діючі унтер-офіцери кінноти, піхоти та артилерії, не старші 32 років. Унтер-офіцери для зарахування до жандармерії також мали

подавати довідки про стан здоров'я, мати початкову освіту, зріст не менше 160 см. та довідку від префектури про морально-етичну поведінку.

Жандармам заборонялося відбувати жандармську службу, незалежно від рангу, у місцевостях, де вони мали власні інтереси та родинні зв'язки, їм заборонялося займатися будь-яким видом комерційної діяльності. Заробітна плата для офіцерів установлювалась у межах, передбачених бюджетом, але вона ні в якому разі не могла бути меншою, ніж заробітна плата в інших родах військ. Заробітна плата старших унтер-офіцерів для Буковини залежно від рангу в перші роки після анексії була встановлена у розмірах від 318 до 366 лей (636–732 у кронах), для молодших унтер-офіцерів заробітна плата коливалася залежно від рангу та посади від 270 до 294 лей (540–588 у кронах), а сержант-інструктор мав заробітну плату у розмірі 246 лей (492 крони). Жандармам гарантувалося забезпечення житлом у місцях проходження служби, оплата відряджень і транспортних витрат, а також право на пенсійне забезпечення.

Командував жандармерією з перших днів після встановлення румунського панування на Буковині лейтенант (локотинент) Дан Раду. А у грудні 1918 р. подальшу організацію жандармерії на Буковині міністерством внутрішніх справ було покладено на підполковника Стерче, чим він займався до грудня 1919 р.

26 квітня 1919 р. було утворено окремий жандармський батальйон для Буковини [409, с. 152; 17, арк. 5]. 1 травня 1919 р. королівським декретом він частково реорганізований у батальйон жандармерії «Молдова» [462, с. 70]. На нього покладался обов'язок здійснення поліцейських повноважень на всій території Буковини. Батальйон складався з чотирьох жандармських рот (вони дислокувалися у Сторожинці, Чернівцях, Кимпулунзі-Молдавському та Радівцях), однієї роти забезпечення, 12 взводів, 25 відділів, та 206 жандармських постів [29, арк. 5; 409 с. 143]. Усього до жандармського батальйону «Молдова» входили 21 офіцер та 1258 жандармів [17, арк. 5; 442, с. 43].

15 листопада 1920 р. жандармський батальйон «Молдова» був реорганізований у десятий жандармський полк [4, арк. 12, 15]. У 1921 р. його включили до другої жандармської бригади (всього їх у Румунії було три). До складу десятого Чернівецького жандармського полку входили Чернівецька, Сторожинецька, Радівецька, Кимпулунзька, Дорогойська, Хотинська та Бістрицька роти жандармів [409, с. 144, 153].

Основними завданнями жандармського корпусу Буковини були: забезпечення внутрішньої безпеки краю, запобігання та протидія терористичним актам, спрямованим проти військових, національних лідерів і представників державного апарату управління, боротьба з економічним шпигунством і антирумунською політикою [6, арк. 1–2; 11, арк. 1].

Характерною рисою розвитку жандармерії Румунії є кількісне її зростання. Так, якщо на 1 квітня 1920 р. у Румунії налічувався 27401 жандарм, то вже на 1 квітня 1921 р. жандармський корпус складався із 31057 жандармів [442, с. 51; 450, с. 85].

Румунська влада велику увагу звертала і на якісну підготовку кваліфікованих кадрів для жандармського корпусу. На базі школи для підготовки жандармів, створеної ще за Австро-Угорської імперії в Орадії (місто в Румунії), румунська влада 1 листопада 1919 р. створила нову жандармську школу. З 1 вересня 1920 р. вона була перетворена у школу з підготовки шефів жандармських постів для всієї держави. Полкові жандармські школи були ліквідовані [442, с. 50]. Питаннями підготовки, освіти, утримання й озброєння жандармерії Румунії займався створений у 1921 р. консультативний комітет жандармерії.

На Буковині професійній підготовці жандармів також надавалася велика увага. Наприклад, підвищення професійного рівня жандармів краю проводилося щоденно у формі занять з розв'язання практичних завдань з їх діяльності, вивчення законодавства, фізичної підготовки. Кожної суботи жандарми звітували про свою діяльність перед командуванням. Весь цей процес знаходився під постійним контролем Чернівецького регіонального

інспекторату жандармерії, який видавав спеціальні директиви для службового користування, де до дрібниць описувалось, як діяти жандармам у різних ситуаціях [128, с. 106]. Попри це, жандарми при виконанні своїх обов'язків дуже часто порушували гарантовані законодавством права та свободи громадян. Найбільше на Буковині своїми незаконними діями прославився жандармський полковник Ш. Шкіпор, про якого говорили, що він перетворив Буковину на африканську колонію. Ш. Шкіпор поводився з людяністю, як із «неграми» [25, арк. 1].

З метою підвищення професійного та морального рівня жандармів з 1 грудня 1922 р. в Орадії започатковано видання газети для жандармів «Revista jandarmului» («Часопис жандарма»). Постійна увага приділялася жандармами співпраці із населенням для виявлення терористичних організацій, які мали у своєму розпорядженні зброю та вибухові речовини та діяли на Буковині [4, арк. 15]. За сприяння у розкритті таких злочинів або надання інформації про володіння зброєю чи вибуховими речовинами надавалася грошова винагорода у розмірі до 10000 лей [256, с. 2].

Прийняття Конституції 1923 р. змусило внести певні зміни в організацію роботи жандармерії. При кожній бригаді жандармів було створено мобільну групу. Також було створено генеральні субінспекторати, а жандармські інспекторати перейменовано у регіональні. Внаслідок даної реорганізації утворилися три генеральні субінспекторати. До Східного входив Чернівецький регіональний інспекторат жандармерії [442, с. 59].

Враховуючи досвід жандармерії європейських країн, румунський парламент 23 березня 1929 р. спромігся прийняв новий Закон про організацію сільської жандармерії. Згідно із цим законом і Статутом сільської жандармерії від 20 липня 1929 р., сільська жандармерія визначалась як : «військово-організований корпус, створений з метою нагляду у сільських громадах за дотриманням громадської безпеки та виконання інших покладених законодавством обов'язків із підпорядкуванням міністерству внутрішніх справ, а також органам місцевої влади у визначених випадках»

[451, с. 353]. Як військові, жандарми були підконтрольні також міністерству війни (в подальшому перейменовано у міністерству національної безпеки). Цим законом також створено нову організаційну ланку управління жандармерією із центром у Бухаресті – Генеральний інспекторат жандармерії.

Закон 1929 р. підпорядкував жандармерію міністерству внутрішніх справ з питань, які стосувалися забезпечення громадської безпеки, міністерству юстиції з питань про застосування законодавства, міністерству війни з питань організації, озброєння та дотримання військових регламентів [450, с. 92–93]. Зліквідувалися жандармські бригади та полки, а роти були перейменовані у жандармські легіони.

Служба у жандармерії вважалась однією із найнебезпечніших професій (це підкреслив у своєму виступі в румунському парламенті 6 березня 1929 р. депутат Д. Іонеску, вказавши, що під час Першої світової війни загинуло приблизно 300 жандармів, а від об'єднання Румунської держави 1918 р. – 145 жандармів, 22 з яких на Буковині та в Ардялі [450, с. 91]).

Територіально жандармерія складалася з постів, відділів, легіонів, інспекторатів і генерального інспекторату сільської жандармерії.

Пости жандармів охоплювали від однієї та більше сільських громад і склалися з одного старшого жандарма поста і підпорядкованих йому жандармів (до п'яти, хоча законодавством 1918 р. передбачалося не більше трьох). Пости були пішими, кінними, на велосипедах, мотоциклах або змішаними. Наприклад, у Чернівецькому повіті на 1923 р. налічувалося 27 жандармських постів, але їх кількість постійно змінювалась [29, арк. 3].

Жандармський відділ складався із жандармських постів, що входили до однієї волості.

Жандармський легіон складався із жандармських відділів одного повіту. Очолював його діючий офіцер жандармерії у званні капітана або майора.

Управління жандармерією на регіональному рівні покладалося на інспекторат жандармерії. Складався він із декількох жандармських легіонів, а

управляв ним підполковник або бригадний генерал за допомогою офіцерів, яких могло бути від двох до п'яти [115, с. 274].

Загальнодержавне командування жандармерією здійснювалося Генеральним інспекторатом жандармерії. Очолювати його міг тільки представник вищого офіцерського складу із званням генерала дивізії або бригади. Генеральний інспектор жандармерії призначався королівським декретом за поданням міністра внутрішніх справ при погодженні із міністром війни.

Для Буковини законом 1929 р. створено другий інспекторат Чернівецької сільської жандармерії. До його складу входили взвод кадрового забезпечення інспекторату та сім жандармських легіонів (Кимпулунзький складався із 4 відділів та 18 постів; Сучавський – 3 відділів та 16 постів; Радівецький – 3 відділів та 16 постів; Сторожинецький – 4 відділів та 20 постів; Чернівецький – 5 відділів та 25 постів; Дорогойський – 6 відділів та 25 постів та Байський – 5 відділів та 26 постів) [442, с. 55]. Пізніше для міста Чернівці було створено окремий жандармський легіон, а замість Байського легіону створений Хотинський (у ньому єдиному в січні 1937 р. діяли 2 моторизовані патрулі).

Прийнятий у 1929 р. статут сільської жандармерії розширив коло соціальних гарантій діяльності жандармів. Серед них – стабільність несення служби, рівний доступ до кар'єрного росту, відшкодування збитків, зазнаних у зв'язку з виконанням професійних обов'язків, право на пенсійне забезпечення (для унтер-офіцерів воно наставало за наявності 25 років стажу або досягнення 50 років незалежно від рангу), спрощення процедури отримання дозволу укласти шлюб тощо [144].

Законодавством про жандармерію 1929 р. установлювалися нові вимоги до кандидатів, які бажали служити у жандармерії. Наприклад, для отримання офіцерської посади лейтенанта кандидат мав бути не старшим 30 років, мати дворічний стаж служби в діючій армії та отримати відповідні рекомендації від командування, де раніше служив. А зарахування до офіцерського складу

жандармерії здійснювалося після закінчення офіцерської школи та проходження однорічного стажування королівським декретом (переваги мали ліценціати та доктори права). У деяких випадках дозволялося заповнювати вакансії в жандармському корпусі надстроковиками, які мали мати не більше 25 р. і бути громадянами Румунії, мати відбуту військову службу у званні капрала або сержанта, закінчену початкову чотирирічну школу, відповідні фізичні дані та поведінку. Для остаточного зарахування кандидати мали пройти підготовчу школу для жандармів і рік стажування при жандармських постах. Жандарми допускалися до виконання покладених на них повноважень лише після складання службової присяги [139].

Починаючи 1931 р. чисельність жандармського корпусу стала зменшуватися. Так, на 1 січня 1931 р. до корпусу сільської жандармерії входило 19070 жандармів, з яких 323 офіцери, 7878 – унтер-офіцери-надстроковики, 10820 – строковики та 49 – цивільні працівники, що було майже наполовину менше, ніж у 1922 р. [442, с. 56]. Але, вже 1 січня 1935 р. кількісний склад жандармського корпусу налічував 36849 жандармів, з яких 993 були офіцерами.

Жандармерія підпорядковувалася наказам міністра внутрішніх справ, генеральній дирекції поліції, префекту повіту, прим-претору (для сільських громад), регіональному інспекторату поліції, квестурам і комісаріатам поліції.

У 30-х роках ХХ ст. зазнала змін також система підготовки жандармів. Для отримання чергового звання або звання офіцера вони мали пройти спеціальну підготовку в офіцерській школі. Зарахування до офіцерської школи здійснювалося за відповідними рекомендаціями та при успішному складанні спеціального екзамену на конкурсній основі. Екзамен складався у письмовій формі за спеціальною програмою генерального інспекторату сільської жандармерії, яка містила питання про діяльність жандармерії у період мобілізації, структуру поліцейських органів Румунії та європейських країн, із соціології злочинності, структури та діяльності пенітенціарних

установ, політичних питань діяльності держави. Обов'язковим (особливо для офіцерського складу жандармерії) було знання іноземних мов. Навчання у спеціальних школах офіцерів жандармерії тривало десять місяців, але перед тим кандидати мали закінчити офіцерську школу та здобути, як мінімум, диплом бакалавра. Особливу роль у підготовці офіцерів відіграла відкрита у 1932 р. під патронатом командувача генерального інспекторату сільської жандармерії бригадного генерала К. Думітреску офіцерська школа, яка вважалась однією із найкращих тоді у Європі.

У випадках кадрового недоукомплектування жандармерії міністр внутрішніх справ за погодженням із міністерством національної безпеки міг зараховувати до жандармського корпусу військовослужбовців. Королівським Декретом, опублікованим у «Офіційному віснику» від 16.05.1931 р., жандармські батальйони, які з 1921 р. знаходились у підпорядкуванні міністерства війни, перейшли під командування Генерального інспекторату жандармерії з підпорядкуванням міністерству юстиції. Серед тих, що перейшли під нове командування, був четвертий жандармський батальйон, розташований у Чернівцях (всього в Румунії на той момент діяло 11 таких батальйонів). До батальйону входило приблизно 25-30 офіцерів, 20-25 унтер-офіцерів – надстроковиків і приблизно 1000 жандармів. У 1932 р. в Чернівецькому батальйоні служило 1020 жандармів [450, с. 100].

До речі, за якістю підготовки жандарми Буковини були одними із найкращих у Румунії. Про це свідчать проведені у першій декаді жовтня 1932 р. військові навчання серед жандармів Румунії. На них чернівецькі жандарми показали себе одними із найкращих [451, с. 101].

У 1936 р. з метою забезпечення правопорядку на залізницях також було створено окремий жандармський легіон.

Нові зміни в організації жандармерії внесла адміністративна реформа 1938 р., коли було створено десять жандармських інспекторатів, що отримали назву області (цинута), де вони знаходилися. Так утворився Сучавський регіональний інспекторат жандармерії із центром у Чернівцях

структурними підрозділами його стали жандармські легіони, розташовані у Чернівцях, Сторожинці, Радівцях, Кимпулунзі, Сучаві, Дорогої та Хотині [442, с. 60].

Складна міжнародна ситуація у світі та внутрішньополітична нестабільність усередині держави на початку 1939 р. примусила парламент Румунії прийняти 3 червня 1939 р. новий закон про організацію жандармерії [138]. Сільська жандармерія визначалася в ньому як військове формування, створене з метою забезпечення державної безпеки у сільських громадах, охорони правопорядку.

Було встановлено, що постами мають право командувати жандарми у ранзі не нижче старшини, а всі легіони у межах області утворювали жандармський полк, який міг очолювати офіцер у званні не нижче полковника або підполковника. Офіцерами та унтер-офіцерами могли бути призначені особи, які закінчили жандармські школи. Також унтер-офіцери мали бути етнічними румунами, мати зріст не менше 165 см. і пройдене дворічне стажування.

У даний період почали створюватися добровільні легіони жандармів, які потім перетворилися у добровільні школи з підготовки жандармів. Навчання у них тривало рік, закінчувалося складанням екзамену, після чого найбільш здібні могли продовжити навчання у жандармських школах, а решта зараховувалися до жандармського корпусу [442, с. 60].

З початком Другої світової війни діяльність жандармерії була інтенсифікована. Вона мала забезпечувати правопорядок, брати участь в охороні кордонів та боротьбі зі «шпигунством». Із 1 вересня 1939 р., спочатку під виглядом військових навчань, було проведено тотальну мобілізацію до жандармерії, складено військові плани з оборони країни у випадку війни, в яких захист кордонів Буковини покладався на жандармерію. Але міжнародна ситуація, яка склалася навколо Румунії, та оголошений їй ультиматум з боку Радянського Союзу змусили румунську владу залишити Буковину і провести термінову евакуацію органів місцевої влади на підставі

королівських розпоряджень від 28 червня 1940 р. Було проведено й евакуацію жандармерії: Чернівецький «легіон» був передислокований у Радівці, Хотинський – у Дорогой, Сторожинецький – у Гура-Гуморулуй, четвертий батальйон та 10 полк – до Ватра Дорней.

Висновки до 5 розділу:

1. В перші роки панування Румунії на Буковині не вдалося створити належно організовану судову систему. Цьому перешкоджала відсутність у краї апеляційної палати, не врегульований законодавчо порядок касаційного оскарження судових рішень і вироків, схвалених судами Буковини. Такий стан справ, а також недосконале законодавство змусили румунську владу здійснити судову реформу 1924 р., внаслідок якої на Буковині почала функціонувати п'ятирівнева судова система, що складалася з місцевих судів (мирових), трибуналів, судів присяжних, апеляційних палат і вищої палати касації та правосуддя. Така організація судової системи діяла на Буковині до 1938 р., коли був ліквідований суд присяжних.

2. Крім судів загальної юрисдикції, на Буковині діяли і спеціалізовані суди (трудовий, військовий, адміністративний). Створення у липні 1933 р. трудового суду на Буковині відкрило перед мешканцями краю деякі додаткові можливості захисту гарантованих їм законодавством трудових прав, що було майже неможливо зробити раніше через перевантаженість загальних судів і віднесення даної категорії справ до другорядних. Військовий трибунал на Буковині, отримавши майже необмежену юрисдикцію, став гарантом узаконення діяльності каральних органів краю, зусилля яких спрямувалися на подолання антирумунських настроїв на Буковині будь-якими засобами (особливо у період королівської диктатури). Адміністративні палати були покликані здійснювати судочинство з питань, що стосувалися діяльності місцевих органів влади та

управління, будучи тим самим уповноваженими стежити за забезпеченням законності при здійсненні влади на місцях, але, зважаючи на державну політику, їх діяльність була малоефективною.

3. У румунському законодавстві, на відміну від австрійського, регулювання діяльності органів прокуратури було майже відсутнє до реформ 20–30 рр. ХХ ст. Румунське законодавство міжвоєнного періоду не давало навіть визначення понять «прокуратура», «прокурорська діяльність». Ретроспективно можна визначити румунську прокуратуру як каральний орган, створений при судах, але незалежний від них, завданням якого був нагляд за дотриманням законодавства під час правосуддя, захист і представництво інтересів держави, здійснення нагляду за органами слідства з правом здійснювати власні слідчі дії.

4. Встановлення румунської влади на Буковині супроводжувалося ліквідацією діючих у краї австрійських поліцейських органів та створенням нових, на зразок тих, які діяли у старому королівстві. Органи поліції, як гарант забезпечення правопорядку у країні, після приєднання до Румунії нових територій восени 1918 р., були наділені широким колом повноважень, що надавало їм можливість зловживати своїм становищем. З метою подолання таких явищ у діяльності поліції румунська влада у 1929 р. провела поліцейську реформу. Завдяки цьому були конкретизовані повноваження поліції за напрямками її спеціалізації на адміністративну, судову та сигуранцу (таємну).

ВИСНОВКИ

1. Наближення поразки Австро-Угорщини в Першій світовій війні восени 1918 р. дало змогу українцям і румунам Буковини активізувати боротьбу за своє право на самовизначення. Великим досягненням для українців краю стало встановлення мирним шляхом української адміністрації в північній частині Буковини. Це уможливило для них державне самовизначення та об'єднання з іншими українськими землями в єдиній українській державі, що задекларувало Віче 3 листопада 1918 р. Але окупація території Буковини румунськими військами в листопаді 1918 р. знищила всі надії на втілення цієї можливості у життя. Із підписанням Сен-Жерменського мирного договору Румунії було передано всю територію Буковини, а пізніше це визнано й іншими міжнародними договорами. Під румунським пануванням українська частина буковинського краю перебувала до 28 червня 1940 р.

2. У 1918–1940 рр. на Буковині за румунським зразком була сформована система органів адміністративного управління, самоврядування та каральних органів. Королівську Румунію досліджуваного періоду неможливо назвати «правовою державою», незважаючи на те, що в її конституційних актах було задекларовано принципи організації влади, характерні для правових держав. Згідно з Конституціями 1866, 1923 і 1938 р., було закріплено принцип поділу влади на три гілки, але більшість важелів впливу були в короля. До правління Кароля II королі ними не «зловживали», що надавало румунському королівству видимість конституційної монархії. Після прийняття Конституції 1938 р. королем Румунії було обмежено законодавчі повноваження парламенту, позбавлено його права впливати на діяльність уряду.

Буковина була представлена і в румунському парламенті, і в уряді обраними від краю депутатами, сенаторами та призначеними міністрами.

Попри малу кількість, вони все ж відстоювали інтереси краю під час проведення різноманітних реформ. Представники від Буковини були й у найвищій судовій інстанції Румунії – вищій палаті касації та правосуддя.

3. Для періоду 1918–1940 рр. характерна була тенденція до створення сильної вертикалі місцевих органів виконавчої влади, які мали контролювати функціонування усього місцевого апарату та органів місцевого самоврядування. Розвиток місцевої румунської адміністрації на Буковині характеризувався передусім втіленням у життя інтересів королівства. Від самого початку такі завдання були покладені на міністрів-делегатів Буковини, які мали запровадити румунський порядок владарювання у краї замість австрійського, скасувати автономію, якою Буковина володіла раніше. Спеціальним органом для ліквідації австрійської спадщини на Буковині стала комісія з питань уніфікації австрійських адміністративних установ. Виконавши своє завдання, вона передала управління центральним урядовим органам у Бухаресті.

4. Проведена в 1925 р. адміністративна реформа на місцях призвела до концентрації влади в руках місцевих виконавчих органів (префектів, субпрефектів, преторів, нотарів). Усі місцеві органи виконавчої влади були підзвітні та підконтрольні міністерству внутрішніх справ. У своїх територіальних громадах вони мали фактично необмежену компетенцію, окрім питань фінансового життя краю. Але адміністративна реформа 1938 р., яка супроводжувалась ліквідацією місцевих рад усіх рівнів, наділила їх і такими функціями. Установлення королівської диктатури та передача влади в областях королівським резидентам означали завершення процесу централізації влади. Основними ознаками румунського управління на Буковині були: румунська урядова мова, румуномовні урядові чиновники і загальнорумунська законодавча база. Жоден із представників українського населення Буковини не посідав помітної посади в області та повітових урядових установах.

5. На основі румунського законодавства 1918–1940 рр. на Буковині сформувалась нова система органів самоврядування. Австрійська система органів місцевого самоврядування, яка гарантувала місцевим територіальним громадам широку автономію, була ліквідована. Введена 1925 р. на Буковині нова організація органів місцевого самоврядування повітових і громадських рад (міських і сільських) значно обмежила їх компетенцію. Вищий рівень органів місцевого самоврядування на Буковині становили повітові ради, яких на Буковині налічувалось п'ять (Чернівецька, Сучавська, Сторожинецька, Радівецька та Кимпулунзька). Повітові ради уповноважувалися вирішувати будь-які питання повітового значення, але все це мало лише декларативний характер. Насправді повітові ради були лише механізмом втілення в життя на повітовому рівні політики центральних та місцевих органів виконавчої влади. Органи самоврядування в міських та сільських громадах очолювали примарі. Вони, як голови міських та сільських рад, були уповноважені організувати роботу рад, представляти інтереси громад, контролювали діяльність усіх посадових осіб, що були їм підзвітні, а в разі потреби – притягували винних до відповідальності. Загалом примарі були лише знаряддям контролю органів виконавчої влади за діяльністю місцевих громад. Органами самоврядування в міських та сільських громадах Буковини були їхні ради. Окремий статус (муніципія) у міжвоєнний період одержали Чернівці. Внаслідок цього вони вийшли з-під юрисдикції місцевих адміністративних органів і перейшли в підпорядкування міністра внутрішніх справ, що дозволило більш ефективно здійснювати міське самоврядування. Склад громадських рад був пропорційний кількості населення відповідних громад. Зі свого складу ради обирали постійні делегації (виконавчі органи рад), а з 1929 р. по 1931 р. – і примаря (окрім ради муніципія). Компетенція органів громадського самоврядування стосувалася винятково місцевих питань (громадське майно, розвиток освіти, охорона здоров'я, будівництво, дороги, мости, нагляд за торгівлею і наймом), але її реалізація повністю залежала від повітових адміністрацій, які могли ініціювати процедуру

дострокового припинення повноважень рад, що широко застосовувалось. До того ж рішення громадських рад не були остаточні та могли бути оскаржені в судах, префекту або міністру внутрішніх справ. Фактично органи самоврядування в міських та сільських громадах Буковини, як і повітові, були знаряддям втілення в життя політики місцевих органів виконавчої влади (префекта, претора).

6. Встановлення румунської влади на Буковині супроводжувалося реформуванням наявної у краї австрійської судової системи на зразок тієї, яка існувала у старому королівстві. Вперше за всю історію краю 1919 р. в Чернівцях було створено апеляційну палату – вищу судову установу на Буковині. У подальшому саме вона відіграла основну роль у процесі здійснення уніфікації законодавства. З метою уніфікації судової системи старого королівства та приєднаних у 1918 р. територій в 1924 р. була проведена судова реформа. На Буковині було встановлено п'ятирівневу систему судових органів, що складалась із місцевих (мирових) судів, трибуналів, суду присяжних, апеляційних палат і вищої палати касації та правосуддя. Проведена судова реформа дала змогу румунській владі пришвидшити процес румунізації діючих на Буковині судових органів. Особливістю розвитку судової системи Буковини в міжвоєнний період стало збільшення кількості судових установ: кількість діючих у краї трибуналів зросла від двох до п'яти, а кількість місцевих судів не була стабільною і залежала від наявності коштів у бюджеті. Важливе місце в системі судових органів краю займали суди (палати) присяжних, які діяли при трибуналах краю до 1938 р. До юрисдикції судів присяжних належав розгляд кримінальних справ і справ, пов'язаних із політичними злочинами та деліктами у сфері діяльності преси. Суди присяжних були найбільш демократичним елементом здійснення правосуддя, що давало змогу в багатьох випадках уникнути суддівського свавілля. Особливістю судової системи стало створення спеціалізованих судів – адміністративного, трудового та військового. Адміністративний суд був створений з метою

подолання управлінського свавілля. На Буковині він запрацював одним із перших у Румунії. Його юрисдикція поширювалась на справи, які виникали між представниками місцевої влади, фізичними та юридичними особами. Але, враховуючи той факт, що призначення до цього суду здійснювали урядові органи, їхній вплив на процес правосуддя був далекий від «справедливого». Можливість цього суду бути незалежним від центральних органів влади зникла з установами королівської диктатури в Румунії 1938 р. Трудові суди було створено 1933 р. за зразком діючого за часів австрійського панування на Буковині промислового суду. Специфікою організації їхньої роботи було залучення до розгляду справи радників судів і засідателів, яких сторони самі могли обирати, що надавало судовим процесам демократичності. До юрисдикції військового суду належали справи про правопорушення військовослужбовців або всіх інших осіб, якщо вони загрожували державній безпеці. Під час запровадження військового стану військовий суд міг розглядати всі категорії справ. Склад суду був із військових офіцерів.

7. Прокуратура діяла при апеляційних палатах і трибуналах. Прокурори були прирівняні у статусі та рангах до суддів. Основні їхні повноваження: представляти інтереси держави, здійснювати слідство, загальний нагляд та підтримувати державне обвинувачення в суді. Керував органами прокуратури Буковини генеральний прокурор Чернівецької апеляційної судової палати, який був підконтрольний і підзвітний генеральному прокурору вищої палати касації та правосуддя, а той – міністрові юстиції. Фінансова прокуратура Буковини була успадкована від Австро-Угорської імперії та мала своїм завданням захищати інтереси держави у фінансовій сфері. Проте в досліджуваній період її діяльність була малоефективна.

8. Важливу роль у забезпеченні правопорядку в міжвоєнній Буковині покладалося на поліцію. Організація її діяльності на Буковині в 1918–1940 рр. здійснювалася на зразок поліції, діючої у старому королівстві.

Основні завдання поліції полягали в забезпеченні правопорядку і боротьбі із злочинністю, особливо в містах. Для виконання цих завдань поліція мала широке коло інформаторів. Працівникам поліції в забезпеченні правопорядку допомагали городіві, які належали до поліцейського корпусу та користувалися всіма їхніми привілеями, а в окремих випадках могли надіятися навіть процесуальними правами щодо здійснення різноманітних слідчих дій. Сигуранца (таємна політична поліція) – це спеціально створений орган, основним завданням якого було забезпечення цілісності та національної безпеки Румунії. Для виконання цих завдань румунське законодавство наділило сигуранцу широким колом повноважень, що фактично надало їй статус центрального карального органу держави. На Буковині від моменту створення органів сигуранци їх основним завданням було ведення боротьби проти виявів антирумунської політики. Представники органів сигуранци діяли в кожному повіті краю, а для виконання поставлених перед ними завдань мали широке коло інформаторів і секретних агентів.

9. Важливим каральним органом на Буковині була жандармерія. Від початку свого створення наприкінці 1918 р. на Буковині румунська жандармерія мала основним своїм завданням забезпечувати правопорядок у селах краю. Характер і пріоритети її діяльності в 1918–1940 рр. визначалися сутністю встановленого в державі політичного режиму, а завдання охорони громадського порядку і боротьби зі злочинністю вирішувалися в контексті головної мети – зміцнення авторитету державної влади на селі, забезпечення втілення у життя політики румунізації населення анексованих у листопаді 1918 р. територій. Для досягнення поставленого завдання жандарми наділялись широким колом адміністративно-каральних повноважень, якими нерідко зловживали, допускаючи свавілля та жорстокість.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Державний архів Чернівецької області (ДАЧО)

Ф. 6. Президіальне бюро міністра-делегата Буковини

1. **Ф. 6**, оп. 1, спр. 17. Директивные указания Секретариату внутренних дел Буковины о предоставлении списков жителей, принимавших участие в политической жизни края и выехавших на Украину 1919 г., арк. 3.

2. **Ф. 6**, оп. 1, спр. 40. Информационное сообщение Генерального субинспектора особого отдела сигуранцы Буковины о предъявлении союзом железнодорожников Буковины требований политического и экономического характера 1919 г., арк. 2.

3. **Ф. 6**, оп. 1, спр. 437. Постановление, сообщение и протокол о назначении комиссии по приему экзаменов по румынскому языку у государственных служащих и квалификационных экзаменов у инженеров-строителей 1920 г., арк. 4.

Ф. 10. Дирекція поліції м. Чернівці

4. **Ф. 10**, оп. 2, спр. 2. Проекты указаний 10-го жандармского поста 1927 г., арк. 26.

5. **Ф. 10**, оп. 2, спр. 12. 10-й полк жандармерии г. Черновцы. Циркуляры полицейских органов. Списки присяжных по коммунам уезда 1920 г., арк. 23.

Ф. 12. Секретаріат внутрішніх справ Буковини м. Чернівці

6. **Ф. 12**, оп. 1, спр. 1. Указание командования 8-ой пехотной дивизии об организации жандармерии на Буковине и о мерах борьбы против проникновения влияния Октябрьской революции на население Буковины 1918 г., арк. 12.

7. **Ф. 12**, оп. 1, спр. 79. Донесение префектуры Кицманского уезда о деятельности украинских националистов после захвата Буковины румынскими войсками 1920 г., арк. 2.

8. **Ф. 12**, оп. 1, спр. 37. Дело о начислении дополнительных вознаграждений городовой полицией за сверхурочную работу 1933 г., арк. 2.

9. **Ф. 12**, оп. 1, спр. 111. Список румынизированных названий городов и сел Буковины 1919 г., арк. 10.

10. **Ф. 12**, оп. 1, спр. 1664. Переписка с префектурами уездов Буковины об обследовании комун и представлении сведений о настроениях населения и происшествиях уголовного и политического характера 1921 г., арк. 17.

11. **Ф. 12**, оп. 1, спр. 4641. Указания 8-й пехотной дивизии г. Черновцы об усилении цензуры газет и журналов, издаваемых на Буковине 1921 г., арк. 7.

12. **Ф. 12**, оп. 1, спр. 4642. Приказ 4-го армейского корпуса и переписка с уездными префектурами о сохранении осадного положения в Бессарабии и на юге Буковины 1921 г., арк. 34.

13. **Ф. 12**, оп. 1, спр. 4647. Инструкция командования 4-го армейского корпуса по применению приказа об осадном положении 1921 г., арк. 16.

14. **Ф. 12**, оп. 1, спр. 4652. Переписка с субинспектором министерства внутренних дел о представлении префектурами информации о политической, экономической и культурной жизни уездов. Докладная записка префекта Вижницкого уезда о мерах по румынизации украинского населения уезда 1922 г., арк. 8.

15. **Ф. 12**, оп. 1, спр. 7502. Инструкция, указания и переписка о проведении на Буковине выборов в румынский парламент 1922 г., арк. 89.

16. **Ф. 12**, оп. 1, спр. 7504. Переписка с префектурами уездов Буковины о роспуске коммунальных советов примарий и назначении временных управлений 1922 г., арк. 111.

17. **Ф. 12** сч (секретна частина – І.Т.), оп. 1, спр. 1662. Переписка с жандармским батальоном «Молдова» об увеличении штата в коммунах 1920 г., арк. 11.

18.Ф. 12, оп. 1, спр. 7521. Переписка с префектами уездов Буковины о проведении выборов в коммунальные советы примарий 1923 г., арк. 96.

19.Ф. 12, оп. 1, спр. 7522. Материалы о проведении выборов в коммунальные советы примарий в коммунах Кымполунгского уезда 1922 г., арк. 105.

Ф. 13. Другий міністерський Директорат Буковини м. Чернівці

20.Ф. 13 сч, оп. 2, спр. 58. Сведения квестуры полиции г. Черновцы о количественном составе отряда городских 1930 г., арк. 2.

21.Ф. 13 сч, оп. 2, спр. 57. Материалы по организации охраны в коммунах 1926 г., арк. 10.

22.Ф. 13, оп. 2, спр. 104. Решения административного суда в г. Черновцы по разбору апелляций жителей на решение административных органов 1930 г., арк. 3.

23.Ф. 13, оп. 2, спр. 8. Циркуляры МВД Румынии за 1930 г., арк. 7.

Ф. 15. Префектура Чернівецького повіту

24.Ф. 15, оп. 1, спр. 7683. Сообщения министерства внутренних дел о расписании экзаменов (для кандидатов – I.T.) на должности комиссаров полиции и сигуранцы 1927 г., арк. 1, 2, 3.

25.Ф. 15, оп. 1, спр. 9459. Указания министерства внутренних дел о назначении отставных офицеров шефами жандармских пунктов в коммунах в связи с недостатком жандармских кадров 1927 г., арк. 7.

26.Ф. 15, оп. 1, спр. 12724. Копии приказа МВД о правах директора министерского директората в г. Черновцы 1930 г., арк.12.

27.Ф. 15, оп. 1, спр. 17523. Отношения (указания – I.T.) о порядке обновления списков присяжных г. Черновцы 1934 г., арк.15.

28.Ф. 15, оп. 1, спр. 15172. Протоколы заседаний комиссии по проведению реквизиции 1932 г., арк.1.

29.Ф. 15 сч, оп. 1, спр. 4348. Переписка с Черновицким жандармским постом о предоставлении списка жандармских постов на территории уезда 1923 г., арк.5.

30.Ф. 15 сч, оп. 1, спр. 16. Переписка с секретариатом внутренних дел Буковины и с примариями о снятии пограничных знаков между Буковиной и Румынией 1920 г., арк.9.

31.Ф. 15 , оп. 1, спр. 1685. Списки присяжных по коммунам уезда 1920 г., арк. 78.

32.Ф. 15 сч, оп. 1, спр. 12747. Копии постановлений 2 министерского директората 1931 г., арк. 67.

33. Ф. 15 сч, оп. 1, спр. 6306. Копии протоколов заседаний советов примарий Черновицкого уезда 1926 г., арк. 129.

34.Ф. 15, оп. 1, спр. 7963. Переписка с нотариусами коммуны о создании союза нотариусов Буковины 1928 г., арк. 11.

35.Ф. 15 сч, оп. 1, спр. 12950. Дело по разбору заявления адвоката Гостюка К. об уплате ему гонорара за защиту интересов коммуны Магала 1930 г., арк. 17.

36.Ф. 15 сч, оп. 1, спр. 15246. Сообщение МВД о штатном расписании нотариусов коммун уезда 1932 г., арк. 1.

Ф. 18. Префектура Заставнівського повіту

37. Ф. 18 сч, оп. 1, спр. 1474. Копии директив МВД о порядке назначения, директоров префектур полиции, директоров полиции и полицейских 1926 г., арк. 16.

Ф. 26. Королівський намісник округу Сучава у м. Чернівці

38.Ф. 26, оп. 1, спр. 379. Инструкция и правила организации функционирования школы по подготовке нотарией при королевском наместничестве 1939 г., арк.28.

39.Ф. 26, оп. 1, спр. 46. Дело об утверждении регламентов примарий Сучавского округа 1939 г., арк. 38.

Ф. 30. Чернівецький обласний інспекторат поліції в м. Чернівці

40.Ф. 30, оп. 1, спр. 6. Списки агентов и информаторов особых отделов сигуранцы Буковины и статистические сведения об их деятельности 1929 г., арк. 112.

41.Ф. 30 сч, оп. 1, спр. 39. Переписка с подведомственными органами сигуранцы об их деятельности и личном составе 1924 г., арк. 26.

42.Ф. 30, оп. 1, спр. 13. Заявления лиц, желающих поступить на работу в органы сигуранцы 1936 г., арк. 9.

43.Ф. 30, оп. 1, спр. 151. Переписка с органами полиции об личном составе 1929 г., арк. 159.

44.Ф. 30, оп. 1, спр. 213. Приказы отдела кадров Черновицкой дирекции полиции об назначении принятых на службу в комиссариаты, отряды и уездные полиции на территории деятельности Черновицкого областного инспектората полицию 1932 г., арк. 113.

45.Ф. 30, оп. 1, спр. 235. Копия приказа генеральной дирекции полиции о дисциплине 1934 г., арк. 4.

46.Ф. 30, оп. 1, спр. 29. Списки чиновников полиции г. Радауцы с их характеристиками 1932 г., арк. 6.

47.Ф. 30, оп. 1, спр. 37. Переписка с органами полиции и сигуранцы о движении личного состава 1929 г., арк. 118.

48.Ф. 30, оп. 1, спр. 38. Переписка с органами полиции о личном составе и укомплектовании штатов 1930 г., арк. 235.

49.Ф. 30, оп. 1, спр. 50. Переписка с генеральной дирекцией полиции об организации работы особого отдела сигуранцы в связи с административной реформой 1925 г. на Буковине 1925 г., арк. 16.

50.Ф. 30, оп. 1, спр. 153. Отдел сигуранцы. Копия приказа областного инспектора полиции г. Черновцы органами полиции о ведении реестра

записи политически подозрительных лиц и о строгом надзоре за ними, списки политически неблагонадежных лиц, проживавших на территории деятельности областного инспектора полиции и подлежащих интернированию в лагерь в случае войны 1936 г., арк. 118.

51.Ф. 30, оп. 1, спр. 60. Заявления и анкеты поступающих на службу в полицейские органы на должности агентов и гардистов (городовых – I.T.) 1929 г., арк. 120.

52.Ф. 30, оп. 1, спр. 61. Дело о проведении экзаменов по укомплектованию штатов органов полиции и сигуранцы (постановления, протоколы, заявления кандидатов) 1929 г., арк. 46.

53.Ф. 30, оп. 1, спр. 62. Переписка с дирекцией бухгалтерии и с подведомственными комиссариатами о личном составе комиссариатов 1933 г., арк. 109.

54.Ф. 30, оп. 1, спр. 67. Служебные приказы генеральной дирекции полиции и областного инспектората о структуре областного инспектората полиции, образовании участковых комиссариатов в г. Черновцы, о ведении делопроизводства и др. 1936 г., арк. 11.

55.Ф. 30, оп. 1, спр. 69. Именные списки служащих и внешних информаторов полиции 1933 г., арк. 192.

56.Ф. 30, оп. 1, спр. 72. Ведомости на выплату жалования сотрудникам инспектората полиции и сигуранцы Буковины 1932 г., арк. 227.

57.Ф. 30, оп. 1, спр. 8. Заявления лиц, желающих поступить на должности секретных и специальных агентов и информаторов 1929 г., арк. 22.

58.Ф. 30, оп. 2, спр. 12. Списки полицейских украинской, польской и немецкой национальности (1919–1940 гг.), арк. 11.

59.Ф. 30, оп. 2, спр. 20. Списки особого отдела сигуранцы г. Радауцы 1921 г., арк. 3.

60.Ф. 30, оп. 2, спр. 21. Списки особого отдела сигуранцы г. Кымпулунг 1921 г., арк. 2.

61. **Ф. 30**, оп. 2, спр. 23. Списки служащих полицейских органов 1926 г., арк. 19.

62. **Ф. 30**, оп. 2, спр. 24. Списки служащих особого отдела сигуранцы г. Радауцы 1923 г., арк. 8.

63. **Ф. 30**, оп. 2, спр. 8. Списки служащих органов полиции и сигуранцы провинций Буковины, Бессарабии и Молдавии 1940 г., арк. 29.

64. **Ф. 30**, оп. 2, спр. 9. Списки служащих полицейских органов Буковины 1940 г., арк. 10.

65. **Ф. 30**, оп. 2, спр. 91. Списки служащих полицейских органов 1932 г., арк. 4.

66. **Ф. 30**, оп. 2, спр. 165. Списки городских полиции, распределённых по постам для несения службы 1938 г., арк. 8.

67. **Ф. 30**, оп. 2, спр. 16. Приказ командующего 8-й дивизии об осадном положении на Северной Буковине от 13 января 1919 г., арк. 11.

68. **Ф. 30**, оп. 2, спр. 28. Донесения агентов полиции о коммунистической деятельности, культурно-просветительной деятельности обществ национальных меньшинств, антивоенной деятельности и др. на территории их деятельности за 1925 г., арк. 40.

69. **Ф. 30**, оп. 2, спр. 29. Информационные донесения агентов полиции о политическом, социальном, национально-религиозном движениях на Буковине от 12.02.1925 г., арк. 4.

70. **Ф. 30**, оп. 2, спр. 169. Переписка с полицейскими и административными органами о признании и лишении прав румынского гражданства жителей Буковины 1939 г., арк. 34.

Ф. 38. Квестура м. Чернівці

71. **Ф. 38** сч., оп. 1, спр. 2304. Расписание занятий полицейской школы города Черновцы 1922 г., арк. 6.

72.Ф. 38 сч., оп. 1, спр. 3869. О назначении префектом полиции г. Черновцы сержантов городских. Представление о принятии присяги городскими 1926 г., арк. 89.

73.Ф. 38 сч., оп. 1, спр. 3870. Переписка с МВД об увеличении штата полиции с целью укомплектования кадрами полицейских штатов 1926 г., арк. 7.

74.Ф. 38 сч., оп. 1, спр. 9018. О составе отряда полицейских городских г. Черновцы 1934 г., арк. 8.

Ф.43. Примарія м. Чернівці

75.Ф. 43, оп. 1, спр. 5001. Положение о функциональной деятельности отделов примарии 1931 г., арк. 3.

76.Ф. 43, оп. 1, спр. 5902. Положение о деятельности юридического отдела примарии 1931 г., арк. 2.

77.Ф. 43, оп. 1, спр. 5903. Регламент об установлении функций служащих примарий 1931 г., арк. 3.

78.Ф. 43, оп. 1, спр. 8048. Отношение (Ходотайство – І.Т.) председателя коллегии адвокатов Буковины о принятии мер против лиц, практикующих без разрешения 1939 г., арк. 3.

79.Ф. 43сч, оп. 1, спр. 6113. Примария г. Черновцы. Копии указаний 1932 г., арк. 5.

80.Ф. 43 сч, оп. 1, спр. 6337. Циркуляры председателя временной комиссии о проведении экзамена по румынскому языку 1932 г., арк. 48.

81.Ф. 43, оп. 1, спр. 5900. Регламент об организации отделов примарии 1935 г., арк. 125.

Ф. 51. Примарія комуни Стара Жучка Чернівецького повіту

82.Ф. 51, оп. 3, спр. 432. Дело о расследовании административным судом Буковины причин увольнения охранника М. Медвичи 1935 г., арк. 12.

Ф. 114. Секретаріат міністерства юстиції на Буковині, м. Чернівці

83.Ф. 114, оп. 3, спр. 16. Проекты законов об организации судебных учреждений на Буковине 1920 г., арк. 125.

Ф. 119. Особливий відділ сигуранци м. Чернівці

84.Ф. 119, оп. 2, спр. 13. Списки агентов сигуранцы на бесплатный проезд на трамваях, на выдачу обмундирования и др. 1919 г., арк. 5.

85.Ф. 119, оп. 2, спр. 12. Списки агентов и информаторов полиции с указанием проделанной ими работы за сентябрь-декабрь 1919 г., арк. 9.

86.Ф. 119, оп. 1, спр. 208. Личное дело агента особого отдела сигуранцы г. Черновцы Кациру Иоана 1929 г., арк. 24.

87.Ф. 119, оп. 2, спр. 31. Списки служащих полицейских пограничного пункта с. Неполоковцы 1920 г., арк. 2.

88.Ф. 119, оп. 2, спр. 35. Личные листки городских полиции Федюк Василя и Каврна Тодера 1920 г., арк. 4.

89.Ф. 119, оп. 2, спр. 53. Списки служащих особого отдела сигуранцы г. Вижница 1921 г., арк. 1.

90.Ф. 119, оп. 2, спр. 110. Списки агентов особого отдела сигуранцы города Черновцы 1923 г., арк. 5.

91.Ф. 119, оп. 2, спр. 125. Списки служащих особого отдела сигуранцы с указанием звания, образования, военного положения и др. 1923 г., арк. 6.

92.Ф. 119, оп. 2, спр. 212. Списки служащих особого отдела сигуранцы гор. Кымпулунг-Молодова 1927 г., арк. 3.

93.Ф. 119, оп. 2, спр. 213. Списки служащих полицейского пограничного пункта Крещатик 1927 г., арк. 3.

94.Ф. 119, оп. 2, спр. 244. Список служащих особого отдела сигуранцы гор. Черновцы и график их дежурств на август месяц 1928 г., арк. 17.

95.Ф. 119, оп. 3, спр. 76. Список служащих особых отделов сигуранцы городов Буковины (1919–1929 гг.), арк. 1.

96.Ф. 119, оп. 1, спр. 80. Дело по разбору заявлений жителей гор. Черновцы о служебных злоупотреблениях агентов сигуранцы и служебные рапорта агентов о предоставлении им пропусков (1920–1928 гг.), арк. 90.

97.Ф. 119, оп. 1, спр. 122. Переписка с субинспектором полиции о перемещении кадров и списки агентов сигуранцы (1921–1926 гг.), арк. 547.

Ф.132. Сторожинецька повітова поліція

98.Ф. 132, оп. 1, спр. 23. Полиция государственной сигуранцы 1931 г., арк. 81.

Ф. 284. Трудовий суд Буковини

99.Ф. 284, оп. 2, спр. 1. Ведомости на выдачу жалования заседателям трудового суда г. Черновцы сентябрь 1933 г. – 7 июня 1940 г., арк. 47.

100. Ф. 284, оп. 2, спр. 2. Протоколы о даче присяги заседателями Черновицкого трудового суда 6 сентября 1933 г. – 14 декабря 1933 г., арк. 19.

101. Ф. 284, оп. 2, спр. 4. Переписка с министерством труда об выделении средств на содержание штата служащих трудового суда 7 января 1933 г. – 18 ноября 1934 г., арк. 36.

102. Ф. 284, оп. 2, спр. 7. Протоколы о даче присяги заседателями Черновицкого трудового суда 16 июля 1934 г. – 15 декабря 1934 г., арк. 14.

103. Ф. 284, оп. 2, спр. 9. Списки утвержденных экспертов и переводчиков Черновицкого трудового суда 1935–1937 гг., арк. 16.

104. Ф. 284, оп. 2, спр. 13. Переписка с апелляционной палатой г. Черновцы о перемещении кадров. Ведомости на выдачу жалования служащим трудового суда г. Черновцы 3 января 1936 г. – 17 декабря 1936 г., арк. 23.

**Ф. 1240. Державний міністр (у справах Буковини) м. Чернівці
1921–1926 рр.**

105. **Ф. 1240**, оп. 1, спр. 1. Докладная записка премьер-министру в г. Бухарест о результатах проведения выборов в палату депутатов на Буковине. Список депутатов 1921 г., арк. 6.

Arhivele Statului București (ASB)

106. F.I.R.J. / D. 192 / 1919, Nr. 2355, 49 f.
107. F. Prefectului Județului Ilfov / Raportul inspectorului de poliție. – d. 109-1918, 1 f.
108. F. Iancu Flondor. Proiectul privind componența guvernului Bucovinei / d. 20, 69 f.

Arhivele Naționale ale României (Direcția Județeană Suceava)

109. F. 146. – Inv. 2. Judecătoria mixtă Suceava. – D. 429.
110. F. 235. – Inv. 143. Poliția orașului Rădăuți. – D. 230.
111. F. 238. – Inv. 141. Poliția orașului Suceava. – D. 270.
112. F. 604. – Inv. 3. Tribunalul județului Suceava. – D. 813.

Нормативно-правові акти

113. Circumscripțiile judecătoriilor de munca, Decret № 2113 // Monitorul Oficial. – 1933. – 22 iul. (№ 166).
114. Codul de procedura penala Carol al doilea din 19 martie 1936 // Monitorul Oficial. – 1936. – 19 mar.(№ 66). – P. 1.
115. Codul General al României / C. Hamangiu // Legea pentru organizarea jandarmeriei rurale. – București : Universală, 1929. – Vol. 17. – P. 274–281.
116. Colecția Legilor Romaniei, sub ingrijirea D-lui Profesor Univ. G. Alexianu, Legea pentru Organizarea Corpului de avocați. Tabloul onorariilor minimale din 30 decembrie 1925. – București : Editura librăriei “Universala” Alcalay &Co, 1936. – 127 p.

117. Deciziune ministerială // Monitorul Bucovinei. – 1920. – 27 mai (№ 33). – Fasc. 32.
118. Deciziune ministerială // Monitorul Bucovinei. – 1920. – 14 iun. (№ 46). – Fasc. 35.
119. Decret-Lege pentru înființare de posturi de ajutor de judecător // Monitorul Oficial. – 1938. – 10 febr. (№ 33). – P. 1.
120. Decret pentru fixarea numărului consilierilor județeni și comunali // Monitorul Oficial. – 1926. – 25 ian. (№ 20).
121. Decret pentru instituirea unei comisii speciale de luarea măsurilor necesare pentru executarea tratatelor de pace și a convecțiunilor anexe lor // Monitorul Oficial. – 1920. – 3 ian. (№ 207).
122. Decret-Lege № 2.379 pentru modificarea unor dispozițiuni din codul de procedură penală în vigoare în Bucovina // Monitorul Oficial. – 1919. – 24 iun. (№ 63).
123. Decret-Lege № 4883 pentru instituția notarilor publici din Bucovina // Monitorul Oficial. – 1919. – 25 noiem. (№ 176).
124. Decret-Lege privitor la modificarea unor dispozițiuni din regulamentul pentru notariat din Bucovina din 19 iulie 1919 // Monitorul Oficial. – 1919. – 19 iul. (№ 74).
125. Decret-Lege relativ la exercițiul profesiei de avocat și aparator în cauzele penale din Bucovina № 4903 din 19 noiembrie 1919 // Monitorul Oficial. – 1919. – 25 noiem. (№ 176). – P. 1.
126. Decretul regal pentru organizarea Bucovinei // Glasul Bucovinei. – 1919. – 5 ian. (№ 44). – P. 1.
127. Decret regal № 1003 din 1 ianuarie 1920 // Monitorul Oficial. – 1920. – 2 ian. (№ 1).
128. Inspectoratul Regional Jand. Cernăuți. Directive pentru Instrucția profesională și militară la Legiuni, Secții și posturi. – Cernăuți, 1931. – 104 p.
129. Instrucțiuni asupra executării serviciului de siguranță în Bucovina. – Cernăuți : Societatea tipografică bucovineană, 1919. – 8 p.

130. Instrucția pentru garda de siguranță și agenții secreți a Direcțiunii de Poliție în Cernăuți. – Cernăuți : Editura Direcției de Poliție, 1920. – 247 p.
131. J. C. M. pentru atribuțiile delegate Rezidenților Regali, relativ la Ministerul Agriculturii și Domeniilor din 12 decembrie 1938 // Monitorul Oficial. – 1938. – 12 dec. (№ 289). – P. 1.
132. J. C. M. pentru atribuțiile delegate Rezidentului Regal de Ministerul Economiei Naționale din 24 noemvrie 1938 // Monitorul Oficial. – 1938. – 24 noiem. (№ 274). – P. 1.
133. Legea administrativă din 27 martie 1936 (însotită de note și observațiuni jurisprudențiale de G. Alexianu). – București : Editura Librăriei «Universală», 1936. – 112 p.
134. Legea administrativă din 14 august 1938 (cu note explicative de M. Constantinescu). – București : Editura Ziarului «Universul», 1938. – 94 p.
135. Legea pentru organizarea administrației locale. (deslușiri și îndrumări de A. Dobrescu). – București : Editura Tipografia Modernă, 1929. – 320 p.
136. Legea pentru organizarea administrației locale (cu note explicative de A. Grigorescu). – București : Editura Tipografia Moderna, 1933. – 96 p.
137. Lege pentru interpretarea și aplicarea Decretului-Lege № 1–066 din Martie 1938, privind suspendarea stabilității și inamobilității notarilor publici // Monitorul Oficial. – 1939. – 29 mai (№ 115). – P. 1.
138. Lege pentru organizarea jandarmeriei // Monitorul Oficial. – 1939. – 5 iun. (№ 126). – P. 1.
139. Lege pentru organizarea jandarmeriei rurale // Monitorul Oficial. – 1929. – 24 mar. (№ 68).
140. Lege pentru organizarea judecatorească // Monitorul Oficial. – 1938. – 20 aug. (№ 192). – P. 1.
141. Lege pentru organizarea judecatrească. – București : Tipografia Ziarului «Universal», 1937. – 178 p.
142. Lege pentru organizarea poliției generale a Statului // Monitorul Oficial. – 1929. – 1 iul. (№ 159).

143. Lege pentru ratificarea și executarea tractatului de pace cu Ausrtia // Monitorul Oficial. – 1920. – 26 sept. (№ 140).
144. Lege pentru statutul jandarmilor și personalul civil al jandarmeriei // Monitorul Oficial. – 1929. – 5 aug. (№ 171).
145. Lege pentru unificarea administrativă (Promulgată cu Inaltul Decret Regal № 1972 din 13 iunie 1925 și publicată în Monitorul Oficial №128 din 14 iunie 1925). – Cernauți : Editura “Glasul Bucovinei”, 1925. – 116 p. – (Biblioteca “Glasul Bucovinei”, № 5).
146. Lege pentru unificarea organizării judecătorești din 24 iunie 1924 // Monitorul Oficial. – 1924. – 26 iun. (№ 136).
147. Lege «Pentru Curtea de Casație și Justiție» Decret №. 3750 din 19 decembrie 1925 // Monitorul Oficial. – 1925. – 20 dec. (№ 282).
148. Lege privitoare la numirea magistrațelor dela judecătoriile de muncă. Decret № 991 din 1933 // Monitorul Oficial. – 1933. – 8 apr. (№ 83).
149. Legea «Pentru Înalta Curtea de Casație si Justiție». – București : Editura «Monitorul Oficial», 1939. – 96 p.
150. Legea «Pentru Curtea de Casație si Justiție» din 14 septembrie 1939 // Monitorul Oficial. – 1939. – 14 sept. (№ 212). – P. 1.
151. Legea «Pentru modificarea unor dispozițiuni din legea pentru organizarea judecătoreasca » // Monitorul Oficial. – 1931. – 1 ian. (№ 1).
152. Lege «Pentru modificarea unor dispozițiuni din legea pentru organizarea judecătorească » Legea №. 44/1935 // Monitorul Oficial. – 1935. – 3 apr. (№ 79).
153. Lege «Pentru modificarea unor dispozițiuni din legea pentru organizarea judecătorească » Decret №. 519/933 // Monitorul Oficial. – 1933. – 3 mar. (№ 52).
154. Lege «Pentru modificarea unor dispozițiuni din legea pentru organizarea judecătorească» Legea №. 114/1934 // Monitorul Oficial. – 1934. – 3 iul. (№ 150).
155. Lege administrativa din 14 august 1938. – București : Monitorul Oficial și imprimeriile statului (imprimeria centrla), 1938. – 191 p.
156. Lege de organzare a curților administrative // Monitorul Oficial. – 1939. – 15 mar. (№ 63).

157. Lege pentru înființarea și organizarea jurisdicției muncii, Decret №. 341/933 // Monitorul Oficial. – 1933. – 15 febr. (№ 38).

158. Lege autentificării actelor. Legea Corpului de Avocați. Regulamentul Corpului de Avocați. – București : Editura “Curierul judiciar”, 1924. – 268 p.

159. Lege pentru Organizarea și Unificarea Corpului de avocați // Monitorul Oficial. – 1923. – 21 febr. (№ 251).

160. Lege pentru Organizarea și Unificarea Corpului de avocați, Tariful avocaților din Bucovina. – Cernăuți : Editura corpului de avocați din Cernăuți 1923. – 53 p.

161. Lege avocaților. Însoțită de Expunerea de Motive a Ministrului de Justiție. – București : Curierul Judiciar, 1932. – 149 p.

162. Lege pentru Organizarea Corpului de avocați, Sancționată prin Înaltul Decret Regal № 4.221 din 22 Decembrie 1931. – București : Ediție Oficială, 1932. – 124 p.

163. Ordonanța Ministrului – delegat № 12 // Monitorul Bucovinei. – 1920. – 7 febr. – Fasc. 9.

164. Regulament pentru Funcționarea Serviciilor de Asistență Judiciara // Buletinul Uniunii avocaților (organ oficial al corpului avocaților din România). – 1924. – № 1 (Apr). – P. 98–105.

165. Regulament de administrațiune publică pentru funcționarea curților cu jurați // Monitorul Oficial. – 1921. – 8 sept. (№ 120).

166. Regulament pentru “Funcționarea curților cu jurați” Înalt Decret Regal № 3.169 din 15 decembrie 1936 // Monitorul Oficial. – 1936. – 16 dec. (№ 293). – P. 1.

167. Regulament pentru “Funcționarea curților cu jurați” (Aprobat prin Înalt Decret Regal № 1.643 din 19 mai 1925) // Monitorul Oficial. – 1925. – 20 mai (№ 109).

168. Regulament pentru aplicarea legii administrative // Monitorul Oficial. – 1939. – 18 noiem. (№ 268).

169. Regulament pentru Examenul de magistri și alegerea locurilor în baza examenului, Decret № 2.124 din 13 august 1928 publicat // Monitorul Oficial. – 1928. – 23 aug. (№ 186).

170. Regulament pentru funcționarea curților cu jurați // Monitorul Oficial. – 1925. – 20 mai (№ 109).

171. Regulament pentru organizarea serviciului interior al tribunalelor și parchetelor // Monitorul Oficial. – 1939. – 11 mar. (№ 60).

172. Regulament pentru organizarea serviciului interior al tribunalelor, al grefelor și al cancelariei parchetelor aprobat cu decretul regal № 3.714 publicat // Monitorul Oficial. – 1925. – 29 dec. (№ 285).

173. Regulament pentru organizarea și funcționarea școlilor de notari din Transilvania // Monitorul Oficial. – 1926. – 18 febr. (№ 40).

174. Regulament pentru Traducători și interpreți pe lângă instanțele judecătorești din 18 octombrie 1925 // Monitorul Oficial. – 1925. – 18 oct. (№ 230).

175. Regulament privitor la «Solemniatata și formele depunerii jurământului de către membrii ordinului judecătoresc și funcționarii grefelor» Decret № 4241 din 31 decembrie 1924 // Monitorul Oficial. – 1925. – 3 ian. (№ 2).

176. Regulamentul Legii și Statutului jandarmeriei rurale // Monitorul Oficial. – 1931. – 14 mar. (№ 61).

177. Reînființarea judecatoriei mixtă Darabani din județul Dorogoi Decret №. 2.695 din 1931 // Monitorul Oficial. – 1931. – 28 iul. (№ 172).

178. Reînființarea judecatoriei Vama mixtă din județul Câmpulung Decret №. 3.649 din 1932 // Monitorul Oficial. – 1933. – 12 ian. (№ 9).

Статистичні матеріали

179. Agenda și anuarul magistraturii și baroului 1936 (ediție oficială publicată cu autorizația ministrului justiției). – București : Cartea românească, 1937. – 497 p.

180. Anuarul statistic al României pe anul 1929. – București : Regia M.O., și Impremeria Națională, 1931. – 496 p.

181. Anuarul statistic al României pe anii 1937 și 1938. – București : Splaiul unirii, 1939. – 712 p.

182. Anuarul statistic al României pe anii 1939 și 1940. – București : Splaiul unirii, 1940. – 762 p.

Спогади

183. Balan T. Rolul lui Vasile Bodnarescu în preajma Unirii / T. Balan. – Cernăuți : Tip. Mitropolitul Silvestru, 1938. – 44 p.

184. Bucevschi D. Amintiri din anul Unirii / D. Bucevschi. – Cernăuți : Glasul Bucovinei, 1936. – 16 p.

Періодика

185. Адміністративна реформа // Час. – 1929. – 1 січ. (№ 99).

186. Бюджет Чернівецького повіту // Голос Буковини. – 1935. – 28 квіт. (№ 15). – С. 3.

187. Буковина й Марморщина увільнена від страхіть стану облоги // Час. – 1928. – 23 падолист. (№ 45).

188. Важні заяви міністра Буковини // Час. – 1929. – 10 квіт. (№ 153).

189. Вибори до повітових та громадських рад : становище соціал-демократичної партії // Боротьба. – 1929. – № 48. – С. 1.

190. Вибори до Сенату із курії громад // Час. – 1928. – 19 груд. (№ 66).

191. Виборче право для жінок // Час. – 1929. – 16 січ. (№ 86).

192. Вкінці мають Чернівці інтермарну комісію // Час. – 1929. – 9 черв. (№ 200).

193. Герби українських повітів // Час. – 1928. – 16 жовт. (№ 14).

194. Голос Буковини. – 1934. – 23 верес. (Ч. 31). – С. 4.

195. Др. Володимир Залозецький вибраний сенатором // Час. – 1928. – 19 груд. (№ 66).

196. Жандармерія не сміє вмішуватися до виборів // Час. – 1928. – 1 груд. (№ 52).
197. Жебрай – лише сам не бери // Голос Буковини. – 1933. – 30 лип. (Ч. 25). – С. 3.
198. З парламенту (Буковинський день в камері) // Час. – 1929. – 26 січ. (№ 94).
199. Зменшення жандармерії // Час. – 1928. – 24 падолист. (№ 46).
200. Із засідання громадської ради у Чернівцях // Боротьба. – 1928. – № 4. – С. 2–3.
201. Іменування нових повітових і окружних (плас) комісій // Час. – 1929. – 24 серп. (№ 263).
202. Іспити на преторів // Час. – 1928. – 6 жовт. (№ 6).
203. Комісія для студіювання знесення стану облоги // Час. – 1928. – 14 падолист. (№ 37).
204. Назначення повітових та громадських виборів // Час. – 1929. – 21 листоп. (№ 337).
205. Приїзд міністра Пописку // Час. – 1928. – 10 жовт. (№ 11).
206. Реорганізація сигуранци й поліції // Час. – 1929. – 12 квіт. (№ 155).
207. Реорганізація сигуранци та поліції // Час. – 1928. – 28 падолист. (№ 49).
208. Тимчасова комісія для міста Чернівців // Час. – 1928. – 18 груд. (№ 65).
209. Actualitatea la Rezidența Ținutilui // Glasul Bucovinei. – 1939. – 18 febr. (№ 5554). – Р. 2.
210. Actualitatea la Rezidența Ținutilui // Glasul Bucovinei. – 1939. – 19 febr. (№ 5555). – Р. 2.
211. Actualitatea la Rezidența Ținutilui // Glasul Bucovinei. – 1939. – 6 mar. (№ 5566). – Р. 3.
212. Adunarea notarilor comunali // Glasul Bucovinei. – 1922. – № 980 (Apr.). – Р. 3.
213. Alegerea de Senator al Universității din Cernăuți // Glasul Bucovinei. – 1926. – 1 iun. (№ 2117). – Р. 1.

214. Alegerea primarului din Suceava // Glasul Bucovinei. – 1926. – 1 apr. (№ 2076). – P. 9.
215. Alegeri nouă... // Glasul Bucovinei. – 1926. – 10 apr. (№ 2079). – P. 1–2.
216. Amestecul ofițerilor în alegeri // Glasul Bucovinei. – 1926. – 8 iun. (№ 2122). – P. 1.
217. Atribuțiile Prefecților // Glasul Bucovinei. – 1926. – 30 dec. (№ 2284). – P. 1.
218. Banda Sivecin în fața tribunalului militar din Cernăuți // Glasul Bucovinei. – 1939. – 9 febr. (№ 5546). – P. 3.
219. Bugetul Municipiului Cernăuți // Glasul Bucovinei. – 1929. – № 2914 (Mar.). – P. 2.
220. Burac A. Administrația comunală / A. Burac // Glasul Bucovinei. – 1919. – 15 apr. (№ 121).
221. Câți parlamentari va avea Bucovina // Glasul Bucovinei. – 1926. – 10 apr. (№ 2079). – P. 2.
222. Ce-i cu ministrul Bucovinei // Glasul Bucovinei. – 1921. – 15 apr. (№ 681). – P. 1.
223. Cerem demisiunea d-lui Nistor // Bucovina. – 1919. – 18 oct. (№ 169).
224. Conferința pretorilor și primarilor comunelor urbane din Cernăuți / Glasul Bucovinei. – 1938. – 12 ian. (№ 5524). – P. 3.
225. Conferință a prefecțiilor de județ din Ținut // Glasul Bucovinei. – 1939. – 15 febr. (№ 5551). – P. 3.
226. Conferința administrativă dela Prefectura jud. Cernăuți // Glasul Bucovinei. – 1940. – 2 apr. (№ 5874). – P. 2.
227. Conferința Prefecților din Ținutul Suceava // Glasul Bucovinei. – 1938. – 4 ian. (№ 5518). – P. 3.
228. Conferință sub președenția d-lu Rezident Regal // Glasul Bucovinei. – 1939. – 13 iul. – P. 3.
229. Congresul Avocaților // Glasul Bucovinei. – 1925. – № 1916. – 8 sept. – P. 2.

230. Congresul Avocaților // Glasul Bucovinei. – 1925. – № 1917. – 12 sept. – P. 1.
231. Congresul de la Paris // Glasul Bucovinei. – 1919. – 18/31 ian. (№ 61).
232. Constituirea consiliului municipal din Cernăuți // Glasul Bucovinei. – 1926. – 14 mar. (№ 2061). – P. 1.
233. Cum arată reforma administrativă // Glasul Bucovinei. – 1929. – 30 iul. (№ 3006). – P. 1.
234. Cum s’au petrecut alegerile // Glasul Bucovinei. – 1926. – 1 iun. (№ 2117). – P. 1.
235. Cum se face alegerea de primari în municipii // Glasul Bucovinei. – 1926. – 17 mar. (№ 2063). – P. 1.
236. De la comisiunea de lichidare a aprovizionării // Glasul Bucovinei. – 1923. – 4 febr. (№ 1184). – P. 1.
237. Dela Baroul Bucovinei // Glasul Bucovinei. – 1940. – 25 iul. (№ 5962). – P. 2.
238. Dela Curtea Criminală din Cernăuți // Glasul Bucovinei. – 1939. 11 mar. – (№ 5571).
239. Dela Prefectura județului Cernăuți // Glasul Bucovinei. – 1940. – 31 mar. (№ 5873). – P. 1.
240. Dela Tribunalul Militar Cernăuți // Glasul Bucovinei. – 1939. – 29 mar. (№ 5585). – P. 3.
241. Dela Tribunalul Militar Cernăuți // Glasul Bucovinei. – 1939. – 31 mar. (№ 5587). – P. 4.
242. Dela Tribunalul Militar Cernăuți // Glasul Bucovinei. – 1939. – 11 aug. (№ 5691). – P. 2.
243. Dela Tribunalul Militar Cernăuți // Glasul Bucovinei. – 1939. – 6 oct. (№ 5735). – P. 2.
244. Dela Tribunalul Militar Cernăuți // Glasul Bucovinei. – 1940. – 21 ian. (№ 5817). – P. 3.

245. Deschiderea tribunalelor din Rădăuți, Câmpulung și Storojineț // Glasul Bucovinei. – 1926. – 23 ian. (№ 2020).
246. Deschiderea tribunalelor nou înființate // Glasul Bucovinei. – 1926. – 13 ian. (№ 2011).
247. Desființarea Ministerului Bucovinei // Glasul Bucovinei. – 1929. – 1 mai. (№ 2937). – P. 1.
248. Din durerile notarilor comunali // Glasul Bucovinei. – 1921. – 4 mar. (№ 647). – P. 3.
249. Examenale pentru primirea avocaților în Barou // Glasul Bucovinei. – 1939. – 19 apr. (№ 5601). – P. 2.
250. Franța pentru unirea tuturor românelor // Glasul Bucovinei. – 1918. – 24 noiem. (№ 10).
251. Inspecțiile D-lui Rezident Regal al Ținutului Suceava // Glasul Bucovinei. – 1939. – 11 mar. (№ 5571). – P. 3.
252. Instalarea noului avocat-șef al Contenciosului statului Cernăuți // Glasul Bucovinei. – 1939. – 4 apr. (№ 5591). – P. 2.
253. Instalarea noului Rezident Regal al ținutului Suceava // Glasul Bucovinei. – 1939. – 9 febr. (№ 5546). – P. 1–2.
254. Interesant proces în fața Tribunalului Cernăuți // Glasul Bucovinei. – 1940. – 2 iun. (№ 5921).
255. Împărțirea Bucovinei în 5 județe // Glasul Bucovinei. – 1925. – 11 iul. (№ 1871). – P. 1.
256. În atenția fiecărui bun român // Glasul Bucovinei. – 1926. – 2 noiem. (№ 2240). – P. 2.
257. În Bucovina au rămas 5 județe // Glasul Bucovinei. – 1925. – 27 iun. (№ 1860). – P. 1.
258. În jurul destetuirii d-lui G.Șandru, primarul Cernăuților // Bucovina. – 1919. – 8 aug. (№ 113).
259. Încă o dată limba statului la judecătorii // Glasul Bucovinei. – 1922. – 14 sept. (№ 1079).

260. Începutul unificării legislative // Glasul Bucovinei. – 1923. – 22 febr. (№ 1197). – P. 1.
261. În chestiunea naționalizării justiției // Glasul Bucovinei. – 1921. – 31 aug. (№ 786).
262. Judecata țării // Glasul Bucovinei. – 1929. – 25 iul. (№ 3002). – P. 1.
263. Judecătoria austriaca de la Coțmani // Glasul Bucovinei. – 1921. – 27 ian. (№ 618).
264. Județele din Bucovina // Glasul Bucovinei. – 1925. – 28 iun. (№ 1861). – P. 1.
265. Justiție de tip austriac // Glasul Bucovinei. – 1920. – 10 noiem. (№ 559).
266. Limba în magistratură // Glasul Bucovinei. – 1922. – 14 iul. (№ 1030).
267. Limba oficială la judecătorii // Glasul Bucovinei. – 1922. – 31 aug. (№ 1068).
268. Lista cetățenească pentru alegerile comunale în Cernăuți // Glasul Bucovinei. – 1926. – 7 febr. (№ 2031). – P. 2.
269. Lupu N. Noul Secretar general la Ținutului Suceava // Glasul Bucovinei. – 1939. – 30 mar. (№ 5586). – P. 5.
270. Mare mișcare în rândurile funcționarilor polițienești // Glasul Bucovinei. – 1939. – 3 mar. (№ 5564). – P. 2.
271. Măsuri de îndreptare la poliție // Glasul Bucovinei. – 1922. – 16 iul. (№ 1032). – P. 1.
272. Ministrul Bucovinei // Glasul Bucovinei. – 1921. – 17 apr. (№ 683). – P. 1.
273. Monitorul Oficial. – 1938. – 6 aug. (№ 180).
274. Monitorul Oficial. – 1939. – 21 mar. (№ 51).
275. Nouă împărțire administrativă a Bucovinei // Glasul Bucovinei. – 1925. – № 1936 (Oct.). – P. 1–2.
276. Noul primar al Cernăuților // Glasul Bucovinei. – 1926. – 25 mar. (№ 2070). – P. 1.

277. Noul Primar al Cernăuților și-a luat serviciul în primire // Glasul Bucovinei. – 1926. – 28 mar. (№ 2072). – P. 1.
278. Noul secretar general al Ținutului Suceava // Glasul Bucovinei. – 1939. – 29 mar. (№ 5585). – P. 2.
279. O judecată // Glasul Bucovinei. – 1921. – 2 ian. (№ 606). – P. 2.
280. Ofițeri engleji în Cernăuți // Glasul Bucovinei. – 1918. – 10 dec. (№ 22). – P. 1.
281. Operațiile de evacuare din Basarabia și Bucovina // Glasul Bucovinei. – 1940. – 1–2 iul. (№ 5940/5941). – P. 2.
282. Organizarea Jandarmeriei bucovineană // Glasul Bucovinei. – 1918. – 12 dec. (№ 24).
283. Organizarea Jandarmeriei în Bucovina // Glasul Bucovinei. – 1918. – 15 dec. (№ 27).
284. Pe drumul legalității // Glasul Bucovinei. – 1919. – 13 mai (№ 141). – P. 1.
285. Poliția din Cernăuți în legătură cu bandele de hoți // Glasul Bucovinei. – 1920. – 18 oct. (№ 544). – P. 3.
286. Poliția din Cernăuți în lumina presei Bucoriștene // Glasul Bucovinei. – 1920. – 6 noiem. (№ 563). – P. 2.
287. Popov A. Noua lege a avocaților – însemnatarea și efectele ei / A. Popov // Glasul Bucovinei. – 1921. – 8 aug. (№ 769). – P. 2.
288. Prefecții din Bucovina // Glasul Bucovinei. – 1925. – 9 oct. (№ 1941). – P. 1.
289. Procesele judecate de tribunalul militar din Cernăuți // Glasul Bucovinei. – 1939. – 12 ian. (№ 5524). – P. 4.
290. Reducerea județelor și desființarea comunelor // Glasul Bucovinei. – 1929. – 23 iul. (№ 3000). – P. 2.
291. Reorganizarea chesturei de poliție din Cernăuți // Glasul Bucovinei. – 1939. – 3 mar. (№ 5564). – P. 4.

292. Rezident regal George Flondor a depus jurământul // Glasul Bucovinei. – 1939. – 8 febr. (№ 5544). – P. 1.
293. Rotică G. Nouii prefecți / Rotică G. // Glasul Bucovinei. – 1919. – 25 mai. (№ 152). – P. 1.
294. Sărbătoarea Justiției Militare la Cernăuți // Glasul Bucovinei. – 1939. – 23 mai (№ 5627). – P. 3.
295. Schimbări de prefecți în Ținutul Suceava // Glasul Bucovinei. – 1938. – 3 ian. (№ 5517). – P. 1.
296. Schimbări la tribunalul militar din Cernăuți // Glasul Bucovinei. – 1939. – 3 apr. (№ 5590). – P. 1.
297. Solemnitatea instalării noului secretar general Ținutului Suceava d. dr. Nicu Lupu // Glasul Bucovinei. – 1939. – 4 apr. (№ 5591). – P. 3.
298. Subprefecții din Bucovina // Glasul Bucovinei. – 1925. – 13 oct. (№ 1942). – P. 1.
299. Tariful avocaților din Bucovina, Aprobat de Ministerul de justiție № 6963 din 19 Februarie 1923 // Monitorul Oficial. – 1923. – 20 febr. (№ 250). – 39 p.
300. Tarnoveanu O. Reforma in justiție / O. Tarnoveanu // Glasul Bucovinei. – 1919. – 11 iun. (№ 163).
301. Telegrama guvernului român către Congresul Bucovinei // Glasul Bucovinei. – 1918. – 30 noiem. (№ 15).
302. Telegrama M. S. Regelui către Dl. Iancu Flondor, Președintele Congresului General al Bucovinei // Glasul Bucovinei. – 1918. – 1 dec. (№ 16).
303. Tribunalul Militar din Cernăuți și-a deschis noul an judecătoresc // Glasul Bucovinei. – 1939. – 11 ian. (№ 5523). – P. 2.
304. Vizita d-lui ministru Silviu Dragomir la Cernăuți // Glasul Bucovinei. – 1939. – 14 ian. (№ 5550). – P. 3.
305. 11 noiembrie 1918 // Glasul Bucovinei. – 1939. – 12 noiem. (№ 5764). – P. 1.

306. Адамчук І. Боротьба за державно-територіальний статус Північної Буковини, Акерманського, Ізмаїльського і Хотинського повітів Бессарабії, острова Зміїного та Закарпатської України у 1917–1947 рр. : історико-правове дослідження / І. Адамчук. – К. : Атіка, 2007. – 160 с.

307. Бевз Т. Проблема української державності 1918 р. та румунський фактор / Т. Бевз, В. Яремчик // Україна – Румунія – Молдова : історичні, політичні та культурні аспекти взаємин : матер. міжнар. наук. конф. – Чернівці : Букрек, 2002. – С. 178–184.

308. Бідюк М. С. Історія управління фінансово-економічними відносинами на Буковині / М. С. Бідюк, Є. М. Пушко-Цибуляк, В. Х. Шмальц. – Вижниця : Черемош, 2009. – 424 с.

309. Боєчко В. Північна Буковина і Придунав'я – споконвічний терен України / В. Боєчко // Політика і час. – 1992. – № 6. – С. 67–68.

310. Боротьба трудящих Буковини за соціальне і національне визволення і возз'єднання з Українською РСР (до 40-річчя комуністичної партії України) : [документи й матеріали]. – Чернівці : Облвидав, 1958. – 449 с.

311. Ботушанський В. Ухвала Буковинського народного віча 3 листопада 1918 року – визначний документ українського державотворення / В. Ботушанський // Науковий Вісник Чернівецького університету : зб. наук. ст. – Чернівці, 1998. – Вип. 36 : Історія. – С. 9–23.

312. Ботушанський В. Ухвала Буковинського народного віча 3 листопада 1918 р. – визначний документ українського державотворення / В. Ботушанський, Ю. Макар // Перша світова війна : історичні долі народів Центральної та Східної Європи : матер. Міжнар. наук. конф., присвяч. 80-річчю Буковинського народного віча (Чернівці, 22–24 верес. 1998 р.). – Чернівці, 2000. – С. 4–14.

313. Ботушанський В. Нелегкі кроки до самоврядування європейського типу (сільське самоврядування на Буковині у 60-рр XIX – на початку XX ст.) / В. Ботушанський, Г. Чайка // Питання історії України : зб. наук. ст. – Чернівці : Зелена Буковина. – Т. 6. – С. 224–237.

314. Буковина 1918–1940 рр. : зовнішні впливи та внутрішній розвиток. (Матеріали і документи) / [упор. та ред. С. Д. Осачука ; резюме нім. та англ. мов.]. – Чернівці : Зелена Буковина, 2005. – 328 с.
315. Буковина в контексті європейських міжнародних відносин. (З давніх часів до середини ХХ ст.) / [В. Ботушанський, С. Гакман, Ю. Макар та ін.] ; за заг. ред. В. Ботушанського.– Чернівці : Рута, 2005. – 744 с.
316. Буковина, її минуле і сучасне / [під ред. Д. Квітковського, Т. Бриндзана, А. Жуковського]. – Париж ; Філадельфія ; Дітройт : Зелена Буковина, 1956. – 965 с.
317. Буковина : історичний нарис. – Чернівці : Зелена Буковина, 1998. – 416 с.
318. Буковина : національні рухи та соціально–політичні процеси 1918–1944 рр. Погляд дипломатів. (Документи) / [упор. та наук. ред. В. М. Заповловський, С. Д. Осачук]. – Чернівці : Зелена Буковина, 2007. – 228 с.
319. Буркут І. Розпад Австро–Угорщини і проблема державної приналежності Буковини (кінець жовтня – початок листопада 1918 р.) / І. Буркут // Перша світова війна : історичні долі народів Центральної та Східної Європи : матер. Міжнар. наук. конф., присвяч. 80-річчю Буковинського народного віча (Чернівці, 22–24 верес. 1998 р.). – Чернівці, 2000. – С. 64–69.
320. Буркут І. Політичні процеси: історія, міфи, реальність (погляд з регіону) / І. Буркут. – Чернівці : Прут, 2005. – 572 с.
321. Гакман С. Проблема Бессарабії та Буковини в міжнародних відносинах: Дипломатичний аспект (березень–червень 1940 р.) / С. Гакман // Питання нового та новітнього часу : зб. наук. ст. – Чернівці : Прут, 1997. – Вип. 5. – С. 111–121.
322. Гакман С. Проблема Буковини на Паризькій мирній конференції 1919–1920 рр. / С. Гакман // Питання історії нового та новітнього часу : зб. наук. ст. – Чернівці, 2000. – Вип. 7. – С. 163–173.

323. Гураль П. Ф. Територіальна громада в Україні : історико-правове дослідження / П. Ф. Гураль. – Львів : ЛьвДУВС, Край, 2008. – 468 с.
324. Добржанський О. Змагання за українську державність на Буковині (1914–1921 рр.) : [документи і матеріали] / О. Добржанський, В. Старик. – Чернівці : Чернівецька обласна лікарня, 2009. – 512 с.
325. Добржанський О. В. Бажаємо до України! / О. Добржанський, В. Старик. – Одеса : Маяк, 2008. – 1168 с.
326. Ерещенко М. Королевская диктатура в Румынии 1938–1940 гг. / М. Ерещенко. – М. : Наука, 1979. – 170 с.
327. Жуковський А. Історія Буковини / А. Жуковський. – Чернівці : Час, 1993. – Ч. 2. – 1993. – 227 с.
328. История Румынии : пер. с рум. / [И. Болован, И.-А. Поп (координаторы) и др.]. – М. : Весь мир, 2005. – 680 с.
329. История Румынии : [в 2 т.]. – М. : Наука, 1971. – Т. 2 (1918–1970). – 742 с.
330. Канюк С. Буковина в румунській неволі / С. Канюк – Харків : Укрдержвидав, 1930. – 135 с.
331. Ярмиш О. Н. Каральний апарат самодержавства в Україні в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. : монографія / О. Н. Ярмиш. – Харків : Консум, 2001. – 288 с.
332. Карпенко О. Окупація Північної Буковини боярською Румунією і боротьба трудящих мас проти окупаційного режиму (1918–1919 рр.) / О. Карпенко // Укр. іст. журн. – 1966. – № 10. – С. 56–62.
333. Компанієць І. Революційний рух в Галичині, Буковині та Закарпатській Україні під впливом ідей Великого Жовтня (1917–1920 рр.) / І. Компанієць. – К. : АН УРСР, 1957. – 111 с.
334. Королівський намісник Буковини Георгій Флондор // Православний календар на переступний рік 1940 р. – 1939. – С. 34–35.
335. Краткая история Румынии с древнейших времен до наших дней. – М. : Наука, 1987. – 542 с.

336. Кульчицький В. С. Історія держави та права України : [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / В. С. Кульчицький, Б. Й. Тищик. – К. : Ін Юре, 2007. – 624 с.
337. Курило В. У боротьбі за визволення. Революційно-визвольний рух на Буковині у 1922–1940 рр. / В. Курило. – Львів : Вища шк., 1977. – 180 с.
338. Ляхович Н. В. Против наступления капитала и реакции. Революционная борьба пролетариата Румынии в годы мирового экономического кризиса 1929–1933 гг. / Н. В. Ляхович. – Львов : Вища шк., 1987. – 166 с.
339. Північна Буковина, її минуле і сучасне / [В. Курило, М. Ліщенко, О. Романець, Н. Сирота, Б. Тимощук]. – Ужгород : Карпати, 1969. – 247 с.
340. Мадиевский С. А. Политическая система Румынии. Последняя треть XIX – начало XX вв. Монархия, парламент, правительство / С. А. Мадиевский. – М. : Наука, 1980. – 332 с.
341. Макарчук В. С. Міжнародно-правове визнання державного кордону між Україною і Польщею (1939-1945 рр.) : монографія / В. С. Макарчук. – К. : Атіка, 2004. – 348 с.
342. Макарчук В. С. Державно-територіальний статус західноукраїнських земель у період Другої світової війни (1939–1945 рр.). Історико-правове дослідження / В. С. Макарчук. – К. : Атіка, 2007. – 368 с.
343. Макарчук В. С. Государственно-территориальный статус западно-украинских земель в период Второй мировой войны: Историко-правовое исследование / В. С. Макарчук ; [пер. с укр. В. С. Образец]. – М., 2010. – 520 с.
344. Масан О. М. Чеховський І.Г. Чернівці: 1408–1998. Нариси з історії міста / Масан О. М. – Чернівці : Місто, 1998. – 213 с.
345. Нариси з історії Північної Буковини / [В. М. Ботушанський, А. М. Глуговський, І. А. Гриценко]. – К. : Наук. думка, 1980. – 339 с.

346. Нариси історії державної служби в Україні / НАН України, Інститут історії України ; Гол. упр. держ. служби України. – К. : Ніка-Центр, 2008. – 536 с.
347. Нариси історії Чернівецької обласної партійної організації / [Б. Ф. Білецький, З. Б. Браславський, Л. І. Васюк та ін.] ; редкол. В. Г. Дикусаров та ін. – Ужгород : Карпати, 1980. – 296 с.
348. Народне Віче Буковини 1918–1993 : (документи і матеріали обл. наук.-практ. конф., присвяч. 75-річчю Буковинського народного віча 3 листопада 1918 р.) / упорядник О. С. Романець. – Чернівці : Прут, 1994. – 144 с.
349. Настюк М. Политическая организация колониального управления королевской Румынии в Северной Буковине (1918–1940 гг.) / М. Настюк // Проблемы правоведения. – 1987. – Вып. 48. – С. 38–42.
350. Никифорак М. В. Буковина у державно-правовій системі Австрії (1774–1918 рр.) / М. В. Никифорак. – Чернівці : Рута, 2004. – 384 с.
351. Новий поділ адміністративний Буковини // Православний календар на православний рік 1927. – 1926. – С. 45–48.
352. Новосівський І. М. Нарис з історії права Буковини та Бессарабії / І. М. Новосівський. – Нью-Йорк, 1986. – 180 с.
353. Новосівський І. М. Українська державна влада на Буковині в 1918 р. / І. М. Новосівський. – Нью-Йорк : Укр. Буков. Громада, 1964. – 56 с.
354. Очерки политической истории Румынии 1859-1944 / [под ред. А. А. Минца, Н. И. Лебедева, И. Э. Левита, С. А. Мадиевского, А. И. Мошану]. – Кишинев : Штиинца, 1985. – 480 с.
355. Піддубний Г. Ф. Буковина. Її минуле й сучасне : суспільно-політичний нарис із малюнками і мапою Буковини / Г. Ф. Піддубний. – Чернівці : Зелена Буковина, 2005. – 216 с.
356. Піддубний І. Адміністративне управління Буковини у міжвоєнний період (1918–1940 рр.) / І. Піддубний // Питання історії України : зб. наук. ст. – Чернівці, 1999. – Т. 3. – С. 294–304.

357. Піддубний І. Відображення питання Буковини та Галичини у нотах української делегації голові Паризької мирної конференції / І. Піддубний // Музейний щорічник. – Чернівці : Золоті литаври, 2004–2005. – С. 24–38.

358. Піддубний І. Дипломатичні відносини між Україною та Румунією у 1918 – 1923 рр. / І. Піддубний // Україна – Румунія – Молдова : історичні, політичні та культурні аспекти взаємин : матер. міжнар. наук. конф. – Чернівці : Букрек, 2002. – С. 199–210.

359. Піддубний І. Діяльність крайових організацій румунських політичних партій на Буковині (1918–1928 рр.) / І. Піддубний // Наук. вісн. Чернів. ун-ту. – Чернівці, 2003. – Вип. 173–174 : Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини. – С. 97–106.

360. Піддубний І. Питання Буковини та Бессарабії на Паризькій мирній конференції та українсько-румунські стосунки / І. Піддубний // Питання історії України : зб. наук. ст. – Чернівці, 2002. – Т. 5. – С. 182–192.

361. Піддубний І. Політичне життя Буковини 1918–1940 рр. / І. Піддубний // Буковина 1918–1940 рр.: зовнішні впливи та внутрішній розвиток. (Матеріали і документи) / упор. та ред. С. Д. Осачука ; резюме нім. та англ. мов. – Чернівці : Зелена Буковина, 2005. – С. 58–88.

362. Піддубний І. Радянсько–румунські відносини 1917–1940 рр. / І. Піддубний // Музейний щорічник. – Чернівці : Золоті литаври, 2002. – С. 80–96.

363. Присташ Л. Т. Органи правосуддя в Західній Україні (1921–1939 рр.) / Л. Т. Присташ // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матер. наук. конф. (лютий 1996 року). – Львів, 1996. – С. 76–77.

364. Присташ Л. Т. Місцеві органи урядової адміністрації на західноукраїнських землях (1921–1939 рр.) / Л. Т. Присташ // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матер. наук. конф. (лютий 1997 року). – Львів, 1997. – С. 120–121.

365. Прокопович Е. Кінець австрійського панування в Буковині / Еріх Прокопович ; [пер. з нім. О. Матійчук, Н. Панчук]. – Чернівці : Золоті литвари, 2003. – 80 с.
366. Сергійчук В. Українська соборність. Відродження українства в 1917–1920 роках / В. Сергійчук. – К., 1999. – 412 с.
367. Споконвічна українська земля : [зб. док. і матеріалів]. – Ужгород : Карпати, 1990. – 467 с.
368. Старик В. П. Від Сараєва до Парижа: Буковинський Interregnum 1914–1921 / В. П. Старик. – Чернівці : Прут, 2009. – Ч. 2 : Між націоналізмом і толерантністю. – 184 с.
369. Терлюк І. Я. Історія держави і права України : [навч. посіб.] / І. Я. Терлюк. – К. : Атіка, 2011. – 944 с.
370. Торончук І. Ж. Розвиток інституту адвокатури на Буковині у складі Румунії (1918–1940 рр.) / І. Ж. Торончук // Наук. вісн. Чернів. ун-ту : зб. наук. пр. – Чернівці : Рута, 2008. – Вип. 461 : Правознавство. – С. 11–16.
371. Торончук І. Ж. Історико-правові аспекти приєднання Буковини до Румунії / І. Ж. Торончук // Наук. вісн. Чернів. ун-ту : зб. наук. пр. – Чернівці : Рута, 2008. – Вип. 478 : Правознавство. – С. 31–36.
372. Торончук І. Ж. Організація та діяльність вищих органів державної влади Румунії в міжвоєнний період / І. Ж. Торончук // Наук. вісн. Чернів. ун-ту : зб. наук. праць. – Чернівці: Рута, 2009. – Вип. 489 : Правознавство. – С. 16–21.
373. Торончук І. Ж. Система органів управління Буковиною після проведення адміністративної уніфікації 1925 р. у Румунії / І. Ж. Торончук // Наук. вісн. Чернів. ун-ту : зб. наук. пр. – Чернівці : Рута, 2009. – Вип. 518 : Правознавство. – С. 32–39.
374. Торончук І. Ж. Румунська політична поліція (сигуранца) на Буковині у міжвоєнний період (1918–1940 рр.) / І. Ж. Торончук // Наук. вісн. Чернів. ун-ту : зб. наук. пр. – Чернівці : Рута, 2009. – Вип. 522 : Правознавство. – С. 15–18.

375. Торончук І. Місцеве самоврядування на Буковині у міжвоєнний період (1918–1940 рр.) // Підприємництво, господарство і право. – К. : Гарантія, 2010. – №. 10 (178). – С. 126–130.

376. Торончук І. Ж. Інститут прокуратури на Буковині у складі Румунії (1918–1940 рр.) / І. Ж. Торончук // Держава і право : зб. наук. пр. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2010. – Вип. 49 : Юридичні і політичні науки. – С. 92–98.

377. Торончук І. Ж. З історії поліції на Буковині у міжвоєнний період під владою Румунії / І. Ж. Торончук // Наук. вісник Львів. держ. ун-ту внутр. справ : зб. наук. пр. Серія юридична. – Львів : ЛьвДУВС, 2010. – Вип. 3. – С. 98–108.

378. Торончук І. Ж. Румунський військовий суд на Буковині 1918–1940 рр. / І. Ж. Торончук // Актуальні проблеми юридичної науки : зб. тез міжнар. наук. конф. «Восьмі осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 13–14 листопада 2009 р.) : у 4 ч. – Хмельницький : Хмельн. ун-ту упр. та права, 2009. – Ч. 1 : Теорія держави і права. Історія політичних та правових вчень. Філософія права. Міжнародне право. Порівняльне правознавство. – С. 99–101.

379. Торончук І. Ж. Діяльність інституту нотарів на Буковині у 1918–1940 рр. під владою Румунії / І. Ж. Торончук // Буковинська міжнар. іст.-краєзн. конф., присвяч. 140-річчю заснування першого укр. культурно-освітнього товариства на Буковині «Руська бесіда» (Чернівці, 27–28 листопада 2009 р.) : тези / наук. ред. О. В. Добржанський. – Чернівці : ЧНУ, 2009. – С. 53–55.

380. Торончук І. Ж. Історико-правові аспекти створення та діяльності апеляційної судової палати на Буковині у складі Румунії в міжвоєнний період / І. Ж. Торончук // Регіональний вимір сензитивності механізмів управління: правовий, фінансово-економічний, психологічний аспекти : матер. VII Всеукр. наук.-практ. конф. (Чернівецька філія МАУП, 10-11 грудня 2009 р.). – Чернівці : Букрек, 2010. – С. 104–108.

381. Торончук І. Ж. Деякі питання історії трудового суду на Буковині у складі Румунії (1933–1940 рр.) / І. Ж. Торончук // Проблеми правотворчості очима науковців : матер. міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції (9 лют. 2010 р.). – Тернопіль, 2010. – Ч. 1. – С. 26–29.

382. Торончук І. Ж. Деякі питання історії інституту суду присяжних на Буковині у складі Румунії (1918–1938 рр.) / І. Ж. Торончук // Правова політика Української держави : матер. наук.-практ. конф., присвяч. 70-річчю Прикарпат. нац. ун-ту ім. Василя Стефаника (Івано-Франківськ, 19-20 лют. 2010 р.). – Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2010. – Т. 1. – С. 99–102.

383. Торончук І. Ж. Міжнародно-правові аспекти легітимізації анексії Буковини Румунією 1918–1920 рр. / І. Ж. Торончук // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів (10-11 берез. 2010 р.). – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2010. – Т. 1, вип. 9. – С. 173–174.

384. Торончук І. Ж. Особливості адміністративного управління Буковини у період королівської диктатури в Румунії (1918–1938 рр.) / І. Ж. Торончук // Державно-правовий розвиток України в умовах політичних змін : матер. міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції (Тернопіль, 9 квіт. 2010 р.). – Тернопіль, 2010. – Ч. 1. – С. 24–28.

385. Торончук І. Ж. Деякі питання законодавчого регулювання виборчого процесу на Буковині під владою Румунії (1918–1940 рр.) / І. Ж. Торончук // Государство и право в условиях глобализации: реалии и перспективы : матер. II Междунар. науч.-практ. конф. (16-17 апр. 2010 г.). – Симферополь : Крымучпедгиз, 2010. – С. 81–82.

386. Торончук І. Ж. Конституційні акти Румунії міжвоєнного періоду (1918–1940 рр.) / І. Ж. Торончук // Матеріали звітної наукової конференції факультету з підготовки слідчих (Львів, 26 лют. 2010 р.). – Львів : ЛьвДУВС, 2010. – С. 180–186.

387. Торончук І. Ж. Інститут примаря на Буковині (1918–1940 рр.) / І. Ж. Торончук // Актуальні питання реалізації чинних національних та міжнародних нормативно-правових актів : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 16-17 квіт. 2011 р.) : у 2 ч. – Одеса : Причорноморська фундація права, 2011. – Ч. 1. – С. 32–34.

388. Торончук І. Ж. Суд на Буковині у складі Румунії / І. Ж. Торончук // Судова влада в Україні і світі: історія, сучасність, перспективи розвитку : матер. XXV Міжнар. іст.-прав. конф. (м. Саки, 16-18 верес. 2011 р.). – К. ; Сімферополь : СМД, 2011. – Ч. 1. – С. 424–429.

389. Хофбауэр Х. Буковина, Бессарабия, Молдова. Забытая земля между Западной Европой, Россией и Турцией / Х. Хофбауэр, В. Роман : [пер. с нем.]. – Черновцы : Прут, 1995. – 168 с.

390. Чев'юк Ф. Буковина і буковинці. (Про історію краю і життя людей) / Ф. Чев'юк, В. Захарчук. – Львів : Світ, 2008. – 200 с.

391. Чернівці: Історія і сучасність : (Ювілейне видання до 600-річчя першої письмової згадки про місто) / [В. М. Ботушанський, С. В. Біленкова, О. В. Добржанський та ін.] ; за заг. ред. В. М. Ботушанського. – Чернівці : Зелена Буковина, 2009. – 586 с.

392. Чучко М. К. Історія митної справи на Буковині (XIII – початок XXI ст.) / М. К. Чучко, В. В. Грябан. – Чернівці : Золоті литаври, 2009. – 272 с.

393. Яровий В. Новітня історія Центральноєвропейських та Балканських країн. XX століття : [підручник для вищих навчальних закл.] / В. Яровий – К. : Генеза, 2005. – 816 с.

394. Язькова А. А. Румыния накануне Второй мировой войны 1934–1939 гг. / А. А. Язькова. – М. : Изд-во АН СССР, 1963. – 295 с.

395. Alexianu G. Curs de drept constituțional / G. Alexianu. – București, 1932 – Vol. 2. – 187 p.

396. Alexianu G. Curs de drept constituțional / G. Alexianu. – București, 1934 – Vol. 3. – 236 p.

397. Alexianu G. Drept constituțional / G. Alexianu. – București : Editura Casei școalelor, 1926. – 526 p.
398. Alexianu G. Supliment la Actualul text al legii pentru organizarea administrației locale / G. Alexianu. – București : Editura Librăriei «Universală», 1934. – 14 p.
399. Anghel F. Despre o problemă aproape necunoscută: frontiera româno-polonă în perioada interbelică, 1919–1939 / F. Anghel // Revista istorică. – 1997. – T. 8, № 3/4. – P. 255–270.
400. Anuarul general al Bucovinei 1927. – Cernăuți : Institutul de Arte grafice și cultură «Glasul Bucovinei», 1928. – 295 p.
401. Anuarul general al Municipiului Cernăuți 1924. – Cernăuți : Editura «Glasul Bucovinei», 1925. – 318 p.
402. Arima V. Cartea neamului (Marea Unire din 1918, documente istorice) / V. Arima, L. Ardeleanu, C. Botoran. – București : Editura Globus, 1993. – 280 p.
403. Avirescu G. Problemele Bucovinei / G. Avirescu – București : Imprimeriile statului, 1929. – 51 p.
404. Bătălia pentru Bucovina / ed. S. Neagoe. – Timișoara : Helicon, 1992. – 382 p.
405. Bianu V. Însemnări din timpul războiului României Mari / V. Bianu – Cluj : Ardealul, 1926. – 511 p.
406. Bianu V. Știința veghei și pazei publice : îndreptar practic profesional / V. Bianu, D. Eugen. – București : Cartea Romaneasca, 1941. – 334 p.
407. Bitoleanu I. Introducere în istoria dreptului / I. Bitoleanu. – București : Editura Fundației României de Mâine, 2006. – 320 p.
408. Bitoleanu I. Din istoria României moderne.1922–1926 / I. Bitoleanu. – București : Editura științifică și enciclopedică, 1981. – 331 p.
409. Bobocescu V. Momente din istoria Ministerului de Interne / V. Bobocescu. – București : Editura Ministerului de Interne, 1998. – 476 p.
410. Bobocescu V. Istoria poliției române / V. Bobocescu. – București : Edit. Ministerului de Interne, 2000. – 236 p.

411. Bogdan A. Drept constituțional și administrativ / A. Bogdan. – București : Editura ziarului «Universul», 1942. – 273 p.
412. Boila R. Organizația de stat / R. Boila. – Cluj : Cartea românească, 1927. – 678 p.
413. Boila R. Studiu supra reorganizării statului Român întregit / R. Boila. – Cluj : Tipog. Națională Soc. Anonimă Cluj, 1931. – 46 p.
414. Bruja R. Alegerile parlamentare din 1939 în ținutul Suceava / R. Bruja // Codrul Cosminului. – 2004. – № 8/9. – P. 237–243.
415. Buletinul Uniunii avocaților (organ oficial al corpului avocaților din Romania). – București, 1939. – № 1 (Ian.). – 70 p.
416. Busch R. Decret lege privitor la revizuirea cetățeniei publicat în Mon. Of. № 18 din 22 ianuarie 1938 / R. Busch. – Cernăuți : Tip. «Mercur», 1938. – 32 p.
417. Campus E. Mica înțelegere / E. Campus. – București : Editura politică, 1968. – 268 p.
418. Campus E. Politica externă a Romoniei în perioada interbelică (1919–1939) / E. Campus. – București : Editura politică, 1975. – 93 p.
419. Cârjan V. Istoria poliției române de la origini pana în 1949 / V. Cârjan. – București : Edit. Vestala, 2000. – 263 p.
420. Cârful I. Unirea Bucovineu / I.Cârful. – Cernăuți : Tiparul Glasul Bucovinei, 1938. – 13 p.
421. Cernea E. Istoria statului și dreptului românesc: curs universitar / E. Cernea, E. Molcuț. – ed. rev. și adăug. – București : Universul Juridic, 2006. – 352 p.
422. Ciachir N. Din istoria Bucovinei (1775–1944) / N. Ciachir. – București : Ed. Didactică și Pedagogică, 1993. – 174 p.
423. Cibin N. Războiul nostru / N.Cibin. – București : Tipografia «PAX», 1924. – 15 p.
424. Ciupercă N. Țara noastră din punct de vedere geografic, istoric și economic / N.Ciupercă. – Ed. A 2-a. – București : Tipografia «Fântâna darurilor», 1935. – 109 p.

425. Compunerea instanțelor judecătorești din Cernăuți pe anul 1937 // Pagini juridice. – 1937. – № 5/6 (dec. 1936 – ian. 1937). – P. 149–150.
426. Constantinescu M. Desăvârșirea unificării statului național român / M. Constantinescu, Ș. Pascu. – București, 1993. – 516 p.
427. Constantiniu F. Între Hitler și Stalin. România și pactul Ribbentrop-Molotov / F. Constantiniu. – București, 1991. – 136 p.
428. Dobrinescu V. Basarabia în anii celui de al doilea război mondial (1939–1947) / V. Dobrinescu, I. Constantin. – Iași : Institutul European, 1995. – 354 p.
429. Economu R. Unirea Bucovinei 1918 / R. Economu. – București : Editura fundației culturale Române, 1994. – 196 p.
430. Extinderea în Bucovina a legislației din Vechiul Regat // Calendarul Glasul Bucovinei. – 1939. – P. 172.
431. Extinderea legislației române în Bucovina // Pagini juridice. – 1938. – № 3/4 (Oct. – noiem.). – P. 45.
432. Gronich I. Un album al Cernăuțului / I. Gronich. – Cernăuți : Luceafărul, 1926. – 30 p.
433. Guțan M. Istoria administrației publice românești / M. Guțan. – ed. 2-a, rev. – București : Editura Hamangiu, 2006. – 293 p.
434. Hausleitner M. Die Rumänisierung der Bukowina: Die Durchsetzung des nationalstaatlichen Anspruchs Grossrumaniens 1918–1944 / Mariana Hausleitner. – München : Oldenbourg, 2001. – 493 s.
435. Hrenciuc D. Frontiera româno-polonă în dezbaterile conferinței de pace de la Paris (1919-1920) / D. Hrenciuc // Analele Bucovinei. – 2001. – T. 8. – P. 69–83.
436. Hrenciuc D. Problema Bucovinei în dezbaterile conferinței de pace de la Paris (1919–1920) / D. Hrenciuc // Glasul Bucovinei. – 2005. – № 45. – P. 7–17.
437. Hrenciuc D. Provocările vecinătății: ucrainenii bucovineni în regatul României Mari (1918–1940). Contribuțiuni / D. Hrenciuc. – Iași : TIPO MOLDOVA, 2010. – 399 p.

438. Ionescu–Dolj I. Curs de procedură penală Romană / I. Ionescu–Dolj. – București : Editura Soces &Co., S.A., 1926. – 414 p.
439. Ionescu–Dolj I. Curs de procedură penală Romană / I. Ionescu–Dolj. – București : Editura Soces &Co., S.A., 1937. – 597 p.
440. Iorga N. Istoria românilor / N. Iorga. – București, 1939. – Vol. 9. – 218 p.
441. Iosif I. Hotărârile adunării naționale din Alba-Iulia / I.Iosif . – Oradea-Mare : Tipografia «BIHARIA», 1924. – 63 p.
442. Istoria jandarmeriei Române / [A. Andreescu, N. Munteanu, O. Burcin, V. Andronie]. – București : Editura Ministerului de Interne, 2005. – 260 p.
443. Jurisprudență generală pe anii 1923–1925. – București : Curierul judiciar, 1923. – 1079 p.
444. Jurisprudență generală pe anul 1926. – București : Curierul judiciar, 1926. – 1196 p.
445. Jurisprudență generală pe anul 1927. – București : Curierul judiciar, 1927. – 1285 p.
446. Jurisprudență stabilită de Înalta Curte de Casație și Justiție. Complectul pentru Ardeal și Bucovina // Ardealul Juridic. – 1924. – 15 mar. (№ 6). – P. 97–112.
447. Lupescu I. Monumentele unirii / I. Lupescu. – București : Editura politică, 1985. – 228 p.
448. Mântulescu D. Poliție politică și poliție de siguranța de Stat / D. Mântulescu. – București : Tipografia ziarului «Universul», 1937. – 372 p.
449. Micu S. Istoria Românilor / S. Micu. – București : Editura Fundației România de Mâine, 1995. – Vol. 1. – 290 p.
450. Mihailache V. Istoria jandarmeriei Române: 1850–2000 / V. Mihailache, P. Suci. – București : Editura Sylvi, 2000. – 468 p.
451. Mihalache V. Din istoria legislației jandarmeriei Române / V. Mihailache, I. Suci. – București : Editura Societății Tempus, 1995. – 608 p.
452. Miron O. Jandarmeria română în perioada interbelică (1919–1941) : mit și realitate / O. Miron. – Lugoj : Edit. Dacia Europa Nova, 2003. – 187 p.

453. Modificările aduse legii pentru organizarea administrațiunii locale in anii 1930–1931. – București, 1931. – 14 p.
454. Movilă A. Îndreptar administrativ (activitatea practică a aotorităților locale) / A. Movilă. – [ediția doua]. – București : Tipog. Librăriei SOCEC & CO, 1936. – 617 p.
455. Mușat M. România după marea unirea / M. Mușat, I. Ardeleanu. – București : Editura științifică și enciclopedică, 1986. – Vol. 2, pt. 1 : 1918–1933. – 1172 p.
456. Mușat M. România după Marea Unire / M. Mușat, I. Ardeleanu. – București : Ed. Științifică și Enciclopedică, 1988. – Vol. 2 : noiembrie 1933–septembrie 1940. – 935 p.
457. Negulescu P. Tratat de Drept administrativ român / P. Negulescu. – București : Tipografiile Române Unite, 1925. – 592 p.
458. Negulescu P. Tratat de drept administrativ / P. Negulescu. – [ed. 4-a]. – București : Institutul de arte grafice E. Marvan, 1934 – Vol. 1. – 365 p.
459. Nistor I. Bucovina sub Dominațiunea Românească (la 20 de ani de la Unire) / I. Nistor. – Cernăuți, 1938. – 66 p.
460. Nistor I. Problema Ucraineană în lumina istoriei / I. Nistor. – Cernăuți : Glasul Bucovinei, 1938. – 299 p.
461. Nistor I. Unirea Bucovinei 28 noemvrie 1918 (studiu și documente) / I. Nistor. – București : Cartea Românească, 1928. – 214 p.
462. Nistor I. Zece ani de la unire / I. Nistor. – Cernăuți : Glasul Bucovinei, 1928.– 420 p.
463. Nuțu I. Contibuția Armatei și Jandarmeriei la realizarea Unirii Bucovinei cu România / I. Nuțu // Cuvânt și faptă. – 2009. – № 2. – P. 7–8.
464. Onciul C. Memoriu cu privirea la accelerarea judecăților și la regulamentul portareilor / C. Onciul. – Cernauti : Institutul de arte plastice si Editura Glasul Bucovinei, 1927. – 20 p.

465. Oniga O. Studiu comparativ asupra Poliției judiciare și instrucției criminale în legislațiile Franceză și Română / O. Oniga. – București : Modernă, 1932. – 259 p.
466. Onișor V. Tratat de Drept administrativ român / V. Onișor. – Cluj : Tipografia Dr. S. Bornemisa, 1923. – 784 p.
467. Paraschivescu V. Notarul public este o instituție necesară României – Mari / V. Paraschivescu // Curierul Judiciar. – 1925. – 22 febr. (№ 8). – P. 115–117.
468. Pascu I. Dreptul polițienesc Român / I. Pascu. – București : Reforma socială, 1929. – 352 p.
469. Pelin N. Noul Cod al Justiției militare / N. Pelin // Pagini juridice. – 1937. – № 9/10 (Apr.– mai). – P. 206–208.
470. Popescu P. Contenciosul administrativ (Sub regimul vechei și noiei Constituțiuni) / P. Popescu // Curierul Judiciar. – 1923. – 3 iun. (№ 21). – P. 323–327.
471. Prodan D. Anuarul general al Bucovinei 1936 / D. Prodan. – Cernăuți : Glasul Bucovinei, 1937. – 296 p.
472. Prodan D. Anuarul general al Municipiului Cernăuți 1936 / D. Prodan. – Cernăuți : Glasul Bucovinei, 1936. – 296 p.
473. Puricescu G. Cu privire la Curțile cu jurați / G. Puricescu // Curierul Judiciar. – 1927. – 3 iul. (№ 25). – P. 389–390.
474. Purici Ș. Unirea Bucovinei cu România (aspecte militare) / Ș. Purici, Ioan V. Cocoz. – Suceava : Editura Suceava, 1997. – 132 p.+21 documente+28 fotografii (Recenzie) // Anelele Bucovinei. – 1998. – Vol. 2. – P. 433–436.
475. Safirescu A. Despre puterea judecătorească / A. Safirescu // Curierul Judiciar. – 1939. – 5 mar. (№ 10). – P. 145–147.
476. Scurtu I. Istoria contemporană a României (1918–2005) / I. Scurtu. – București : Editura Fundației România de Măine, 2005. – 216 p.
477. Scurtu I. Istoria Românilor (România întregită 1918–1940) / I. Scurtu. – București : Editura enciclopedică, 2003 – Vol. 8. – 857 p.
478. Scurtu I. România între anii 1918–1940 (documente și materiale) / I. Scurtu. – București : Editura Universității București, 2001. – 168 p.

479. Șapca F. Diplomația americană și problema Bucovinei / F. Șapca // Țara Fagilor. – 1996. – P. 40–44.
480. Tablourile onorariilor minimale ale avocaților (Votate de comisiunea permanenta in ședinta dela 7 februarie 1925). – București : Tipografiile Române Unite, 1925. – P. 17–18.
481. Tabloul avocaților din Bucovina pe anul 1929. – Cernăuți : Tip. I. Wiegler, 1929. – 24 p.
482. Tabloul avocaților din Bucovina pe anul 1936. – Cernauti : Tip. I. Wiegler, 1936. – 36 p.
483. Tanoviceanu I. Tratat de drept si procedura penala / I. Tanoviceanu. – [editia a doua revazuta si complectata]. – București : Curierul judiciar, 1927 – Vol. 5. – P. 851.
484. Tarangul E. Jurisdicționalizarea curților administrative din Romania / E. Tarangul // Arhiva de drept public. – 1939. – № 2/4 (apr.–dec.). – P. 167–186.
485. Taxele de portărei pentru proceduri // Pagini juridice. – 1934. – 15 mai (№ 10). – P. 180–185.
486. Tătărescu Ch. Evacuarea Basarabiei și a Bucovinei de Nord / Ch. Tătărescu. – Craiova, 1940. – 456 p.
487. Teodorescu A. Tratat de Drept administrativ român / A. Teodorescu. – București : Tipog. Librăriei SOCEC & CO, 1929. – 483 p.
488. Ternăveanu O. Cum se aplică legile în Bucovina / O. Ternăveanu // Curierul Judiciar. – 1927. – 12 iun. (№ 22). – P. 337–339.
489. Tiron N. Câteva deosebiri de competență între curțile administrative și curțile de apel ca instanțe de contencios administrativ / N. Tiron // Arhiva de drept public. – 1939. – № 2–4 (Apr.–dec.). – P. 187–195.
490. Trebici V. Unirea Bucovinei cu România / V. Trebici // ANALELE BUCOVINEI. – 1994. – № 1 (Ian.–iun.). – P. 15–21.
491. Troncote C. Istoria serviciilor secrete romanești : de la Cuza la Ceaușescu / C. Troncote. – București : Edit. Ion Cristoiu, 1999. – 247 p.

492. Tratat de pace (Saint Germainen-Laye 10 septembrie 1919). – București : Imprimeria Statului, 1920. – 101 p.
493. Un an de aplecarea legii administrative din 14 august 1938. – București : Imprimeria Centrală, 1939. – 775 p.
494. Vasile M. Dispozițiunile din procedură penală Romană / M. Vasile, V. Dimitriu, P. Pastia. – Cluj : Tipografia fondului cărților funduare Cluj, 1925. – 448 p.
495. Vasilescu P. Competința în Procedura Civilă din Bucovina // Curierul Judiciar / P.Vasilescu // Curierul Judiciar. – 1927. – 13 mar. (№ 10). – P. 146.
496. Văraru M. Manual de Drept administrativ român / M. Văraru. – Chișinău: Imprimeria statului, 1925. – 457 p.
497. Văraru M. Tratat de Drept administrativ român / M. Văraru. – București : Tipog. Librăriei SOCEC & CO, 1928. – 512 p.
498. Vlasia M. Membrii parchetelor din Ardeal sunt oare ofițeri de poliție jud. conf. legii unificate de organ. jud. / M.Vlasia // Ardealul Juridic. – 1924. – 1 sept. (№ 15). – P. 235.
499. Voicu C. Istoria statului și dreptului românesc: curs universitar / C. Voicu. – București : Universul Juridic, 2006. – 466 p.
500. Zotta P. Noțiuni de drept constituțional, administrativ și legi speciale de poliție / P. Zotta. – București : Institutul de Arte Grafice «Universală» Iancu Ionescu, 1919. – 208 p.
501. 15 ani de la înființarea Curții de Apel din Cernăuți // Pagini juridice. – 1934. – 15 iul. (№ 1). – 116 p.

Дисертації

502. Гакман С. Проблема Бессарабії та Буковини у контексті радянсько-румунських міждержавних відносин 1917–1940 рр. : дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук / С. Гакман ; Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці, 2000. – 221 с.

503. Городницька Л. В. Суд і судочинство на Буковині (остання чверть XVIII – початок XX ст.) : дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук / Л. В. Городницька ; Чернів. держ. ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці, 2002. – 209 с.

504. Піддубний І. А. Суспільно-політичне та культурне життя українців Буковини міжвоєнного періоду (1918–1940 рр.) : дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук / І. А. Піддубний ; Чернів. держ. ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці, 1996. – 265 с.

505. Сайфуліна Ю. В. Встановлення і розбудова радянського державного режиму в Північній Буковині в 1940–1947 рр.: історико-правове дослідження : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / Ю. В. Сайфуліна ; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. – Л., 2009. – 217 с.

Автореферати дисертацій

506. Адамчук І. Г. Міжнародно-правове визнання державного кордону України з Румунією та Чехословаччиною (1939–1947 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / І. Г. Адамчук. – Львів, 2010. – 20 с.

507. Кройтор В. К. Українське питання в політиці Румунії (1918–1927 рр.) : автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.02 «Всесвітня історія» / В. К. Кройтор ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – О., 2007. – 20 с.

508. Петров М. В. Процес формування іміджу України в медійному просторі сучасної Румунії : автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.02 «Політичні інститути та процеси»/ М. В. Петров ; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2007. – 20 с.

509. Присташ Л. Т. Апарат управління Західною Україною в складі Польщі (1921–1939 рр.) : автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Л. Т. Присташ ; Львів. держ. ун-т ім. І. Франка. – Л., 1998. – 16 с.

510. Шибба О. М. Крайове самоврядування на Буковині (1861–1914 роки) : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / О. М. Шибба ; Київ. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 1995. – 24 с.

Довідкові видання

511. Світова історія XX століття : енциклопедичний словник / за ред. І. Підкови, Р. Шуста. – Львів : Літопис, 2008. – 976 с.

512. Підкова І. Довідник з історії України : в 3 т. / І. Підкова, Р. Шуст. – К. : Генеза, 1993. – Т. 1. – 240 с. ; Т. 2. – К., 1995. – 436 с.

513. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. Ю. С. Шемшученко та ін. – К. : Укр. енцикл., 1998. – Т. 1 : А-Г. – 672 с.

514. Dicționar ucraïnean-român. Українсько-румунський словник. – București : Editura didactică și pedagogică, 1999. – 878 p.

515. Enciclopedia de istorie a României / [I. Alexandrescu, I. Bulei, I. Mamina, I. Scurtu]. – București : Editura Meronia, 2001. – 655 p.

516. Enciclopedia României. – București : Arbore, 1938. – 757 p.

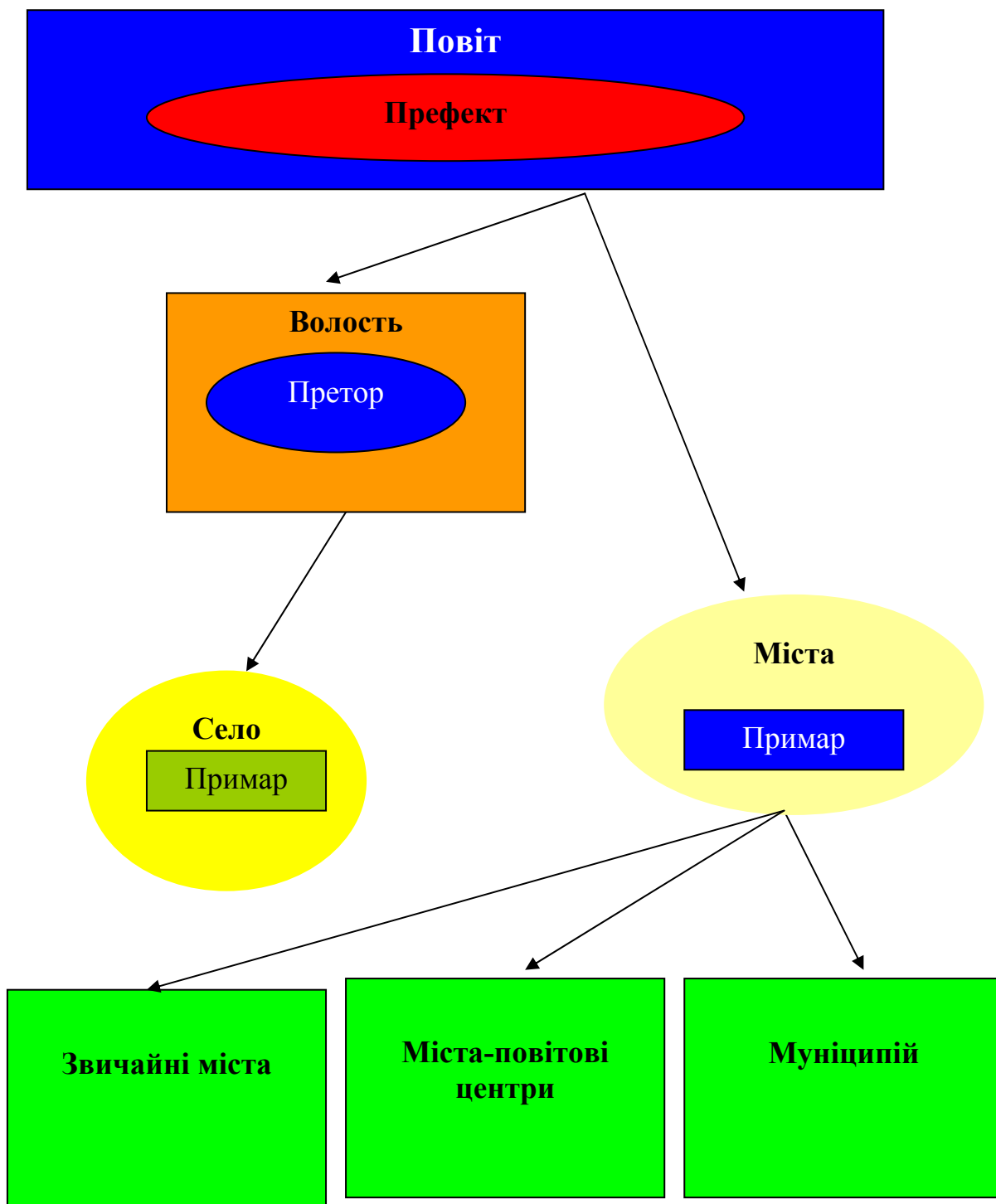
Електронні ресурси:

517. Gudin C. Aspecte privind prezența armatei Române în Bucovina la 1918. Împrejurări și semnificații. – P. 84–86. [Електронний ресурс]. – Режим доступу // <http://www.defense.ro/Site%20SIA%2008–2010/Carte%20-%2026%20iulie%202008%20-%20continut%20final.pdf>.

ДОДАТКИ

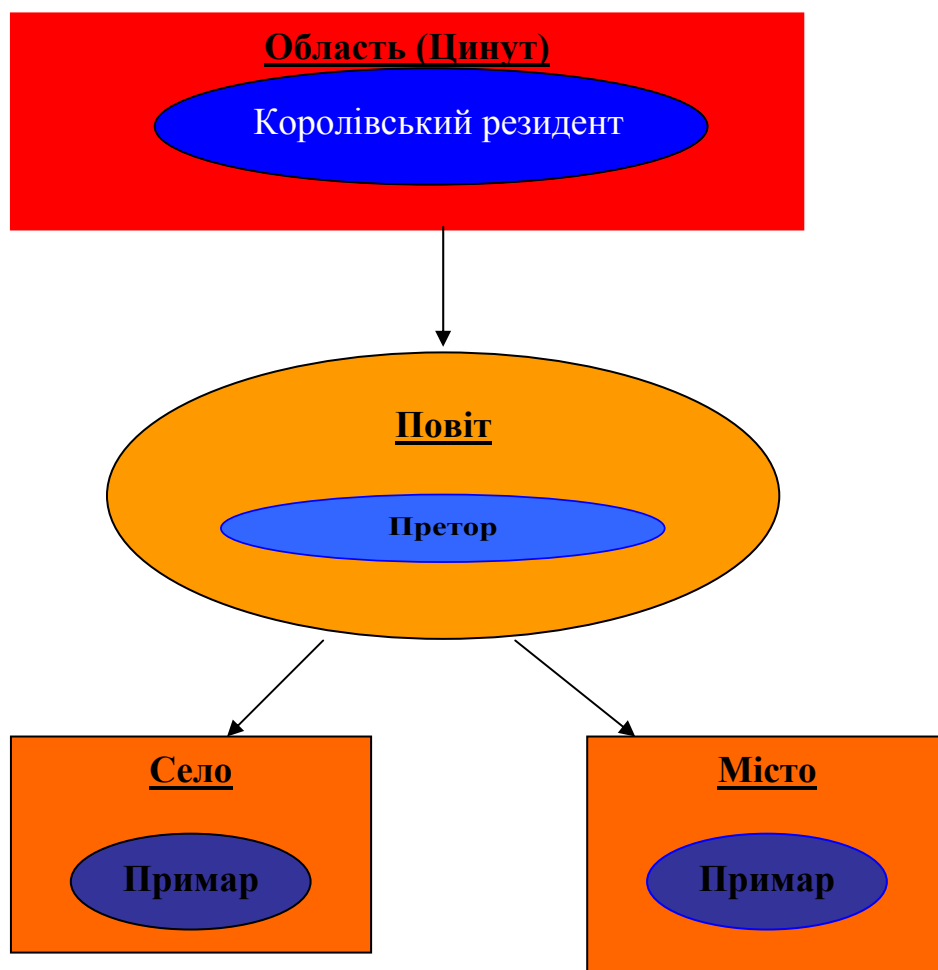
Додаток А

Територіально-адміністративний устрій Румунії (1925–1938 рр.)

[133; 135; 136; 145]

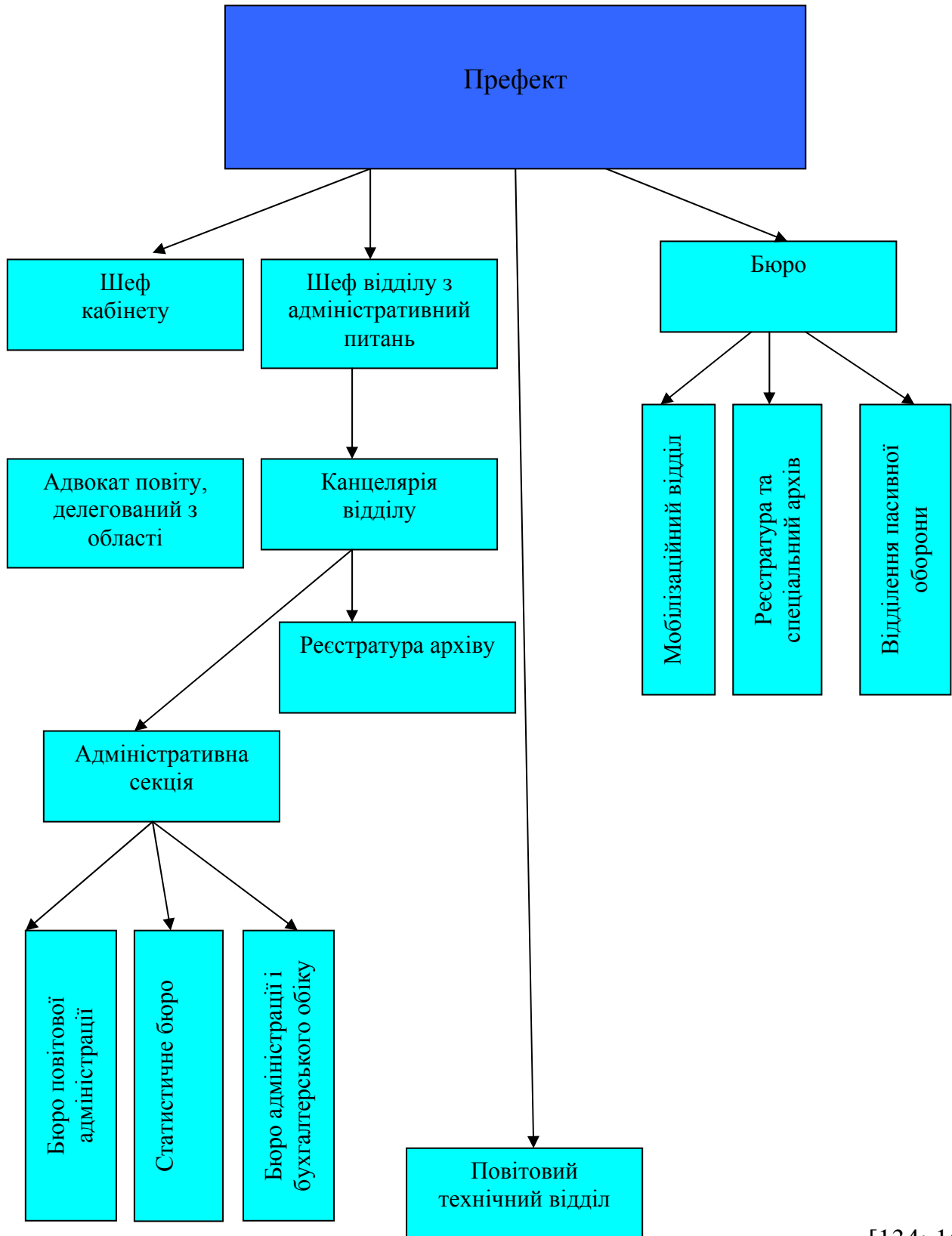
Додаток Б
Територіально-адміністративний устрій Румунії (1938 р.)

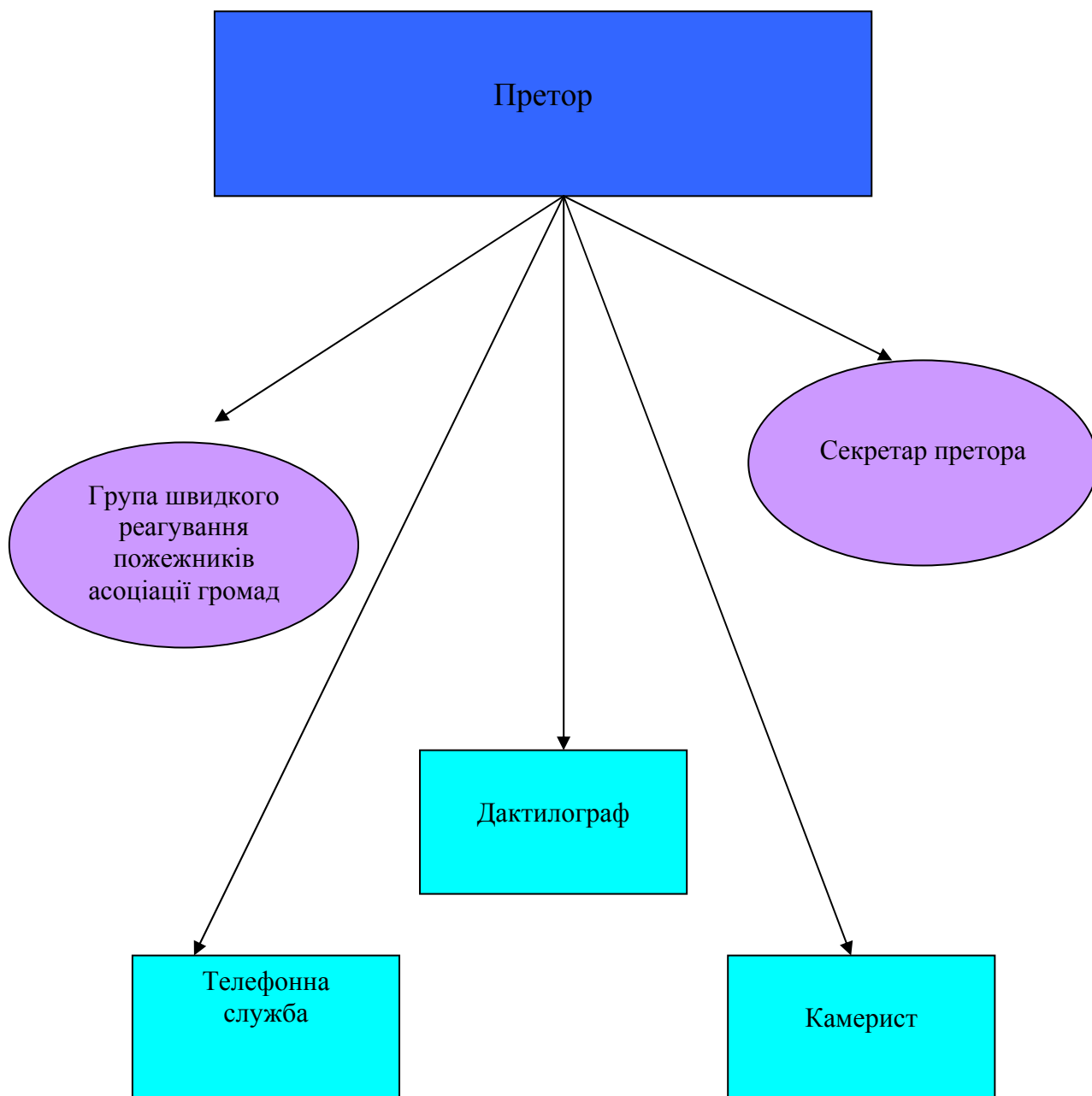
[134; 168]

Додаток В

Організація канцелярії повіту (1938 р.)

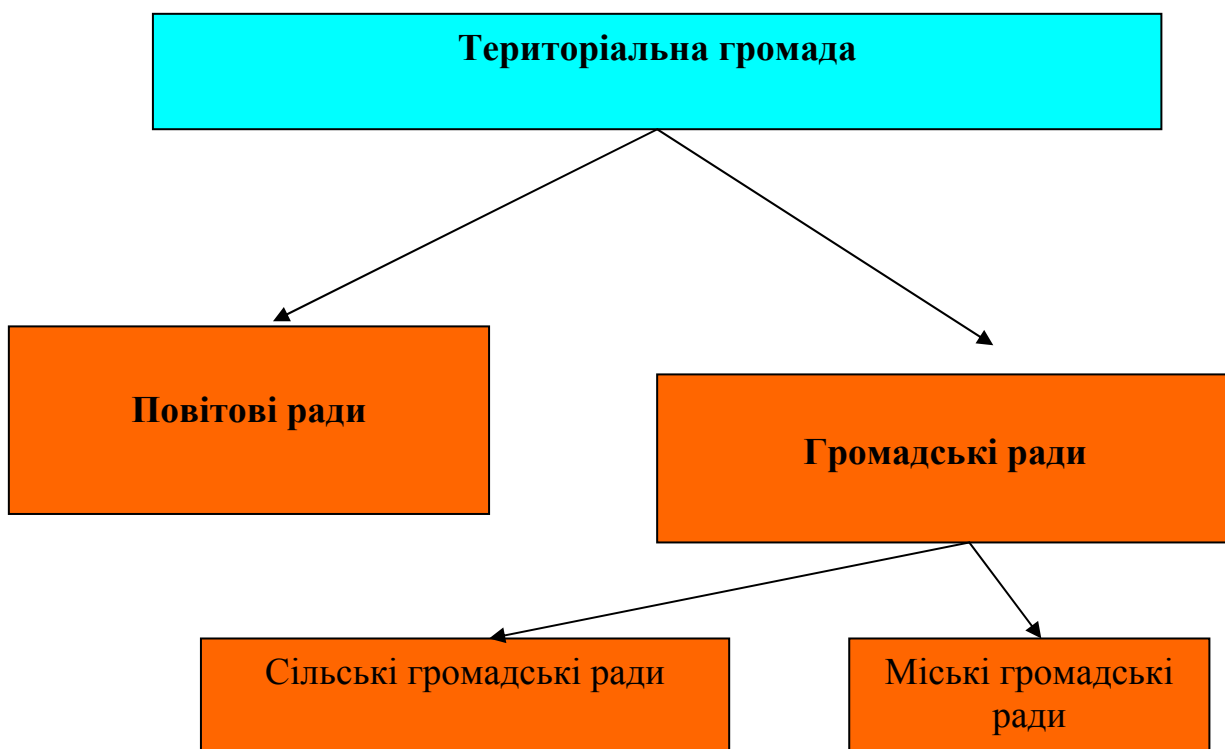

Додаток Г
Організація управління волостю (1938 р.)

[134; 168]

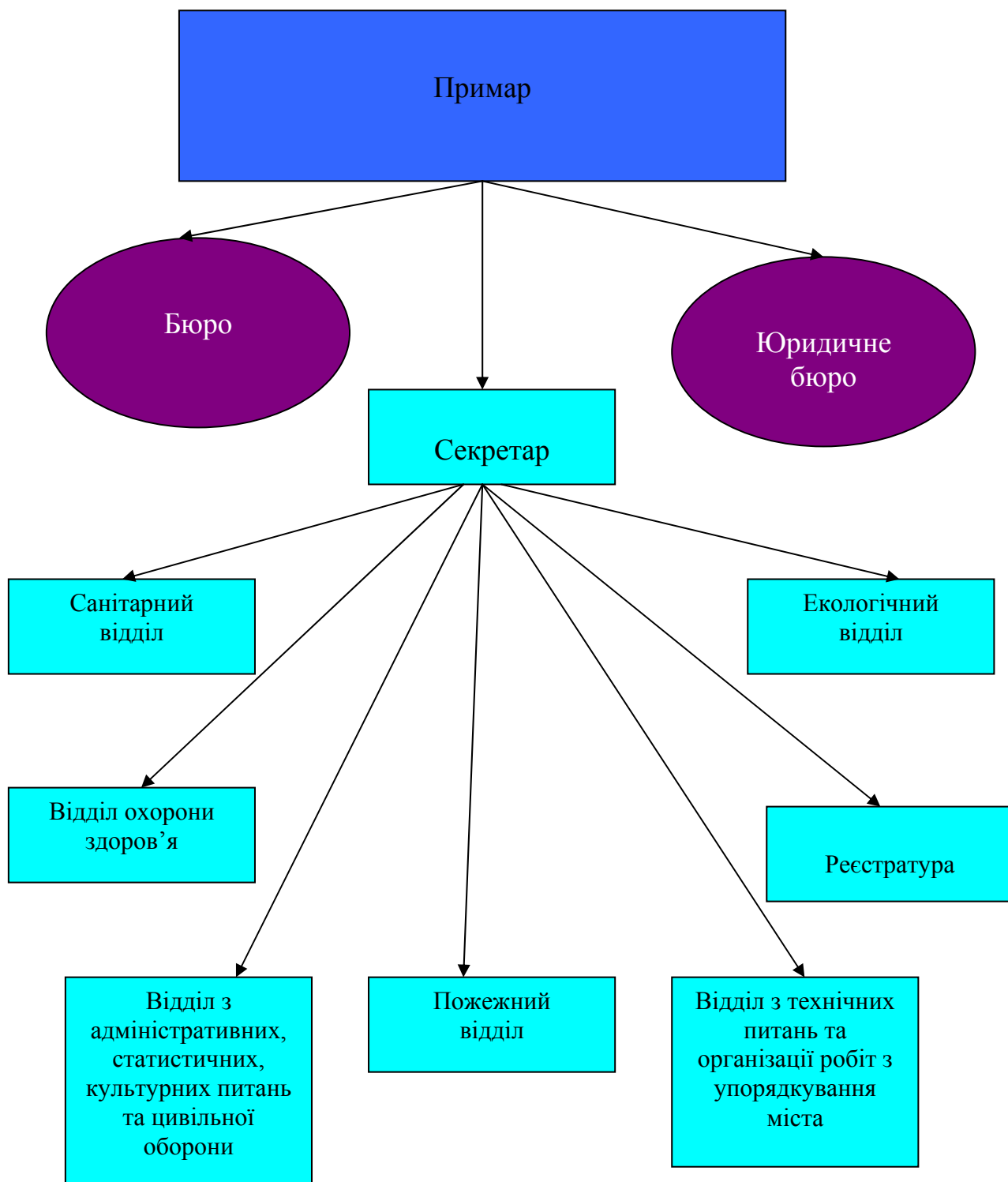
Додаток Д
Система самоврядування на Буковині 1925 р.

[135; 168]

Додаток Е

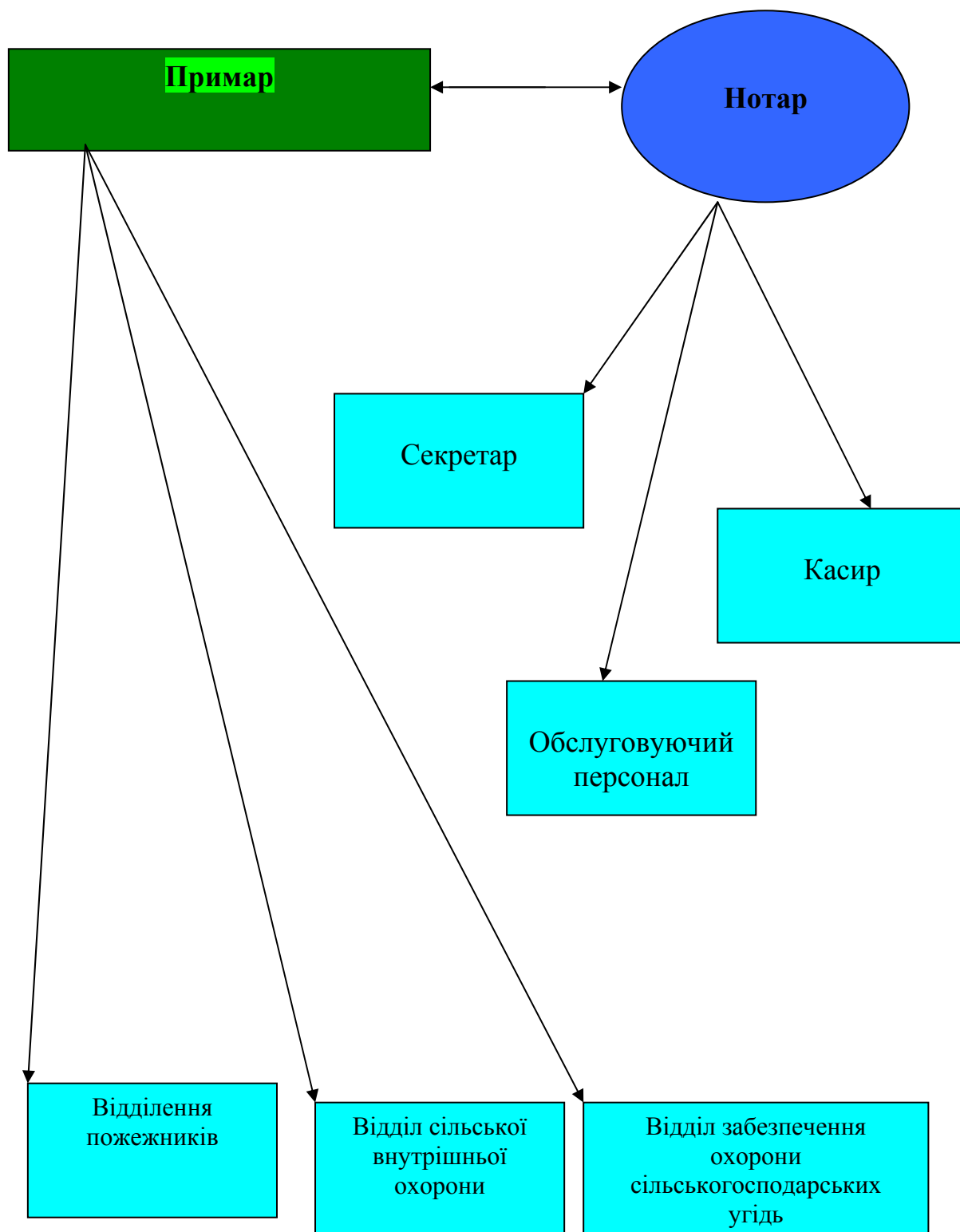
Організація управління у міських громадах (1938 р.)

[134; 168]

Додаток Ж

Організація управління в сільських громадах (1938 р.)

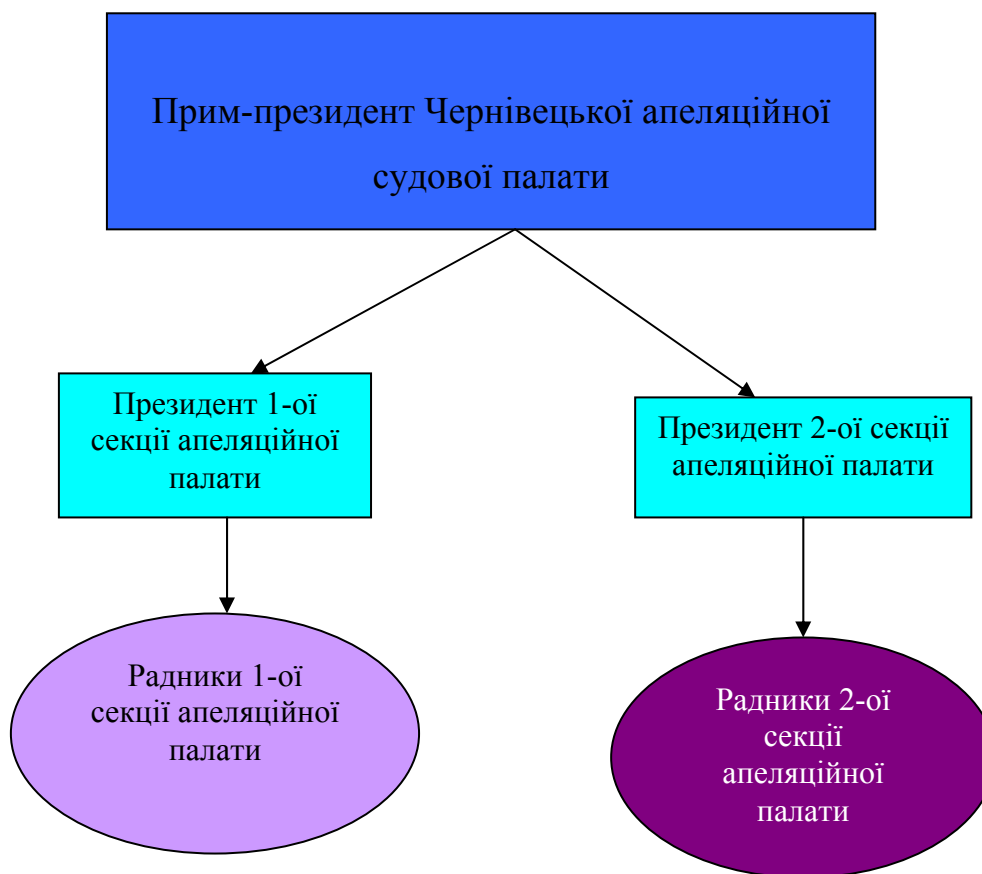

Додаток 3
Судова система Буковини (1928 р.)

Додаток И

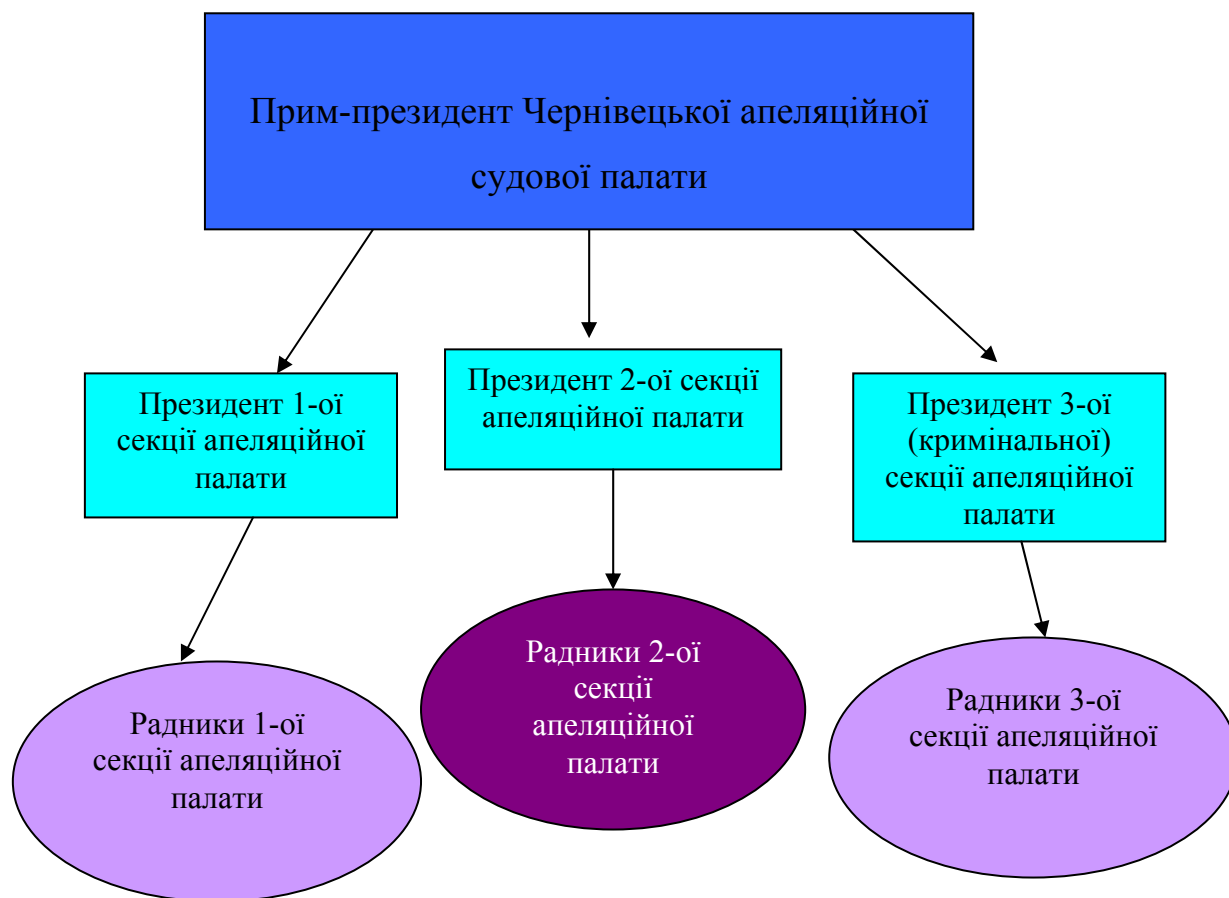
Структура Чернівецької апеляційної судової палати (1926 р.)

[141; 501]

Додаток К

Структура Чернівецької апеляційної судової палати (1939 р.)

[140; 501]

Додаток Л
Організація прокуратури на Буковині (1926–1940 рр.)

[140; 141; 501]

Додаток М
Організація жандармерії в Румунії (1929 р.)

